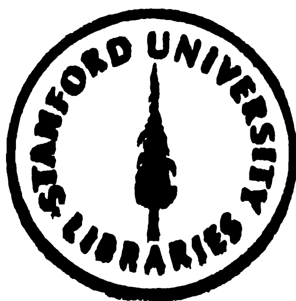
RUKOPIS ZELENOHORSKÝ A KRÁLOVÉDVORSKÝ. HANKA

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

Rukopis
ZELENOHORSKÝ A KRÁLOVÉDVORSKÝ.

Text

znovu přehlédl a výkladem opatřil

Jos. Kořínek,
c. kr. gymnasialní profesor v Jindřichově Hradci.

Třetí, opravené vydání.

V Praze.
Nákladem knĕhkupectví: I. L. Kober.
1875.

Národní knihtiskárna: I. L. Kober v Praze.

DPS

Předmluva k prvnímu vydání.

Vydávaje na světlo knížku tuto nemám nic jiného na mysli než posloužiti vůbec těm, kteří by, užívajíce Staročeské mluvnice od Dra. F. B. Květa sestavené (v Praze 1860 a 1864), staročeštině se naučiti a nejdrahocennějším památkám staročeského básnictví, Rukopisu Zelenohorskému a Královédvorskému, důkladně porozuměti chtěli; zvláště pak hodí se, doufám, knížka tato vedle Jirečkovy Anthologie žákům vyšších gymnasií, ana jim sloužiti má k tomu, by to, čemu se byli ve škole naučili, doma opakovati, a když Rukopis Zelenohorský neb Královédvorský ve škole se vykládá, na hodiny vyučovací dokonale připraviti se mohli.

V textu, který jsem znova přehlédl, a co se týče Rukopisu Královédvorského, s fotografickým vydáním (v Praze 1862) srovnal, držel jsem se pravopisu v Květově mluvnici užívaného, maje za to, že jednak pravopis tento prostý jest a věci přiměřený, jednak že neradno, aby knížka, která se dokládá nějaké určité mluvnice, v pravopise od ní se odchylovala.

Co se poznámek týče, užil jsem při jich sestavování prací mužů věci znalých, jako bratří Jirečků, Hattalových, Nebeského a jiných, z jichž důkladných spisů a pojednání jsem vyňal, co k účeli příhodným býti se mi zdálo. Paragrafy, při kterých ničehož udáno není, táhnou se k mluvnici Květově.

V Jindř. Hradci, den sv. Václava, 1864.

*

Předmluva k druhému vydání.

Vydání toto liší se od předešlého některými opravami jak v textu samém tak zvláště v poznámkách, kteréžto poslední na mnoha místech změněny, a kde potřebným býti se vidělo, rozmnoženy jsou. Za opravy tyto mám nejvíce co děkovati dílem úvahám, jakých se prvnímu vydání laskavě dostalo *), dílem pracím dobou čtyr posledních let v oboru tomto na světlo vydaným, zejmena pojednáním p. J. Jirečka v Musejnících obsaženým, páně Hanušovu spisu „Das Schriftwesen und Schrifttum der böhm.-slovenischen Völkerstämme. Prag, 1867," páně Truhlářovu pojednání „O přirovnáních a podobenstvích Rukop. Král." ve Světozoru, 1867, čís. 10. a jiným. Květova „Staročeská mluvnice" v třetím vydání přehlédnutá p. Ed. Novotným došla mne právě mezi tištěním přítomného spisku; nebylo mi tudyž možná upraviti dle toho pořádek paragrafů, který v třetím vydání oné mluvnice proti oběma prvním značně jesť změněn. Aby tedy i ti, kteří třetí toto vydání v rukou mají, bez obtíže čeho třeba nalézti mohli, sestaveny jsou na konci knížky této §§ prvního a druhého vydání oné mluvnice s §§ vydání třetího.

V Jindř. Hradci, dne 1. května, 1869.

---

*) Krok, 1865, seš. 1. — Krit. příl. k N. L. 1864, č. 12. — Beseda, 1865, č. 8.

Předmluva k třetímu vydání.

I v tomto třetím vydání užito svědomitě všech pomůcek, které buď k lepšímu stanovení textu aneb k objasnění některých věcí posloužiti mohly. Zvláštními díky povinen jsem svému milému kollegovi J. B. Maškovi, kterýžto s ochotností jemu vlastní při tomto vydání radou svou mě podporoval a tak ku zlepšení nejedné věci znamenitě přispěl.

Podotýkám ještě, že jsem v tomto vydání táhna se k Staroč. mluvnici Květově vedle §§ prvního a druhého vydání této mluvnice položil do závorek též §§ vydání třetího.

V Jindř. Hradci, dne 13. prosince, 1874.

J. Kořínek.

OBSAH.

Rukopis Zelenohorský a Královédvorský.

Rukopis Zelenohorský.

Rukopis Zelenohorský má jmeno své od zámku Zelené Hory blíže Nepomuku, kdež r. 1817 od Jos. Kováře, důchodního knížete Hier. Colloredo-Mansfelda, nalezen jest. Sestává ze dvou stejných kusů pergamenu, které u prostřed jsouce svázány čtyry listy v osmerce činí. Dle písma, které běžíc mezi vodorovnými čarami poněkud latinskému se podobá, pochází z 8. neb 9. století a jest tudyž nejstarší památka literatury české a vůbec slovanské.

Rukopis Zelenohorský zavírá v sobě *dva zlomky* básní, které známy jsou pode jmenem *Sněmu* a *Libušina soudu.* Jsou psány veršem desítislabičným.

I. Sněm.

Jest to konec nějaké větší básně. Pozůstalé z ní verše obsahují ukončení jakéhosi sněmu, který z kmetů, lechův a vladyk se skládal.

— — — — — — — —

vsiak ot svej čelědi vojevodí:
mužie pašú, ženy ruby stroja,
i umre-li glava čelědina,

I.

1. *Vsiak* = však, všaký, každý. — *ot* = otec; novoč. *ot-ec* jest slovo zdrobnělé, avšak zdrobnělosti té my již nepozorujeme; srov. chlap-ec, nos-ec, zvon-ec. — *svej čel. vojev.* *Vojevoditi* = býti hlavou neb náčelníkem. Co se týče dat. srov. vlásti *někomu* II, 61. 90. 96. 97. 105. — *čeleď* = lid domácí. — 2. *mužie* m. muži, přeskočilo do i-kmenů §. 96, 1 (74, 1). — *pašú* inf. pachati = orati; km. *paši* a *pacha* §. 190, 3 (162, 3). Slov. *pachati* m. orati nepřichází v žádné jiné památce jazyka českého; nyní značí Čechům tolik

děti vsie tu zbožiem v jedno vladú,
vladyku si z roda vyberúce,
ký plezně-dlě v sněmy slavny chodí,
chodí s kmeťmi, s lěchy, vladykami.
Vstachu kmeté, lěsi i vladyky,
pochválichu pravdu po zákonu.

co *dělati* neb *činiti* ve smyslu mravním: páchati zlé, páchal zločin; srov. pachtiti se = unavovati se prací. — *ruby* = šaty, oděv; srov. rubáš. — *stroja* m. strojia, přehl. strojie, novoč. strojí t. zhotovují. — 3. *glava čel. čelědin-a-o* = co čelědi jest. — 4. *děti vsie* t. všecky od nom. ves, vsia, vsie §. 141, 5 (115, 5). — *zbožiem* m. zbožijem od nom. zbožie m. zbožije §§. 106. a 40, 2 (84, 1 a 35, 2). Zboží jest výnos dědiny (II, 9.), který nejvíce v obilí záležel a v majetnosť členů rodových přecházel. — *v jed. vladú*; *vladú* inf. vlásti = vládnouti. §. 166 (139). U starých Čechů bylo dědictví buď společné (II, 61. 90) aneb stejnodílné (II, 62).

5. *vladyku*; *vladyka* znam. prvotně starostu rodu, tedy to, co *glava čelědina* (3), později šlechtice nižšího řádu. Ve veřejném životě i ve státním právu českém byly totiž dva stupně šlechty: *páni* a *vladyky*. V staré době říkalo se: *lěsi* a *vladyky*. — *z roda*, nyní *z rodu* §. 95, 1 (72, 1). *Rod* znam. zde potomstvo v širším smyslu; v užším znam. rodinu. — 6. *ký* = který, jenž. — *plezně-dlě* = pro užitek, prospěch. *Plezeň* t. plьzeň (§. 16, 3, a) [15, 3, a] nepřichází v žádném jiném nářečí slovanském ani v žádné jiné památce staročeské; avšak o jeho běžnosti svědčí jméno města *Plzně*. Má se k příd. *plzný* t. užitečný, prospěšný (IV, 30. IX, 38) tak jako se má *žízeň* k příd. *žízný*: — *dlě* = lat. propter, causa kladlo se za slovem závislým §. 224, b (191, b). — *v sněmy slavny*, nyní slavné; skloň. jmenné. — *s kmeťmi*; slovo *kmeť* skloňovalo se dle i-kmenů. §. 113 — 116 (88—91). Radové zemští slovou u Čechů od prastarodávna *kmeté*; že pak radové tito z nejpřednějších osob v zemi záležející pravidelně byli věkem dospělejší, tedy slovo *kmeť* přešlo — a to v Čechách teprvé v 15. stol. — na *starce*. — *lěchy*. *Lechové* byli starostové *plemen*, jako vladykové byli starostové rodův (5). Byliť to členové oněch starých rodin, jež panovaly v plemenech svých, jako na př. Slavníkovci, Klenovici. Později nazváni jsou *páni*. — 8. *kmeté* m. kmetie §. 116, 1 (91, 1). — *lěsi* nyní leši. Stará čeština rozlišovala v ohýbání před *i* všecky tři hrdelnice *k*, *h*, *ch* důsledně v řidší sykavky *c*, *z*, *s*: otčíci, bozi, Česi. Avšak asi od 13. stol. přestala hrdelnici *ch* rozlišovati vůbec v řidší sykavku *s*, přestávajíc na hustší sykavce *š*. Říká se sice i nyní: otčíci, bozi, avšak nedůsledně: Češi m. Česi, leši m. lesi atd. §. 70, 4 (54, 3). Hattala Srov. Mluv. §. 149, 4. — *vladyky*, nyní obyč. vladykové §. 99 (77). — — 9. *pravdu* II, 27. — *po zákonu*; předl. *po* s dat. slouží zde k vytknutí toho, co věc (zde zákon) z obsahu svého žádá; *po zákonu* = jak toho zákon žádal. II, 29.

II. Libušin soud.

V zlomku tomto vypisuje se rozepře dvou bratří Chrudoše a Sťaglava, synů Klenových, kteří po smrti otcově o dědictví se rozvadili. Starší Chrudoš chtěl totiž dle cizího spůsobu vládnouti celou pozůstalostí na ujmu mladšího Sťaglava. I donesla se zpráva o tom kněžně Libuši, kterážto shromáždivši soud zemský, kázala předeň pohnati rozvaděné bratry. Rozsudek vynesen po domácím právu v ten smysl, že oba bratří společně dědictvím mají vládnouti, na čemž nepřestávaje Chrudoš pohaněl kněžnu Libuši. Tato vzdavši se za tou příčinou soudnictví, jak se podobá, Přemysla za manžela pojala. (Palacký. Dějiny I, 1. 105. Zap. Čes.-Mor. kron. I. str. 70.)

„Aj, Vletavo, če mútíši vodu?
če mútíši vodu strebropěnú?
Za tě lutá rozvlajaše búria,
sesypavši tuču šíra neba,
oplákavši glavy gor zelených,
vyplákavši zlatopieskú glínu?“
„„Kako bych jáz vody nemútila,
kegdy sě vadíta rodná bratry,
rodná bratry o dědiny otné.

II.

Báseň začíná slovansky obrazem z přírody vzatým. Vltava se rmoutí nad nepřirozeným poměrem mezi bratry. 1. *Vletavo* t. Vlъtavo; I, 6 plezeň. — *če* = co, proč §. 141, 4 (115, 4). O pozdějším *co* vzniklém z pův. česo, č'so. §. 69, 3 (53, 3). Zájmeno *če* žije po dnešní den v Dolní Oravě. Šemb. Dial. V. — *mútíši* = rmoutíš, kalíš. O osobní příponě *ši* m. si §. 152 (125), A, a, 2. — 2. *strebropěnú*. Strebro cyr. srebro. §. 66, 2 (55, 2). — 3. *za* = zda, zda-li; srov. cyr. tázací *jeza*. — *lutá* t. ľutá přehl. litá; podobně *búria* t. búřa, bouře. — *rozvlajaše* inf. rozvlajati, staž. rozvláti; km. *vla* a *vlaja*. §. 194 (166), srov. vl-na, vl-niti. Aor. 3. sloves jednodobých, přicházející obyč. jen v 3. os. jed. čís., rovná se významem aoristu druhému t. j. znamená děj jednodobý, ukončený. Srov. doleji 18. 19 přiletieše; III, 63 vrátíše sě; IV. 16. 50 zvoláše, podáše a t. d. Rovněž v Ev. kda diabol uže *posláše* v srdce (cum — iam misisset); a v Mast. vsědieše, uzřieše, neprodřieše. — 4. *tuču* = černý mrak. — *šíra neba* = šírého nebe. *Šíra* skloň. jmenné; *neba* nom. nebe cyr. nebo, buď dle a-kmenů středních měkkých §. 107 (83), aneb dle km. zavřených §. 124 (98). — 6. *zlatopieskú glínu*. U vtoku Lúžnice a ústí řeky Sázavy měla Vltava skutečně zlatopískou hlínu.

7. Odpovídá Vltava. *Kako* = jako, jak. — *jáz* = já, cyr. azъ. §. 45, 1 (37, 1). Tak ve všech starých památkách až do 14. stol. — *nemútila*, 1 mútíši. — 8. *kegdy* = kehdy, kdy, když. — *sě vadíta* = se vadí, dual. — *rodná bratry* = vlastní bratři, dual. — 9. *dědiny*. Dědina jest statek nemovitý

Vadíta sě kruto mezu sobú
lutý Chrudoš na Otavě krivě,
na Otavě krivě zlatonosně,
Stiaglav chraber na Radbuzě chladně;
oba bratry, oba Klenovica,
roda stara Tetvy Popelova,
jenže pride s pleky s Čechovými
v sieže žírné vlasti prěs tri rěky.““
Priletieše družná vlastovica,
priletieše ot Otavy krivy,
sěde na okence rozložito,
v Lubušině otně zlatě sědlě,
sědlě otně světě Vyšegradě,
běduje i narícaje mutno.

přede vším ale role, totiž půda orná, po dědech na potomstvo přecházející. — *otné*; *otný*, *otná*, *otné* = otcovský-á-é. — 10. *kruto*, akk. jmena příd. v rodu střed. zastupuje často příslovce; srov. mnoho, málo, brzo. — *mezu* = mezi přehl. srov. lutý, 3. — *na Otavě*. *Otava*, přítok Vltavy po levé straně. — *zlatonosně*. Otava od Sušice až po Písek zlato nesla. — 13. *chraber* = chrabr, chrabrý. Stará čeština mnohem méně skupenin souhláskových snášela na konci slov než nynější. Tak v Alexand. *ober* m. obr. — *na Radbuzě*. *Radbuza*, pobočný přítok Mže. — 14. *oba br. oba Klen.* dual. Klenovici t. potomci Klenovi. — 15. *roda stara*, srov. šíra neba 5. — *Tetvy Popelova* = Tetvy Popela. Ze dvou statných vedle sebe v genit. stojících měnilo se druhdy jedno v přivlastňovací přídavné. Tak v Ev. řeč Esaie *prorokova* = řeč Isaiáše proroka; v Let. Troj. synové krále *Priamovi* = syn. krále Priama. — 16. *pride* m. priide = přišel §. 207 (179). — *s pleky* t. plъky, 1. Vlъtavo, I, 6 plezeň. *Plek* = pluk: srov. vulgus, volk §. 62, 1 (47, 1). Pluk znam. prostý národ; *s pleky s Čechovými* = s lidem Českým, s Čechy. Tak v nejstarších převodech sv. písma: peleše lotrová (spelunca latronum) t. lotrovská; vojsko chaldeové (exercitus Chaldaeorum) t. chaldejské a t. d. O opakování předložky III, 4. — 17. *sieže* = tyto; *sie* §. 139. (113); *že* jest příklonné (enklitické). — *žírné* = úrodné; km. *žr* (žeru); srov. žír. = pokrm dobytku, zvl. žaludy a bukvice; cyr. žirъ = pascuum. Krajina, která množství pokrmu čili potravy poskytuje, slove žírná t. úrodná, tučná. — *vlasti*; *vlasť* často = krajina.

18. *Priletieše*. Nám, kteřížto při slovese přiletěti ne tak na dobu letění jako spíše na dobu usednutí myslíme, zdál by se aor. 2. *přiletě* příhodnější; avšak srov. 3. — 20. *sěde* aor. 2. km. *sěd* inf. *siesti* = sednouti. §. 166 (139). Srov. IX, 79 pade. — *okence rozložito* t. okénko rozložité, rozkladité č. prostranné. — 21. *otně*; skloň. jmenné od: oten-na-no; srov. 9. — *sědlě* = sídle. — 22. *světě* m. svatě (svat = svatý), přehl. zpětné §. 26 (24); srov. světější, světice, světiti. — 23. *narícaje*; *narícati* = naříkati od km. *rek* §. 70, 1 (53,4). Rov. v cyr. ticati, sěcati, žizati, stizati a t. d. od km. tek (téci), sěk (sěci), žeh (žéci), stih (stihnouti). Časování těchto a takových sloves dle §. 188 (160). — *mutno* = smutně; srov. kruto (10) a mútiti (1). Po slově

Kdy sie slyše jejú rodná sestra,
rodná sestra v Lubušině dvoře,
sprosi kněžnu utr Vyšegradě:
na popravu ustaviti pravdu,
i pognati bratry jeja oba,
i súditi ima po zákonu.
Káže kněžna vypraviti posly:
po Svatoslav ot Lubice bielé,
ideže sú dúbraviny uné,
po Lutobor s Dobroslavska chlemca,

mutno dlužno domysliti: „To nebyla vlaštovice, než přítelkyně anebo tovaryška, společnice sestry rozvaděných bratří.“ Tato společnice přispěla tedy na Libušin hrad s poselstvím, kteréž když uslyšela rodná sestra rozvaděných bratří, jež byla při Libušině dvoře, poprosila kněžnu atd. Jest to figura zvaná *antithesis*, s kterouž se často v prostonárodním básnictví slovanském potkáváme, a která záleží v tom, že o nějakém předmětu z přírody předně něco se poví, potom totéž se zapře a konečně se přejde na předmět, kterýž básník oním co podobenstvím vlastně objasniti chce; srov. Kollár. Národ. Zpiev. I. 128:

„Podľa nás, podľa nás, podľa našich dverí
preletělo ptáča v samom bielom perí.
Nebolo to ptáča v samom bielom perí,
lež to bol Janičko v bielenej košeli.“

24. *sie* = to, §. 139 (113). — *jejú* genit. dual. zájmena ji, ja, je. §. 141 (115); roz. rodná sestra oněch dvou rozvaděných bratří. — 26. *sprosi* = sprosila, poprosila. — *utr* = vnitř, cyr. ątrъ = intus; srov. utroba cyr. ątroba VIII, 9. — *Vyšegradě* lok. bez předl. k naznačení místa = na Vyšehradě. Tak v Alex. na mostě *Praze* nebude viděti Čecha t. na mostě v Praze. Podobně i o čase: jutřě, letě (Alex.) — 27. *na popravu ustav. pr. Pravda* = právo t. co se s pravdou srovnává; naopak *křivda* = bezpráví t. co odporuje pravdě. *Poprava* = popravení křivdy, obnovení předešlého stavu právního; neboť křivdu ve mravné společnosti nutno *napraviti*, nesmíť panovati bezpráví. Smysl: Libuše měla ustanoviti, co v rozepři rozvaděných bratří s pravdou (s právem) se srovnává, aby popravena byla křivda. — 28. *jeja* genit. jedn. žens. rodu, zastupuje v staroč. přivlast. zájmeno *její* právě tak, jako ještě dosud *jeho* zastupuje přivlast. zájmeno v muž. rodu. Co se týče formy §. 141 (115), 1, c; *bratry jeja* t. bratry té sestry, která právě Libuši prosí. — 29. *ima* = jima dat. dual. t. súditi bratroma = souditi bratrům. — *po zákonu* I, 9.

31. *po Svat. Po* m. *pro* po slovesech *jíti*, *poslati*, *plaviti* a p. Tak po Lutobor, po Ratibor atd. — *ot Lubice bielé. Lubice* pův. jmeno řeky, pak hradu. Proměnou času ztratilo se říčné jmeno toto v názvu *Cidlina*, o kterémž již Kosmas věděl. Hrad Lubice blíže Poděbrad byl sídlem mocných Slavníkovců a rodiště sv. Vojtěcha. — *ideže* = kdež, kdežto; cyr. ide = ubi: Ev. ideže jesmь azъ. — *uné* = juné, mladistvé, bujné; srov. staroč. junoša = jinoch, junák, mládenec. — 33. *s Dobrosl. chlemca* Dobroslavský chlumec je Králové Hradec,

ideže Orlicu Labe pije,
po Ratibor, ot gor Krekonoší,
ideže Trut pogubi saň lutu,
po Radovan ot Kamena Mosta,
po Jarožír ot bred vletoréčných,
po Strězibor od Sázavy ladny,
po Samorod se Mže strebronosné,
po vsie kmeti, lěchy i vladyky,
i po Chrudoš i po Stiaglav bratry,
rozvaděma o děding otné.
　Kda sě sněchu lěsi i vladyky
v Vyšegradě (v Lubušině sědlě),
prokní stúpi rozenia-dlě svégo:
stúpi kněžna v bělě stvúci rizě,
stúpí na stól oten v slavně sněmě.
　Dvě věglasně děvě (vystúpistě),
vyučeně věščbám vítězovým:

kde Orlice do Labe padá. — 35. *Krekonoší*. Krekonoše = Krkonoše dle a-kmenů měkkých ženských; genit. množ. pův. Krkonošь. §. 104, 1 (81, 1). — 36. *Trut* dal jmeno městu Trutnovu, které až podnes saň neb draka ve znaku svém má. Byl-li Trut osoba historická čili jen mythická nelze udati; avšak tolik domýšleti se můžeme, že kolovaly pověsti aneb dokonce bylo zpěvů o jeho hrdinském činu, na kterýž zde básník poukazuje. — 37. *ot Kam. Mosta.* Kamen Most v župě Sedlecké, postavený od Radovana župana Sedleckého. — 38. *ot bred vletor. Brdo* = vrch, chlum, cyr. brъdo = clivus. *Podbrdský* kraj býval někdy částí nynějšího Berounska, z jehož vysokých hor jarní potokové vycházejí. Protož slovou zde brda tato *vltořičná* t. na řeky bohatá (montes undiflui); vlt spřízněno s něm. Flut, odkudž i Vltava. — 39. *ot Sázavy.* Sázava padá do Vltavy blíž Jílového. — 40. *se Mže.* Mže (Mies) jinak Berounka. — 41. *kmeti, lěchy, vlad.* I, 5. — 43. *rozvaděma bratry*, dual m. rozvadima §. 186, 6 (158, 6); novoč. rozvaděné bratry. — *o děd. otné* 9.

44. *Kda* = kdy, když. — *sě sněchu* m. sjedechu §. 209 (181) b, c.; novoč. sjeli. — *lěsi i vladyky* I, 8. — 45. *v Lub. sědlě* přidáno od vydavatelů pro doplnění verše; nenalezá se v ruk. — 46. *prokní* = každý; srov. cyr. prokъ = reliquus. — *rozenia-dlě*; *rozenia* staž. m. rozenija §. 106 (84, 1); *dlě* I, 6; novoč. dle rození t. podle narození aneb stáří. — 47. *bělě stvúci. Běla stvúca riza* t. bílá stvící se riza. O formě *stvúci* m. stviaci, přehl. stvieci §. 159 (133) A, 1. O vypouštění zvrat. *se* u přechod. přít. času srov. Šaf. Počát. staroč. mluv. str. 102. Z uvedených tam příkladů vynímám: divúcích, bojícím, mezi bělúcím lilijím. *Riza* = šat, zvláště dlouhý; cyr. riza = vestis. — 48. *stól* = stolec, trůn.

49. *vystúpiště* v ruk. není; srov. 45. — 50. *věščbám vítěz. Věščba* = vědění, vědomost. V tom smyslu čte se v Olomoucké bibli v I. král. 2, 3, kdež se latinské: quia Deus *scientiarum* dominus est vykládá: neb všie *věščby* Buoh pán

u jednej sú desky pravdodatné,
u vtorej meč krivdy kárajúcí,
protiv ima plameň pravdozvěsten,
i pod nima svatocudná voda.
Poče kněžna s otna zlata stola:
„Moji kmeté, lěsi i vladyky!
se! bratroma rozrěšite pravdu,
jaže vadíta sě o děḋiny,
o děḋiny otné mezu sobú.
Po zákonu věkožizných bogóv
budeta im oba v jedno vlásti,
či sě rozdělíta rovnú měrú.
Moji kmeté, lěsi i vladyky!
rozrěšite moje výpovědi,
budetě-li u vás po rozumu.
Nebudetě-l' u vás po rozumu,
ustavite ima nový nález,

jest. *Vítěz* znam. dle Jireč. Slov. Práva tolik co *znalec zákonův*. Tudyž jsou *věščby vítězovy* č. *věšč. vítězóv* (srov. 16. Čechovými) t. c. zpěvy, kterými se zachovávala vědomost práva. Srov. 78 děvě *súdně*. — 51. *desky pravdodatné*, t. tabule dřevěné, na nichž zaznamenána byla jistým druhem písma ustanovení zákonní ve formě stručných průpovědí; protož nazývají se *pravdodatnými* t. právo dávajícími č. obsahujícími; srov. 27. — 52. *u vtorej*. *Vtorý* nebo *vterý* druhý; odtud i úterý slove druhý den po neděli. — *meč krivdy kárajúcí*. V meči křivdy kárajícím a dále v plameni pravdozvěstném a v svatocudné vodě objevuje se nám pohanský způsob očisty č. soudu Božího (Gottesurtheil). Očisty děly se tudyž *1*) *mečem* t. soubojem mezi soupeři, v kterém kdož podlehl, za vinného uznán. *2*) *ohněm*, který nevinného nespálil (srov. přísl. „Dobrého nepálí" a „spáliti se") a tím právo zvěstoval, protož *pravdozvěsten*. *3*) *vodou*, živlem to posvátným, kteráž zločince nepřijala, nevinného pak přijavši, očistila; protož slove *svatocudná* t. svatočistná (cudný = čistý, ciditi = čistiti).

55. *Poče* aor. 2. km. čn (po-čn-u) §§. 169. 170, 1 (142. 143, 1); srov. XIII, 31 přižech. — 57. *se!* citosl. vzniklé ze střed. rodu ukazov. zájmena sien, sia, sie, znam. t. c. hle! cyr. se! = ecce! — *bratroma* dat. prospěchu (commodi) závisí na slovese rozřešiti t. rozřešte bratrům právo, rozsuďte, který z bratří má právo; srov. súditi někomu 29. — 58. *jaže* dual. §. 141, 1 (115, 1). — 60. *po zákonu* I, 9. *věkožiz. bog*. t. věčně žijících, věčných; cyr. žiznь = vita. Zákon pokládán byl za zjevení bohů. — 61. *im* = jim t. dědinám; vlásti někomu srov. 57; avšak vlásti něčím I, 4. K věci srovn. I, 4 v jedno vladú. — 65. *budetě-li — po rozumu* t. budou-li se snášeti s rozumem vaším moje výpovědi, budete-li s nimi srozuměni; *po rozumu* srov. 60. a I, 9 po zákonu. — 66. *nebudetě-l'* = nebudetě-li, nebudou-li §. 51, c, 4 (40, samohl. *i*, c 4. — 67. *ustavite — nález*; t. ustavte, ustanovte jim (bratrům) nový nález. *Nález* jest výrok povolaných, že v případu tom neb

Rukopis Královédvorský.

Rukopis Král. má jmeno své od města Královédvoru, kdež r. 1817 od V. Hanky ve sklepě věže kostelní nalezen jest. Rukopis tento sestává z dvanácti lístkův v malé osmerce drobným písmem ozdobně psaných mimo dva úzké proužky, na nichžto jenom jednotlivá slova a písmena čísti lze. Obsahujeť pak Rukopis Král. básně epické, lyricko-epické a lyrické. K epickým básním připočísti dlužno zpěvy známé pode jmenem: Záboj a Slavoj, Čestmír a Vlaslav, Oldřich a Boleslav, Beneš Hermanóv, Jaroslav, Ludiše a Lubor; k lyricko-epickým náleží Jelen a Zbyhoň, k lyrickým pak: Kytice, Jahody, Růže, Zezhulice, Opuštěná (Zarmoucená), Skřivánek. — Napsán jest Ruk. Kr. ku konci třináctého století, avšak básně v něm obsažené sahají původem svým do rozličných věkův, ano i některé z nich do doby pohanské. Kdo by byl jich skladatelem, písařem aneb sběratelem s jistotou udati nelze.

III. Záboj a Slavoj.

(*V Ruk. O velikém pobití.*)

V epické básni této, kterážto obsahem svým do doby pohanské náleží, líčí se povstání Čechů proti Frankům, kteřížto na počátku devátého století (r. 805) na rozkaz Karla Vel. (v naší básni král = Karel) pod vůdcem Luděkem do Čech vtrhli, pohanským Čechům křesťanské náboženství vnucovali, jich obřady rušili a cizí spůsoby zaváděli. Vůdcové čeští Záboj a Slavoj tajné pozdvižení proti nim spůsobivše porazili je na hlavu a vlasť od jařma cizího vysvobodili. Dějištěm jest země česká a to střední její kraje na severozápadní straně od Vyšehradu (Rakovnicko). (Palacký Dějiny I, 1, 117. Zap. Čes.-Mor.-Kr. I, 94.)

Rozměr jest volný; nejčastěji vyskytají se řádky osmi- a desítislabičné.

Z črna lesa vystupuje skála,
na skálu vystúpi silný Záboj,
obzíra krajiny na vsie strany;
zámúti sě ot krajin ote všěch,
i zastena pláčem holubiným.
Sědie dlúho i dlúho sě mútie,
i vzchopi sě vz horu jako jelen,
dolov lesem, lesem dlúhopustým
bystro spěcháše, ot muže k mužu,
ot silna k silnu, po vsickej vlasti.
Krátká slova ke všěm skryto řeče,
pokloni sě bohóm, otsud k druhu spěcha.
I minu deň prvý, i minu deň vterý,
i kdaž za třetiem luna v noci bieše,

III.

1. *Z črna lesa*, hory Rakovnické. — 2. *vystupuje* a dále *vystúpi, obzíra, zamúti, zastena*, srov. II, 94. Rovně 5—6. sědie, mútie, vzchopi. — 3. *obz. krajiny* roz. krutým nepřítelem sklíčené. — 4. *zamúti* II, 1 mútíši. — *ot krajin ote všěch*. Opakování předložky v staroč. básních zhusta. II, 16 s pleky s Čechovými. Zármutek Zábojův pocházel *od krajin* nepřítelem sužovaných. — 5. *pláčem holubiným* = jako když holub zapláče: srov. II., 94 jarým túrem. — *holubiným*. Nejkrásnější obrazy poskytuje v básních R. K. *holub*. Na ptáka toho přenesli dřevní Slované veškeré úkony něžnosti a citu, tak že i duši dobrých lidí v jeho podobě z těl dávali vylétati (srov. 227). I v R. K. značí holub bolný a něžný cit. Tak se zde pláč Zábojův nazývá *pláčem holubiným* na označení vřelosti a nelíčeného bolu, který jej svíral pro porobu vlasti (srov. VI. úvod). Přivl. adj. na *in-a-o* byla v staroč. velmi oblíbena a tvořila se také od statných jmen muž. rodu.

6. *sědie a mútie* m. sedí a mútí, §. 21, 4 (20, 4). — 7. *jako jelen*. Jelen jest obrazem rychlosti a pohyblivosti; srov. IV, 116: proletni lesy jeleniem skokem. — 8. *dolov* vl. dativ cíle m. dolovi; podobně *domov* m. domovi. — 9. *bystro* srov. II, 10. — 10. *po vsickej vlasti*. Cestu tu vykonal Záboj za tři dni (13 a 14). Týkala se tedy událost jen krajiny menší; srov. II, 17 vlast. — 11. *Krátká slova*. Ačkoliv obsahu oněch krátkých slov báseň naše nikde neudává, předce smysl jich a spolu účinek hned se zjevuje (15). — *skryto* 9 bystro. — 12. *pokloni sě bohóm* roz. domácím, skřetům a šotkům (dii penates), jichžto podobizny u Čechů pohanských v obydlí na nejpřednějším místě byly, jako nyní u lidu venkovského obrazy svatých na stěně v koutě za stolem visí. Věřile se o nich, že by dům a obyvatele jeho od zlého chránili, za kteroužto příčinou je každý hospodář ve svém domě ku poctě choval, a i cizí hospodář poklonou jich poctíti neopominul. Pohanské zpěvy Rukop. Král. dávají jednosvorné svědectví, že u Slovanů českých panovalo mnohobožství. Vesměs mluveno tu ne o bohu, než o bozích. Srov. 35. 38. 49. 121. 124 a t. d. IV, 15. 97. 101. 109 a t. d.

13. 14. *I — bieše* = po třech

sněchu sě mužie sěmo v les črn.
K něm zdě Záboj; otvede je v úval,
v ponížený úval hlubokého lesa.
Stúpi Záboj najnížeje dolov,
vze varyto zvučno:
„Mužie bratrských srdec i jiskrených zrakóv!
vám pěju najniží z dola.
Piesň ide z srdce mého,
z srdce najnížeje pohrúžena v hoři.“
„Otčík zaide k otcem;
ostavi v dědině dietky svoje i svoje lubice,
i neřeče nikomu:
‚Baťo ty mluvi k nim oteckými slovy.‘

dnech. — *vterý* II, 52. Ostatně srov. Virg. Aeneid III, 356: Jamque dies alterque dies processit. — 15. *sněchu sě* II, 44. — 16. *k něm zdě Záboj* t. k nim i tu Záboj (přijde). — *k něm* m. k nim. — *otv. je v úv.* roz. aby tím skrytěji a bezpečněji rokovati mohli. — 17. *ponížený úval* t. nízko ležící. — 18. *najnížeje* = nejníže §§. 148, 1. 128, 4 (128, 1. 102, 4). Podob. v Alex.: čstněje umřechu. — 19. *vze* přehl. m. *vza* t. vz-ja, aor. sl. vzieti (vzíti) m. vz-jati §. 169 (142). — *varyto* od km. *var* (vr, vříti, vařiti), jako kopyto od *kop* (kopati). Kořen *vr*, *var* spojuje s pojmem vaření a proudění též pojem zvučení a šumění. Varyto jest tudyž něco zvučícího (zvučného). Bylť pak to nástroj hudebný, mnohostrunný, malé harfě se podobající. Srov. řec. βάρβιτος a u Horáce: „age dic latinum, barbite carmen.“

20—23. Jesť jaksi vchod písně, kteroužto Záboj city mužů k velikému podniknutí rozněcuje. — *Mužie* I, 2. — *srdec* = srdcí §. 110, 2 (85, 3). — *jiskrených* = ohnivých, vroucích. — *najniží* m. najnížeji t. nejnižší, nejníže z vás stoje; srov. 18 a 61. Co do formy srov. v staroč. komparativy: mení m. meněji (menší), mlazí m. mlazěji (mladší), lěpí m. lěpěji (lepší), tvrzí m. tvrzěji (tvrdší), chuzí m. chuzěji (chudší), blizí m. bližeji (t. bližší), hrzí m. hrzěji (hrdější) a t. d. §. 148, 1 (122, 1). — *z srd. naj. pohr.* = z srdce nejhlouběji v hoři pohříženého. — 24. *Otčík* t. ‚hlava aneb vévoda celé větve slov. v Čechách obývající. I Rusové nazývají cára svého batjuškou, t. j. otčíkem. Vévoda, o němžto zde Záboj pěje, byl, jak se domýšleti lze, udatný a prozřetelný; neboť teprv po jeho smrti odvážili se nepřátelé do země vtrhnouti. — *zaide k otcem* t. umřel. Podobně praví v sv. písmě Bůh k Abrahamovi: Tu autem *ibis ad patres tuos* in pace. (Genes. 15, 15). — 25. *v dědině* zde t. c. v zemi; srov. II, 9. *dietky svoje* = poddané. — *lubice* = milé choti. — 26—27. Zemřelý vévoda neustanovil nikoho za svého nástupce; on tedy neřekl nikomu: Baťo (bratře), buď mým dietkám (poddaným) otcem (vévodou), tak jako já jsem jím býval, mluv k nim otcovskými slovy. *Baťa* znamená vl. otce, pak i blízkého příbuzného. Zde klade se slovo to k naznačení srdečného oslovení, jehož by byl umírající vévoda při ustanovování nástupce svého užiti mohl; srov. bulh. bašta = otec a cyr. baštinъ = patris, a baština = haereditas. —

I přiide cuzí úsilno v dědinu,
i cuzími slovy zapovída;
i kak sě zdie v cuzej vlasti ot jutra po večer,
tako bě sě zdieti dietkám i ženám,
i jedinu družu nám iměti
po púti vsiej z Vesny po Moranu.
I vyhánie z hájev vsie krahuje;
i kací bozi v cuzej vlasti,
takým sě klaněti zdě i jim oběcati oběť.
I nesměchu sě bíti v čelo před bohy,
ni v súmrky jim dávati jiesti.
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
kamo k nim hlasat chodíváše,

mluvi roz. spůsob §. 154, 2 (128, 2). — 28. *I přiide* t. po smrti onoho udatného vévody přišli cizinci. — *úsilno* t. násilně II, 10 kruto. — 29. *cuzími slovy* t. řečí neznámou. — *zapovída* t. poroučel; v tom smyslu často u Dal. „Libuše sněm valný *zapověděˮ* t. nařídila. — 30. 31. Smysl: Nepřítel usiluje o to, aby se v Čechách cizí spůsoby zavedly, jaké v jeho zemi v obyčeji jsou. — *kak* = jak II, 7 kako. — *sě zdie* m. sě zděje (jako se děje). — *v cuzej vlasti* t. u Franků. — — *tako* — *zdieti* t. bylo sě díti dítkám i ženám (našim); dítkám i ženám našim měly se vnutiti obyčeje a spůsoby cizí. — 32. 33. Smyl: Nepřítel ruší mnohoženství, jež Slovanům pohanským bylo dovoleno. — *družu* = družku života, choť. — *nám iměti* roz. zapovída (poručil); iměti = míti §. 208 (180). — *po púti atd.* t. po celý běh života, od mladosti až do smrti. Slovo *Vesna* odvozují od kořene *us*, sanskr. *vas* = lucere. Od téhož kořene pochází *ves-el* a *výs-kati*. Vesna jest tudyž veselý čas roční, jaro. Zde znam. jaro života, mladost. — *Morana* č. Mořena pocházejíc od koř. *mr* (mříti, mařiti, mořiti, lat. mori, mors) znam. bytost mařící, usmrcující, *smrt*. — 34—40. Smysl: Nepřítel ruší bohy a obřady pohanské, místo čehož zavésti chce náboženství cizí (křesťanské). — *vyhánie* m. vyháněje, stažené dle §. 40, 2 (35, 2). Slov. *vyháněti* časuje se dle §. 188 (160). Srov. 30 zdie m. zděje. — *z hájev* roz. z hájův posvátných, v kterých pohanští Slované chovali posvátné ptactvo, jako: krahujce, sovy, výry, havrany, vlaštovky atd., kteréžto poslední usmrtiti lid sprostý ještě podnes za hřích si klade. — *kací bozi* t. jací bozi jsou srov. 30 kak a II, 7 kako. — *sě klaněti* roz. zapovídá. — *zdě* = v Čechách; *oběcati*, kmen *vět*; srov. II, 100. Oběcati = ob-větjati (§. 64, 5 a 69, 1) [49, 5 a 58, 1] znam. původně t. c. slíbiti, oběť = ob-věť t. c. slib. Tak dosud v různořečí Opavsko-Ostravickém *zaoběcač* v. *přislubič* t. přislíbiti (Šemb. Dial.). — *nesměchu* subj. pohanští Čechové. — *sě bíti* — *před bohy* = prositi bohy. — *otčík* roz. hlava rodiny, vladyka aneb vévoda, který nejen že vodil rodinu do boje, nýbrž spojoval i hodnosť kněžskou. Nebo v celém Rukop. Král. neděje se zmínka o kněžích (sacerdotes), kteří by oběti bohům činili, nýbrž obřady ty vykonává vždy vladyka aneb vojvoda. — *hlasat* supinum §. 158 (132); roz. hlasat chvály

posěkachu vsie drva,
i rozhrušichu vsie bohy.“
„„Aj, ty Záboju, ty
pěješ srdce k srdcu
pěsňú z středa hoře.
Jako Lumír, ký slovy i pěniem
bieše pohýbal Vyšehrad i vsie vlasti,
tako ty mě i vsiu bratř.
Pěvce dobra milujú bozi:
pěj, tobě ot nich dáno v srdce proti vrahóm!““
Zře Záboj na Slavojeva zapolena zraky
i pěniem dále srdce jímaše:
„Dva syny,

písněmi. — 41. *posěkachu* roz. tam, v těch posvátných hájích posekali nepřátelé všecky stromy, což za hřích pokládáno. — 42. *rozhrušichu; rozhrušiti* = roztlouci; *h* je vsuvka. Srov. cyr. razrušiti = perdere; razrušenije = ruina.

43. *Aj, ty Záboju atd.* Slavoj, po Záboji první z bojovníků, blahořečí pěvci. — *Záboju,* avšak 81 Slavoji a 90 Záboji. §. 29 (27). — 44. *srdce k srdcu* t. od srdce k srdci; srov. chodí dům k domu. Smysl: Ty pěješ písní a zpěv tvůj jdoucí z tvého srdce v hlubokém hoři pohříženého (z středa hoře srov. 22 a 23) jde opět k srdci druhův tvých. — 46. *Lumír,* starý pěvec, o němžto nám nic více známo není, než co tento zpěv praví. „Obraz připomínající nám slavného druhdy pěvce, k němuž se Záboj přirovnává, jest jen jediný v Ruk. Král. z pospolitého života vzatý, než tím vzácnější, čím skvěleji označuje povahu dávných otců našich. A zajisté, jestli národ takovou úctou ku slavnému pěvci svému lnul, že hrdinu nade všecky ostatní vynikajícího, Záboje s ním srovnává, tož byl národ tento útlocitný, dojmů vyšších schopný a jim přístupný.“ (Truhlář.) — *ký.* I, 6. — *vsie vlasti* II, 17. — 48. *tako ty* roz. pohýbáš. — *vsiu bratř* kollekt. = t. celé bratrstvo, všecky bratry; *bratř* kollekt. = fraternitas, původ. bratrija §. 100 (78). I v cyr. nahrazuje se množ. číslo slova *bratrъ* č. bratъ kollektivem *bratrija* č. *bratija* — 49. *Pěvce;* v rukop. stojí pěnce buď omylem pisatelovým, anebo snad od nom. *pěnec.* — 50. *tobě dáno* roz. pěti. Smysl: Tobě od bohův dáno působiti písní v srdce druhův tvých a podněcovati je zpěvem proti vrahům. Místo toto ukazuje, kterak mnohem dříve než báseň tato povstala, básnictví ve vlasti naší kvetlo, a že dle ponětí poh. Čechů básnictví původ béře od bohů samých.

51. *Slavoj zap. zraky dual. Zapoliti* vzniklo stupňováním z km. *pl;* srov. pl-áti pál-iti, pol-eno §. 38 (34); v Alex.: ot horkosti vše v něj polí t. všecko v ní (roz. v té zemi t v Libyi) pálí; (král) vše ty země ohněm poli t. spálil; a v nejstarším převodu sv. písma Isai. 23: zapol se = erubesce. Tudyž *zapolena zraky* = zapálené, rozohněné, rozhorlené.

53—63 Dojímavé podobenství, kterým Záboj naznačuje soudruhům svým spůsob, jakým by z poroby vrahův vyváznouti a je z vlasti vypuditi mohli. — *Dva syny.* Záboj míní sebe a Slavoje. — *jejú* ukaz. zájm. místo vztažného *je-*

jejú hlasy přecházesta v muska,
vycházievasta v les;
tamo mečem i mlatem i oščepem učista paži;
tamo pokrysta i vracesta sě rozkosem.
Kehdy paže jejú bieše dorostla
i jejú umy proti vrahóm,
i dorostachu druzí bratřieci:
ajta, vsi vyrazichu vz vrahy,
i by krutosť jich búřiúce nebe,
i v dědiny vrátíše sě byvšie blahosť."
  Aj skočichu vsici v dól k Záboju
i tiščechu jej v přesilná paže,
i s prsú na prsi vsi kladechu rucě,
věhlasno dávachu slova k slovóm.
I přicházeše noc před jutro;

júže (jichž), čímž se věta co neodvislá objevuje, jakoby řekl: Dva synové — jejich hlasy přecházely v mužské — vycházívali v les. Co se formy týče II, 24. — *mlatem*. Mlat, zbraň na spůsob kladiva, kamenný neb železný; VI, 27 železný mlat. — *paži*. *Paže* jesť brzo rodu žensk. a sklání se dle duša §. 98 (76); srov. 58 paže bieše dorostla (jedn. nom.); brzo rodu střed. a sklání se dle líce §. 107 (83); srov. VII, 8 mocná paže (množ. akk.). Zde může býti jedno i druhé (srov. duši, líci). — *rozkosem*. Rozkos jesť cesta šikmá (srov. kosmo = šikmo a cyr. kosomь = oblique). Instr. jako: zpátkem, horem, dolem. Smysl: Bratři ukryli se v lese a cvičili se ve zbrani, a aby u nepřátel v podezření nepřišli, vraceli se rozkosem t. na různo (srov. 69) a cestou šikmou, tajnou. — *jejú* II, 24. — *umy* dual, jako 53 syny. — vsi = všickni §. 141, 5 (115, 5). — *vz vrahy*. Předložky *vz* (§. 224, b) [191, b] užíváno zde v nepřátelském smyslu t. j. *proti* vrahům, *na* vrahy. Srov. v Alex.: vz hospodu státi t. proti pánu nepřátelsky státi; nesměl vz něho býti t. proti němu. Zikm. Skl. 210. — *i by — nebe*. Zde staví se krutosť bratří proti nepříteli bojujících na stejný stupeň s bouřícím nebem, silněji a obrazněji než kdyby se řeklo: byla krutosť jich *jako* bouřící nebe. — *búřiúce* neprav. m. búřiece jako IV, 86. §§. 186, 5. 159, A, 1 (158, 5. 133, A, 1); srov. II, 47 stvúci. Ostat. 221. — *vrátíše* staž. m. přehl. vratieše, nepřehl. vrátiaše. O významu tohoto aor. v. II, 3. — *byvšie* = byvší, bývalá.

64. *v dól* srov. 18 a 21. — 65. *v přesilná paže*; tak změnil jsem m. nesprávného v přesilná paži, které čteme v rukop. Srov. VII, 8 mocná paže a 56 paži. — 66. *s prsú* atd. t. s prsou na prsa všichni kladli ruce na znamení věrnosti své a upřímnosti. Kladení rukou s prsou na prsa jesť až posud mnohým orientalským národům znamením přátelského, vroucného pozdravení. — *s prsú na prsi* obé dual; skloň. dle §. 113 (88). — 67. *věhlasno* = moudře; sr. 28 úsilno. — *dávachu sl. k sl.* = radili se. — 68. *I — jutro* t. Noc ubíhala a jitro se blížilo. — *přicházeše* m. přicháziеše m. přicházeješe, pův. přicházajaše; časov. dle §. 188 (160).

aj, vystúpiechu z úvala rózno,
vezdě ke vsěm dřevóm,
ke vsěm stranám brachu sě lesem.
I minu deň, i minu deň vterý,
i po třetiem dni, kehdy sě zatemníše noc,
bra sé Záboj v les,
lesem za Zábojem sboři;
i bra sě Slavoj v les,
lesem za Slavojem sboři.
Vsiak imě vieru k vojevodě,
vsiak srdce úporno králu,
vsiak zbraň bystru na král.
„Aj Slavoji bratře,
tamo k modru vrchu!
vrch ten po vsěch po krajinách,
tamo zaměřímy chody!
Ot vrcha k rannému sluncu,
tamo les temen;
tamo si podámy rucě.
Nynie beř sě lisími skoky,
i jáz tako pojdu tudy.“
„„Aj Záboji bratře!
čemu naše braň jmá tepruv ot vrcha soptati krutosť?

— 68. *z úvala* srov. 16 a 17. — *rózno* t. jeden po druhém, sem a tam, aby spozorováni nebylí; srov. 57 rozkosem. — 70. *vezdě* t. všude, na vše strany. Smysl: Jak na vše strany dřeva (stromy) rostla, tak i oni se ubírali.

72 a 73. srov. 13 a 14. — *zatemníše* 63 vrátíše. — 74. *v les* roz. černý 1. — 75. *sboři.* 171. — 78. *vsiak* I, 1. — *imě vieru* = měl důvěru. — 79. *srdce úporno* t. vzpurné, urputné. — *králu* a 80 *na král* roz. Karla Velikého. Král povstalo z Karl dle §. 62, 1 (42, 1). V rukop. stálo původně *na krála*; *a* jesť vyškrabáno; srovn. VI, 22. — 80. *zbraň bystru* t. nejen rychlou, nýbrž i ostrou; X, 187 bystrá kopie.

81 atd. Vůdcové se radí v černém lese. Záboj káže, aby vojsko na dva pluky se rozstoupilo a rozličnými stranami k modrému vzdálenému vrchu táhlo, za vrchem pak v temném lese aby se opět oba pluky spojily (81—89). V slovech Zábojových znamenati krátkosť; věty jsou nedokončeny; tamo k modru vrchu roz. *půjdeme*; vrch ten po všech po krajinách roz. *viděti jesť*; ot vrcha k ranému sluncu roz. *se obrátíme*; tamo les temen roz. *se nalézá.* — 83. *po všech po kr.* 4 ot krajin ote všech. — 87. *si podámy ruce* = spojíme se. — 88. *lisími skoky* = opatrně a chytře jako lis (liška).

90—92. *Prudký* Slavoj (100) chce, aby celé vojsko ihned obořilo se na blízké zástupy nepřátelské. — *čemu* často ve smyslu příčinném m. k čemu, nač, za jakou příčinou? V tom smyslu v obyčeji jesť *čemu* i nyní u Plzně, na Hané, v Opavsku a v Oravě (Šemb. Dial. V.). — *ot vrcha* roz. modrého 82. — *královým* 79 a 80.

Otsavad buřmy protiv králevým vrahóm!““
„Slavoji bratře!
kdaž hada potřieti chceši,
na hlavu najjistěje;
tamo hlava jeho!“
Rozstúpi sě mustvo lesem,
rozstúpi sě v pravo v levo;
tudy taže Zábojevým slovem,
onamo slovem prudka Slavoje,
hlubinami lesóv k modru vrchu.
I kehdy bieše pěť sluncí,
podasta si přesilně rucě,
i pozřesta lisíma zrakoma na královy voje.
„Sraziti nám drbí Luděk voje,
voje své pod jednu ránu.“
„„Aj Luděče, ty si parob na paroby králie!
Ty rci svému ukrutníku,
že dýmem jesť nám velenie jeho.““
I rozluti sě Luděk,
rúčiem hlasem svola své voje.
Podnebesie bě plno osvěty ot slunce,
v osvětě plno blska z králevých vojev.
Hotovi vsici nohu v krok i ruku v braň
Luděkova dle slova.

93—96. Záboj dokazuje, že lépe jesť na hlavní voj nepřítele za modrým vrchem shromážděný udeřiti. — *hada.* Vojsko královo porovnává se zde s hadem, jenž jest znamením ohyzdnosti. Srov. 140. — *chceši* II, 1 mútiši, — *na hl. najjistěje* roz. jíti mu jest; *najjistěje*, 18 najníženje. — *tamo* roz. za modrým vrchem.

97. Stane se dle vůle Zábojovy. — *lesem* roz. černým. — *mustvo.* Co se pravopisu týče §. 60, 2 (45. Poznam. 2, b). — 99. *slovem* = rozkazem, velením. — 102. *I — sluncí* t. po pěti dnech. — 103. *podasta — rucě* 87. — 104. *lisíma zrakoma* 88 lisími skoky. — *voje* 171 hluk.

105—109. Slova Čechův. — *drbí* = musí. — *Luděk* vůdce vojska královského. – *Aj Luděče — jeho.* V těchto slovech ozývá se odpověď Čechů na vyhrůžky vůdce Luděka a na rozkaz jeho, aby se rozešlo vojsko Zábojem vedené (ellipse). — *parob* = porob, otrok; *poroba* = otroctví. Smysl: ty jsi sám otrok a veliš otrokům královým. — *králie* č. *král'e* přídav. jm. král', krália, králie = králův-a-o. — *že dýmem atd.* = že si jeho rozkazu jako dýmu vážíme. Dým jest zde obrazem ničoty = tolik co nic.

110. *rozluti sě* roz. řádným odporem Čechů. — 111. *rúčiem* = rychlým. — 112. *podnebesie* = prostor pod nebem; srov. podchlumie X, 134. — 113. *plno blska* protože byli skvostně vystrojeni. Pramen *osvěty* (t. j. světla) je *slunce*: příčina *blska* jsou *zbroj* a *zbraň* královského vojska. — 115. *Luděkova-dle slova* I, 6 plezně-dle. *Slovo* v. 99.

„Aj Slavoji bratře!
tudy spěj lisími skoky;
jáz pójdu vstřiecu jim v čelo."
I vyrazi Záboj v před jako krupobitie;
i vyrazi Slavoj v bok jim jako krupobitie.
„Aj bratřie, ti sie! nám krušichu bohy,
ti sie! nám kácechu dřeva,
i plašichu krahuje z lesóv.
Bozi nám vícestvie dajú!"
Aj, prudkosť vyrazi Luděkem
z četných vrahóv protiv Záboju;
i vyrazi Záboj,
hořúciema očima v Luděk měři:
dub protiv dubu zřieti ze vsieho lesa.
Záboj hna protiv Luděku nade vsie voje.
Luděk udeři silným mečem,
přetě třie kóže v ščítě.

117. *tudy spěj* t. dotírej v bok nepřítele; srov. 120. — 118. *vstřiecu* = vstříc. §. 219 (186).

119. *v před* t. v čelo nepřátel. — *krupobitie* v. 221.

121—124. Záboj, který bratra Slavoje vyslal, aby chytrým záskokem královým vojskům v bok padl, a sám jim v čelo vyraziti se strojí, povzbuzuje nyní slovy: *Aj bratřie* a t. d bojovníky své, aby do boje se dali s důvěrou v pomoc bohů, proti nimž násilníci královi tak těžce se byli prohřešili. *Bratřie* = bratří, pův. bratrija v. 48. — *ti sie* t. j. ti hle! II. 57. — *krušichu. Krušiti* = roztřískati na kusy; srov. krušec soli; cyr. sъkrušiti = conterere; pol. kruch = drobek, kruszyć = drobiti; srov. 42 rozhrušichu a §. 76, 4 (58, 4). — 122. *kácechu dřeva*, srov. 41. — 123. *pl. kr. z lesóv*, srov. 34. — 123. *dajú*, starší forma byla by *dadia*; §. 201, 2, e (173).

125. *prudkosť vyrazi Luděkem*, živěji a obrazněji, než kdyby se řeklo: Luděk vyrazil s prudkostí. Zde začíná líčení souboje mezi Luděkem a Zábojem. — 128. *hořúciema* 62. búřiúce. Před slovem *měři* nalezá se v rukop. ještě slovo *zlobivo*, a však puntíčky pod ním se nalezající naznačují, že se má vynechati. — 129. *dub — lesa.* Smysl: jako dub proti dubu jesť je viděti ze všeho lesa; srov. 62 búřiúce nebe t. *jako* búřiúce nebe. V Čechách vedle všech nás došlých svědectví lesů bývalo přemnoho; větším dílem byly to pralesy, čemuž nasvědčuje přirovnání VIII, 60, kdež ráz kyjů a mečů s kotem *vetchých* dřev se srovnává. Shledáváme tedy, že množství vojska přirovnává se ku množství silných dubů IV, 66. Síla dřev těchto vzdorujících dlouho bouřím a lidem podávala obraz síly hrdinské, neustupné v boji, jakož svědčí naše přirovnání. — 132. *přetě* = přetal aor. 2. km. *tn* §§. 169. 170, 1 (142. 143, 1); srov. XIII, 31 přižech. — *třie kože.* Staré štíty byly z koží, které kladeny byly jedna na druhou a tak stlačeny, že tvořily jako prkno; srov. řec. *σκῦτος* = původně kůže a lat. scutum = ščít. U Řekův a zejmena u Homera slove štít též *ἡ βοεία* roz. *δορά* t. j. volovice, aneb *τὸ βοάγριον* vl. kůže z di-

I udeři Záboj mlatem,
otskoči hbitý Luděk;
v dřevo vrazi mlat,
i skoti sě dřevo na voj;
i třiedesěť jich otide k otcem.
I zluti sě Luděk:
„„Aj ty zhovadilý!
ty veliká potvoro hadóv!
mečem sě potýkaj se mnú.““
I máše Záboj mečem,
kus ščíta vrahu otrazi.
I tasi Luděk,
meč sě smeče po koženě ščítě.
I zapolesta sě oba k ranám,
ranami vsie po sobě stesasta,
i vsie kolem zbrocesta krviú,
i krviú zbrocechu je mužie
kolkol jejú vezdě v přelutej sěči.
Slunce přejde poledne,
i ot poledne již na pól k večeru:
i váleno ješče, ni sěmo ni tamo ustúpeno,
i váleno zdě i váleno tamo ot Slavoje.
„Aj ty vraže, Běs v tě!

vokého vola. — *ve sčítě* roz. Zábojově. — 133. *mlatem* 56. — 136. *na voj* roz. Luděkův. — 137. *otide k otcem* srov. 24. — 138. *zluti* = zlítil, rozlitil. — 140. *potvoro hadóv* t. mezi hady. — 142. *máše* aor. 2. slovesa *máchnúti*, tvořen na základě kmene *mach* beze známky třídné §. 177 (149). — 144. *tasi*, ne *vytáhl* z pochvy, neboť Luděk měl již meč vytažený (131), nýbrž tolik co *sekl mečem*. Z násled. verše doplň zde meč. — 146. *zapolesta sě* 51. — 148. *zbrocesta*. Zbroceti = zbráceti, červeně barviti: srov. *broť* = červená šťáva na př. Tyrská broť = Purpursaft. — 150. *jejú* 54. — *vezdě* 70.

154. *zdě* roz. od Záboje.

155—156. *Aj ty atd.* jsou slova Zábojova, z nichž vysvitá, že první potýkání se Záboje s Luděkem rozhodného výsledku nemělo a že v nastalé seči vojsko nepřátelské krutě na Čechy dotíralo. — *vraže* §. 95, 4 (72, 4); srov. Bože! — *běs v tě. Běs* byl mythický zástupce všeho zlého, jako Bóg (Bůh) zástupce všeho dobrého. Starý kronikář ruský Nestor vypravuje, že když Sviatopolk, původce usmrcení Borisova a Glěbova, na Dněpru knížeti Jaroslavu podlehl, že *běžačšu jemu* (absol. dat. jako v řeč. absol. gen. nebo v lat. absol. abl. = když běžel t. když utíkal Sviat.) *napade na nь* (= na ni t. na něj §. 141, b) [115, b] *Běs, i razslaběša* (t. rozslaběly č. seslábly) *kosti jeho, nemožáše sěděti na koni, i nesachuť i* (= nesechu ji t. nesli jej) *na nosilěch.* Jestiť to pohanský názor, který ochromení prchajícího knížete Běsovi přičítá. Podobně přeje si i Záboj, aby Běs Luděka ochromil, aby mu učinil,

čemu ty našu krev piješi?“
I chopi Záboj svój mlat,
i otskoči Luděk.
Napřeže mlat Záboj výš vz horu
i vrže po vrazě.
Letě mlat, rozskoči sě ščít,
za ščítem sě rozskočista Luděkova prsi.
I uleče sě duše těžka mlata,
i mlat i dušu vyrazi,
i zanese pět siehóv u vojsku.
Strach vrahóm vyrazi z hrdl skřeky:
radost vzevzně z ust vojnóv Zábojevých,
i zajiskři z radostnú zrakú.
„Aj bratřie!
bozi ny vícestviem dařichu.
Rozstupi sě vás jeden hluk v pravo i v levo.
Ze všech údolí sěmo sveďte koně.
Koni řehci vešken ten les.“
„„Záboji bratře, ty udatý lve!
neupúščej búřit u vrahy!““
Ajta otvrže Záboj ščít,
i v rucě mlatem i v druhej mečem,
tako i v přieč proráže dráhy u vrazěch.

co nejhoršího vojínovi státi se může. — *čemu* 91. — *piješi* 94 chceši. Smysl: Proč na nás tak krutě dotíráš?

159. *Napřeže* aor. 2. přehl. m. napřaže t. napřáhl; km. *přah* cyr. pręg, inf. pręšti v. IV, 161. — *vz horu* = vzhůru, nahoru. *Vz* značí zde směr činnosti na místo povýšené. Srov. 61. — 165. *siehóv* = sáhův; srov. cyr. sęgnąti t. sáhnouti a §. 18, 1 (17, 1). — *u vojsku*, nom. vojska žensk. rodu, tak všude v Rk. — Ve 157—166 jest katastrofa básně.

166. *Strach* jako i *Třas* jest personifikace (zosobnění). Vyskytují se tam, kde útěk poražených nepřátel se líčí. — *vrahóm*, o dativu srov. IV, 72 nad hlavami vojem. — *z hrdl* §. 110, 2 (85, 3). — *skřeky*, o množ. č. srov. Curt. Griech. Schulgram. §. 362, b. — 167. *vzevzně* = zazněla. — *vojnóv* od nom. vojen.

169. *Aj atd.* Slova Zábojova k bojovníkům. — 171. *rozstupi* rozk. sp. 28 mluvi. — *hluk*, nejmenší oddělení vojsky, potom přijdou *sbory* (75), pak *voje* (104. 105 atd.) a konečně celá *vojska* (165). — 173. *koni řehci atd.* obrazněji, než kdyby se řeklo: koně nech řehcí v celém lese. — *řehci* roz. sp. slov. *řehtati*, kmen. *řehti* a *řehta*; časov. dle §. 190 (162); srov. 171 rozstupi.

174. *Záboji a t. d.* Slova Slavojova. — *udatý lve.* Lev co obraz statečnosti a zmužilosti vyskytá se ještě X, 271. Nelze pochybovati, že staří Slované některé úpominky z pravlasti své u paty hor indijských velmi snadno mohli převáděti z pokolení na pokolení, aneb že lva z pověstí sousedních národů na př. Řeků, s nimiž záhy v obchodním byli spojení, poznati mohli.

I by upěti vrahóm, i by ustúpati vrahóm.
Třas je hnáše z bojišče,
Strach z hrdl jich vyráže skřeky.
Koni řehce veškeu les.
„Vz horu na koně!
s koni za vrahy přese vsie vlasti!
Rúčí konie neste v patách za nimi našu krutosť!“
I vskočichu hluci vz rúčie koně,
i skok na skok po vrazěch sě hnachu,
ránu na ránu septichu krutú krutosť.
I míjechu rovně i hory i lesi:
v pravo i v levo vsie ubiehá v zad.
Hučie divá řeka,
vlna za vlnú sě vale,
hučechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše přes búřiúcú řeku.
Vody uchvátichu mnostvie cuzích,
i přenesechu své zvěsty na druhý břeh.
I po krajinách vezdě v šíř i v šíř
lutý ostřiež rozepě svoje křiedlě svoje dlúzě,
bystro léta za ptactvem:
Zábojevi voji rozehnachu sě v šíř,
vezdě po vlastech hnachu luto po vrazěch;
vezdě srážechu je i stúpachu koni.
Nocú pod lunú za nimi luto,
dnem pod sluncem za nimi luto,
i opěty temnú nocú,
i po noci šedým jutrem.

179. *upěti* = spěti, pospíchati. — 180 a 181. *Třas* — *skřeky*; srov. 166. — 183. *Vz horu* srov. 159 a 186 vz rúčie koně. — 186. *rúčie* 111. — 188. *krutú krutosť* srov. X, 130 sílu silnu a v obecné mluvě: div divoucí, hrůza hrůzoucí, pravda pravdoucí. — 189. *rovně* od nom. rovňa, přehl. rovně.

191. *Hučie*, 6 mutie. — *divá řeka*. Houštiny pralesů (129) udržovaly vlhkost půdy okolní a napájely zvláště na jaře *řeky* a *potoky*. Tak nalézají se tyto v R. K. co obrazy hluku a rychlosti. Zde a 207 srovnává se hučení chvátajících vojů s hučením divé řeky. Míněna zde snad řeka Ohře. — 192. *vale* m. valie, valí; srov. vele m. velie 227. — 193. *hučechu* t. jako divá řeka hučí, tak hučeli. — 194. *búřiúcú*, 62 búřiúce nebe. — 195. *vody* roz. divé řeky, řeky to české a Čechům příznivé. — *uchvátichu* VII, 50. — 196. *své zvěsty* t. své známé, své krajany Čechy. *Zvěst* trp. příč. kmene zvěd §. 198 (170).

197. *I po krajinách* t. jako po krajinách ... tako Zábojovi voji. Srov. 191 Hučí divá řeka ... hučechu vsi voji. Z ptactva lesního jmenují se orel (X. 266) a ostříž, a jsou obrazem rychlosti. — 198. *rozepě* = rozpial aor. 2. km. pn §§. 169. 170. 1 (142. 143); srov. XIII, 31 přižech.

Hučie divá řeka,
vlna za vlnú sě vale;
hučechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše přes búřiúcú řeku.
Vody uchvátichu mnostvie cuzích,
i přenesechu své zvěsty na druhý břeh.
„Tamo k šedým horám!
tamo dobúří naše pomsta.“
„„Aj Záboji bratře!
již nám nedaleko hory,
a již hlúček vrahóv,
i ti žalostivo prosie.““
„Vratno krajinú,
tudy ty, jáz tudy, vyhubit vsie království!“
Vietr búří přes vlasti,
vojsky búřie přes vlasti;
v pravo i v levo, vezdě širú silú vojsky,
v radostném hlucě.
„Aj bratřie, aj šerý vrch!
bozi ny tamo vícestviem dařili!
Tamo i vele duš těká

207. *Hučie divá řeka.* Dva dni a dvě noci trvalo pronásledování nepřátel. Třetího dne přichvátají ztenčené zástupy prchajících vrahů k druhé řece české (snad Bělé), která opět cizincům cestu zamezuje. Viz 191 a sledd.

213. *Tamo a t. d.* volá Záboj; neboť tam za řekou strmí šedé hory, hory Krušné; tam na pomezí vlasti má dobouřiti pomsta Čechův.

217. *hlúček* = hrstka; 171 hluk.

219—220. *Vratno a t. d.* Záboj velí, aby se vítězné pluky obrátily nazpět krajinami a zbytky vrahův v zemi pozůstalé hubily. — *vyhubit,* sup. t. pospěšme vyhubit; 40 hlasat.

221. *Vietr búří a t. d.* = Jako vítr bouří .. tak vojsky bouří .. srov. 198 I po krajinách a t. d. Nad četnými lesy (129) zdvihly se často *větry,* strhly se *bouře, krupobití* a *deště.* Obrazy z tohoto oboru úkazů přírodních jsou v R. K. nejčetnější a zároveň nejkrásnější. Tak rovná se krutosť bratří proti nepřátelům bouřícímu nebi (62); voje vyrazí jako krupobití (119. 120; X, 275), lámání oštěpů zní jako rachot hromu (X, 69), hrnou se vojska Čestmírova jako ledovité mraky (IV, 55), roj Tatarů rovná se k mraku ledem hrozícímu (X, 94), třpyt mečů ku blesku hromu (VIII, 51; X, 70); padání střel ku přívalu s mraků (X, 68). — 222. *vojsky* 165 a 171 hluk. — 223. *v pravo i v levo* t. všude jsou vojska ve své široké síle. — 224. *v radostném hlucě* t. v jásotu hlásajíce nad vítězstvím.

225. *Aj bratřie a t. d.* Slova Zábojova. — *šerý vrch* t. modrý (82 a 101), k němužto nyní vítězové zpět přichvátali. — 226. *dařili* novější forma m. dařichu 170. — 227. *vele duš* = mnoho duší; vele (m. velie, srov. vale m. valie 193) adv. příd. jmena velí-ia-ie = velký. O genit. *duš* §. 104, 1 (81, 1). — *těká.* Podle domnění pohanských Slovanů proměnila se

šěmo tamo po dřevěch.
Jich boje sě ptactvo i plachý zvěř,
jedno slovy neboja sě.“
„Tamo k vrchu pohřebat mrch,
i dat pokrm bohovóm,
i tamo bohóm spásám dat mnostvie obětí,
a jim hlasat milých slov,
i jim oružie pobitých vrahóv!“

duše, vyšedši z těla, v postavu ptačí. Byl-li člověk dobrý, vzala na se podobu ptáka dobrého, obyčejně bílé holubice, pakliže byl zlý aneb nepřítel, stala se jeho duše ptákem zlým t. dravým. Zde roz. duše padlých nepřátel, které vzaly na se podobu sov. Protož bojí se jich jiné dobré ptactvo a plachý zvěř, jenom zase sovy se jich nebojí, poněvadž jsou jim rovné. Duše z těla vyšlá musela v podobě této tak dlouho semo tamo po stromech okolo těla lítati, dokud pohřbeno anebo spáleno nebylo. Srov. IV., 196—198. — 229. *boje* ' m. bojie srov. 193 vale m. valie; časov. §. 184, 2 (156, 2). — *plachý zvěř*. *Zvěř* v staroč. muž. rodu jako cyr. zvěrь. — 230. *jedno* = jednom, jenom; zhusta v Alex. — *neboja* m. nebojia, přehl. nebojie; I, 2 stroja. — 231. *k vrchu* roz. šerému, modrému, 225. — *pohřebat* roz. pospěšme; *pohřebat* sup. 40 hlasat. Supinum spojovalo se pův. s *genit.* jako zde a 234: *hlasat milých slov*. Rovněž: Vynide Pilát i Juda s mnohem ludí *kratit chvíle* (Výb. I, 171), a v nejstar. převodu bible Gen. 31: šel Laban *střic ovec*. Avšak již časně s *akk.* jako 220: vyhubit vsie králevo, 232: dat pokrm. Který pád by byl 233: dat mnostvie a 235: oružie (roz. dat oružie) jest pochybno. — *mrch*: mrcha = mrtvola. — 232. *bohovóm* §. 96, 3 (74, 3). Přípona *ov* přehl. *ev* (§. 94) [72, 2] vyskytající se v staroč. mimo jednotný dativ (Alex.: ostnovi, bojovi a VI, 39: Zbyhonévi) též v množném nom. a vok. (Ev. Judevé), v genit. (II, 60: bogóv; V, 28: krahujcev) a v dat. (mimo toto místo ještě X. 162: Tatarovóm) čte se v cyr. v pozdějších pramenech mimo to i v dvojném genit. (synovu staroč. synú) v množném akk. (běsovy = běsy: vlъkovy = vlky), v lok. (domověch = domech; štítověch = štítech) a instr. (zvonovy = zvony; mьčevy = meči). — 233. *Spásám*. Spása muž. rodu = spasitel, vysvoboditel. — *mnostvie*. Co se pravop. týče 94 mustvo. — 235. *oružie* = oruží, zbroj, braň; srov. cyr. orąžati, orąžiti = armare.

IV. Čestmír a Vlaslav.

(*V Ruk. O vícestvie nad Vlaslavem.*)

Báseň tato epická sahá obsahem svým též do doby pohanské. Děj, který se v ní opěvá, padá do první polovice 9. století a jest následující:

Vlaslav (Vlastislav), vrstevník Neklana, sedmého to knížete po Přemyslu oráči, v držení měl knížectví Lucké (Žatecko), odkudž časté vpády činíval do knížetství Pražského. Chtěje se pak krajin Neklanových zcela zmocniti, získal sobě některé vojevody, kteří až dosud knížete Pražského byli poslušni, zejmena Kruvoje, který, jak Ruk. Král. praví, Neklanovi dříve byl víru přislíbil. Ve spojení s tímto hubil Vlaslav ohněm i mečem krajiny Neklanovy. Neklan vyslal proti němu vůdce svého Čestmíra (Čstmíra, Ctimíra), který nejdříve hradu Kruvojova dobyv, Kruvoje samého zabil a zajatého od něho vévodu Vojmíra s krásnou jeho dcerou vysvobodil. Po té táhl Čestmír provázen jsa Vojmírem proti Vlaslavovi samému, jehožto pětkrát větší vojsko zdařeným úskokem válečným přemohl. Vlastislav v boji tom rukou Čestmírovou zahynul. Bitva tato mezi Lučany a Pražany stala se dle vypravování letopisce Kosmy (1045—1125) na poli Turském severozápadně od Prahy, a doplniti dlužno, co báseň naše zamlčela, že i Čestmír v ní padl a že mu Čechové zdělali mohylu vysokou, která se za času Kosmova nazývala mohylou Čestmírovou, blízko prý osady Chýnova opodál Turska. (Palacký Dějiny I, 1, 109. Zap. Čes. Mor. Kron. I, 101.) Rozměr básně jest jako v předešlém zpěvu volný.

Neklan káže vstáti k vojně,
káže knieżeciemi slovy protiv Vlaslavu.
Vstachu voje, vstachu k vojně,
vstachu na knieżecie slova protiv Vlaslavu.
Holedbáše sě Vlaslav kněz vícestvíem nad Neklanem,
nad slavným knězem;
púšťáše meč i oheň v krajiny Neklaniny,
i hlásáše nad hrabivými meči svojich vojnóv pohaněnie Neklanu.
„V boj Čstmíře vedi mé sbory!

IV.

5. *Holedb. sě* Holedbati sě = vychloubati se; srov. Dal. kap. 18. (Vlastislav) je sě počátkem chlubiti. — 7. *púšťáše* = pouštěl t. hubil mečem a ohněm kraj Pražský. — *Neklaniny*, III, 5 pláčem holubiným. — 8. *i hlásáše — Neklanu* t. haněl Neklana maje při tom radosť z hrabivých mečů (nad hrab. meči) svých vojínův. *Hlásati pohanění* zavírá v sobě vedle veřejného tupení i jakousi *radosť*, a protož předl. *nad* k vytknutí věci, která radosť působí, (raduji se nad . . .). — *hrabivými* = loupeživými (hrabati = chňapati). V Mat. Verb. hrabivý = rapax; cyr. grabiti = rapere. — *vojnóv* III, 167.

10. *Čstmíře.* Čestmír, Čstmír, Ctimír §§. 50, 4. 69, 3 (40, samohl. *e*, 3. 53, 3). Kosmas nazývá

Hadlivě ny pozývá nadutý Vlaslav."
I vsta Čstmír, i vzradova sě,
radostně sně svój ščít črn dvú zubú,
i sně se ščítem i mlat i nepronikavý helm;
pode vsie drva vložie oběti bohóm.
Bujno zvoláše Čstmír na voje,
v skořě voje v řady jdú.
I tažechu před sluncem záhe,
i tažechu přes ves deň i po slunci
tamo k pachrbu.
Ajta sě vale dým po dědinách,
i po dědinách stenánie žalostivých hlasóv.
„Kto sežže dědiny?
I kto rozplaka vaše hlasy?
kto? Vlaslav?
Poslednie budi jeho vrastvo!

jej Tyrus, Dalemil Štír. — *vedi* III, 27 mluvi, III, 171 rozstupi III, 173 řehci. — *sbory*, III, 171 hluk. — 11. *Hadlivě* = hanlivě, potupně. V nejstar. překladu Katonových mrav. průpovědí přeloženo lat. Quae *culpare* soles, ea tu ne feceris ipse: Což si přivykl *haditi*, neroď téhož sám činiti. Srov. cyr. gaždanije = vituperatio. *Hadlivě ny pozývá* = haní, tupí nás 8—9.

13. *sně* zcela rozdílno od *sněchu* II. 44; zde = s-n-je t. sňal se hřebu, na němž byl pověšen. §. 170, 2 (143, 2); srov. XIII, 31 přižech. — *dvú zubú.* Nejisto, jaké to zuby byly, zda-li to byly dva háky u prostřed štítu, jimiž by se mohl jako kleštěmi nepřítel s koně strhnouti, aneb byly-li to dvě špice, jimiž by se mohl štít do země zaraziti aneb co jiného. Vocel praví v „Pravěku země české" str. 546—547: „Štíty staročeské skládaly se z několika vrstev kůže, jimiž prkenná deska byla potažena (v. III, 182); na dolejší částce končil se štít obyčejně ostrým bodem, aneb, jsa na zpodu na způsob půlměsíce vykroužen, *dvěma body* čili *zuby.*"

— 14. *mlat* III, 56. — *nepronikavý* zde ve smyslu trp. = co se proniknouti nedá; jinak činně = co nepronikne. — 15. *pode vsie* a t. d. V tom viděti zbožnou mysl Čestmírovu, že maje táhnouti do boje pode všecky stromy bohům zasvěcené oběti klade. Že vojvodové zastávali i úřad kněžský, řečeno již III, 38 kamo otčík a t. d. — *vložie* III, 6 sedie a mutie. — 16. *Bujno* = zmužile pln jaré síly. — 17. *v skořě* = rychle, lok. střed. rodu příd. jm. *skor-a-o* = rychlý (cyr. skorъ) m. adverb. k naznačení času. Srov. včilě (včil). Výb. I, 171, 37. — *voje* m. vojie I, 2 mužie m. muži, stroja m. strojia. — 18. 19. Smysl: Čestmírovi voji vyšli před východem slunce a táhli po celý den až do noci. — *záhe* = záhy §. 46, 1 (38, 1). — 20. *pachrbu*, = k pahrbu, pahrbku §. 76, 4 (58, 4).

21. *vale* III, 193. — *dým*, neboť byly dědiny od nepřítele vypáleny. O dědině II, 9.

23. *Kto — dědiny* táže se Čstm. poškozených obyvatelů kraje Pražského — *sežže* §. 168, b, 4 (141, b, 4). — 26. *budi* 10 vedi. — *vrastvo* = nepřátelství; III, 97

Pomstu i pahubu voji moji naň nesú."
Otvecechu vojevodě Čstmíru:
„„Kruvoj, Kruvoj škaredý otehnáše stáda,
i zdieše hoře v dědinách ohněm i mečem.
Vsie, če plzno bieše, potře jeho zloba krutá,
i zaje vojevodu nám.""
I zazli sě Čstmír na Kruvoj,
z širokú prsú zloba sě mu rozevře
po všěch po údech.
„Vojni!" — vece — „z jutra záhe
rozpálímy krutosť vsiu;
pohovte zemdleným údóm!"
Stoja hory v pravo,
stoja hory v levo,
na jich vrcholi na vysokej
zírá jasné slunéčko.
Horami zdě otsud,
horami tam ottud tahú voje,
bitvu v sobě nesú.
„Aj tamo k hradu, hradu na skálě,
tamo kdě Kruvoj vězí Vojmír i jeho lepú dceř,
jež zaje v hustě lesě, tamo pod šedú skalú,
i pohaně Neklan kněz.
Kruvoj Neklanu oběce vieru i podáše věrnú
ruku:

mustvo. — 27. *pahubu* = záhubu. Rasura v rukop. ukazuje, že m. *naň* stálo zde dříve *na niej* (*niei*). — 28. *Otvecechu* = odvětili poškození obyvatelé; II, 100 vece. — 29. *Kruvoj*, spojenec Vlastislavův (úvod). — 30. *zdieše* = učinil, spůsobil; III, 30 zdie. O významu tohoto aor. jakož i předcház. *otehnáše* v. II, 3; III, 63. — 31. *če* II, 1. — *plzno* I, 6 plzeň. — 32. *zaje* = zajal; II, 108 je sě. — *vojevodu* t. Vojmíra 47.

33. *zazli sě* = zazlil, rozzlobil se. — 34. *z prsú* III, 66. — 35. *po všěch po úd.* III, 4. Smysl: Loupežení Kruvojovo naplnilo Čestmíra spravedlivou zlobou. — 36. *záhe* 18. — 37. *rozpál. kr. vsiu* t. vší krutostí se rozlitíme. — 38. *zemdleným*, neboť byli vojíni Čestmírovi od časného rána až do noci táhli 18—19.

39—96. Tažení ku hradu Kruvojovu, dobytí jeho a osvobození zajatého vojevody Vojmíra a jeho dcery. — 39. *stoja* I, 2 stroja, III, 230 neboja. — 41—42. *na jich — slunéčko* t. bylo druhý den ráno (37) a slunce vyšlo nad vrchol a *na vrcholi* stojíc *zírá* odsud na okolojdoucí. *Vrchol* zde žens. rodu jako v Alex. *dol* (z doli). — 44. *tahú* I, 4 vladú. — *voje* 16. — 45. *bitvu — nesú* t. připraveni a odhodláni udeřiti na Kruvoje. — 46. *Aj tamo* doplň: voji tecte (53). Slova Čestmírova. — 47. *vězí Vojmír* 32. — *dceř* nom. dci §. 122 (96). — 48. *zaje* 32. — 50. *oběce* = slíbil III, 36. —

obak hlasem tiem i rukú tú uvádieše biedu
na lud.
Aj vz horu k vyšňu hradu,
aj k hradu vóji tecte!“
I zaměšichu sě voji,
i hrnuchu sě k hradu
po slověch udatna Čstmíra
jako ledovití mraci.
Pokrychu sě přední ščít na ščít,
zadní zapierachu sě na kopie
i v drva u přieč zasazená za drva.
I výš nad vršinu lesa drnkachu meči jich
v hrad,
běsnichu protiv mečem z hrada tesajúciem.
Řváše na hradě Kruvoj řváním býka,
řváše chrabrosť v svoje ludi,
i meč jeho padáše v Pražany jako drvo se
skály.
A po horách mnoho silných dubóv:
tako ke hradu sě shluče Neklanových vojnóv.

51. *obak* vl. proti tomu obému = nicméně předce. — 52. *vyšňu; vyšeň* = vysoko stojící; cyr. vyšьnij = qui supra est. — 53. *tecte* = hrňte se, běžte, srov. utéci.

54. *zaměšichu sě. Zaměšiti* = zamísiti, zamíchati; *zaměšiti zraky* (V, 12) = zamíchati očima, zaškarediti očima; *zaměšiti se* = zaškarediti se; rov. v Alex.: zástup sě zaměši. — 57. *ledovití mraci* III, 221. — 58. *ščít* na *ščít* = štít ke štítu přiloživše. — 59. a 60. *zapierachu sě a t. d.* t. opřeli se o kopí a stromy (pokácené), které na příč položeny byly za stromy (ještě stojící). Hrad Kruvojův byl totiž vystaven na skále (46) a orostlý stromy (61). Za tyto stromy nakladli vojínové Čestmírovi klad, aby podpírajíce se o ně, dolů sjížděti nemohli. — 61. *nad vrš. lesa* t. když se byli již dostali na skálu, na které hrad stál. — 62. *běsnichu* = běsnili, vztekali se, litě sekali: III, 155 Běs. — *protiv mečem* roz. vojínův Kruvojových.

63. *řváše řv. býka* t. jako když býk řve; II, 94 zarve jarým túrem; III, 5 zastena pláčem holubiným. — 65. *jako drvo se skály.* Dřeva (srov. III, 129) bývala od lidí a bouří kácena, což poskytovalo, zvláště když padala se skály, obraz velikolepý. Srov. X, 259—260. — 66. *a* má zde smysl adversativný = ale, avšak; srov. 114 a XV, 7. Smysl místa tohoto (65—67) podává Vrtátko v Časop. Mus. 1871 str. 420. těmito slovy: „Meč Kruvojův padal záhubně v Pražany, jako když drvo se skály se valí. Ale po horách stojí mnoho silných dubův, kteří válející se drvo a záhubu odtud jdoucí zastaví: tak ke hradu se shluklo Neklanových vojnův. Hubivý meč Kruvojův připodobněn zde kládě se skály se valející, která všecko pod sebou drtí; ale nával její je marný, neboť Neklanovi vojíni jsou jako silné duby, ježto valící se kládu a drcení její překazí.“ *Dubóv* srov. III, 129. — 67. *vojnóv* 8.

vzvola skály hlasem v lesě hlučným,
z mocna hrdla vola k bohóm tako,
i vztřasú sě drva šíra lesa:
‚Nezjařte (sě) bozi svému sluzě,
ež nepálí oběť v dnešniem slunci!‘
„Dlužna oběť bohóm,“ — vece Čestmír —
„a nynie nám na vrahy pospěti.
Nynie vsedni ty na rúčie koně,
proletni lesy jeleniem skokem
tamo v dúbravu;
tam s cesty skála bohóm zmilená,
na jeje vrsě obětuj bohóm,
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.
Neže sě poznaje, že slunce pokroči na tvrdosti nebes,
stúpíš tamo na miesto;
a neže slunce postúpí vterým krokem
i krokem třetiem nad vršiny lesné,
dojdú voje tamo, kdě oběť tvoje pověje v slúpech dýmu;
i pokoří sě vsie vojska tudy jdúce.“

227 vele duš. — 108. *skály* m. s skály. Tak vynechává se často předložka, záležející z jedné souhlásky, když násl. slovo touže souhláskou počíná. — *hlasem v l. hluč.* t. hlasem, který se lesem rozléhal. — 111. *Nezjařte sě.* V rukop. jenom *nezjařte.* Avšak zdá se, že *sě* scházeti nesmí; neboť *zjařiti* jest tolik co jarým činiti (kraje slunkem zjařené. Kollár), pak popuditi, rozhněvati; *zjařiti se někomu* (dat. incomm.) = rozhněvati se na někoho; cyr. jariti = irritare, jariti sę = irasci. — *v dneš. sl.* = dnes.

113. *Dlužna ob. bohóm* t. ano, dnes se má bohům obětovati, avšak ne *v siemže miestě, v siemže kročě slunce* (98). Neodporuje tudyž tato výpověď Čestmírova slovům jeho: *prodli v službě bohóm* (101). — 114. *a* = avšak, v. 66. — *na vrahy* t. Lučany. — 116. *jel. skokem* III, 7 jako jelen. — 118. zmilená = milá. — 119. *na jeje vrsě.* V rukop. stálo sice *vrchu*; avšak *chu* jest vyškrábáno, z čehož souditi, že opisovač nepochybně přepraviti to chtěl na *vrsě*, jako se čte 131. O genit. *jeje* m. přivlastňovacího *jejím* II, 28 jeja a II, 72 výpovědi jeje. — 120. *bohóm svým spásám* III, 233. — 121. *v zadech, v předě* t. za vítězství, které jsme již nad Kruvojem obdrželi a které ještě nad Vlaslavem obdržeti máme. — 122. *na tvrd. nebes* = na obloze nebeské. Mythologický názor mnohých národů a mezi nimi i Slovanů nebe co jakousi pevnost (podlahu neb strop z kovu) si představoval; srov. na př. u Homera *οὐρανὸς πολύχαλκος* aneb *σιδήρεος*; srov. lat. firmus = tvrdý (88), firmamentum = tvrdost. — 124. *a neže a t. d.* srov. 98 v siemže kročě slunce. — 126. *dýmu* genit. na *u* jen zde m. dýma §. 95, 1 (72, 1). — 127. *vsie vojska* jed. nom. III, 165 u vojsku. — *jdúce* přehl. m. jdúca.

I vsěde Vojmír na rúčie koně,
proletě lesy jeleniem skokem
tamo v dúbravu, na dráhu k skálě;
na vrsě skály zanieti oběť
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.
Jim obětova kravicu bujnú,
srsť črvená po nie sě lsknieše;
jalóvku siu kúpi ot pastuchy
v úvalě tam u vysokej trávě,
dada za niu kóň i s uzdú.
Plápoláše oběť;
i blížíše sě voj k úvalu,
iz úvala vz horu v dúbravu.
Voji, ozvučeni hlukem,
jdú po jednom, oružie nesúce.
Prokní jda kol oběti bohóm slávu hlásáše,
i zacházeje, zezvuče nemeškáše.
I kehdy docházeše posleda vojev,
vzskoči Vojmír na svój rúčí komoň,
tučné kýty i plece naloži šesti jezdcem za voji.
I jdieše vojska všěmi kroky slunce
až pod polednie slunce;
tamo na rovni očekáváše je vojivný Vlaslav.
Ot lesa k lesu stáše jeho síla,
síla stáše pětkrát věčšie Pražan:
jako z mračen z niej vznikáše jeket,

128. — 133. srov. 115—121. — 131. *zanieti* = zanítil, zapálil; cyr. vъzgnětiti (accendere). — 135. *po nie* = po ní; tak v rukop. m. obyč. niej. — *lsknieše* = lesknieše: rov. v Alex.: štíty zlatem se leskniechu. — 136. *siu* = tu §. 139 (113). — 138. *dada* §. 200 (172).

140. *blížíše* III, 63 vrátíše. — 141. *iz úvala.* O předl. *iz* = z §. 64. 3 (49, 3) a §. 224, b. (191, b), ač by se zde čísti mohlo *i z úvala*; avšak srov. 184. — 143. *oružie* III, 235. — 144. *Prokní* II, 46. — 145. *zezvuče nemeš.* m. zezvučeti nemeškáše; přechod. m. infinit.; srov. řecké: *οὐπώποτε διέλιπον ζητῶν* Xen. Apol. 16. = nikdy jsem nezameškal (neopominul) zkoumati a u Caesara Bell. Gall. II, 25: hostes ex inferiore loco *subeuntes* non intermittunt. Rovněž Výb. I, 171: Judáš . . . cestuje nepřesta = *οὐκ ἐπαύσατο πορευόμενος*. Srov. Šafař. Počátkové staroč. mluv. §. 98. — 146. *docházeše* m. docházieše, a to m. docháze-je-še; III, 68 přicházeše. — *posleda* = poslední část (Nachtrab). — 147. *komoň* m. koboň (srov. kobyla a caballus) = kóň. — 148. *tučné kýty i pl. nal.* Obětovaly se tudyž jen vnitřnosti; kýty a plece se snědly.

149. *všěmi kr. sl.* srov. 98. 124. 125. — 151. *vojivný* = bojovný §. 76. 1 (58, 1). — 154. *jeket* = jekot, hřmot §. 46, 1 (38, 1). Pe-

lánie psóv přemnoha mnostvie.
‚Trudno nám váleti s těmi vrahy;
kyj palicu málokdy zadrží.‘
Tako Vojmír. Na čeže Čstmír vece:
„Věhlasno to v súkromí mluviti,
věhlasno sě hotovati na vsie.“
‚Čemu čelo protiv skálě vzpřieci?‘
„Liška obludí túr jarohlavý.
Zdě ny viděti Vlaslavu s hory:
rúče dolov kolkol vrcha sieho,
by v zad byli, kto u předě běchu:
opač chody tako dolem hory.“
A sie zdieše Vojmír i zdieše Čstmír:
i hrnu sě vojska kolkol hory,

dobně: tluket (VI, 34), blsket (X, 70), drnket (X, 249), siket (X. 250), rachet (tamže). — 155. *lánie psóv přem. mnos.* t. z vojska Vlaslavova vznikalo (vycházelo) štěkání převelikého množství psů. Dalem. praví kap. 18.

Káza (Vlastislav) na boj *vše psy* vésti,
a vše ptáky s sobú nésti,
aby je ludmi krmili,
když by Pražany vše zbili.

A u Kosmy praví Vlastislav: Juro, quod pro infantibus eorum (Pragensium) *catulos canum* ponam ad ubera matrum. *Lánie* t. štěkání. *Láti* pův. tolik co štěkati; cyr. lajati = latrare. Srov. staroč. *lája* t. kupa psů; Vyvříti (t. vypustiti, srov. zavříti) na vepře láji (Alex.). — *mnostvie* III, 97 mustvo.

156. *Trudno* = těžko. — *váleti* III, 153. — 157. *kyj — zadrží.* Přísloví, jehož smysl jest ten, že slabší silnějšího málo kdy přemůže. Jinak říkají též: Proti palici šermu není. Čelak. Mudrosloví str. 349. — 159. *věhlasno* III, 67. — *v súkromí,* aby se vojínům neodnímala mysl. — 161. *Čemu — vzpřieci,* mluví opět Vojmír. Jinak: hlavou zdi neprorazíš. — *Čemu* III, 91 a 156. — *vzpřieci. Vzpřahu* inf. vzpřieci m. přehti §. 69, 2 (53, 2) t. vzpřáhati, napřáhati; časov. §. 168 (141); srov. cyr. pręšti = intendere. V. III, 159 napřeže. — 162. *Liška a t. d.* mluví zase Čestmír. Smysl: Nemůžeme-li silou překonati nepřítele, užijme lsti, kteráž slabšímu proti silnějšímu pomáhá. *Liška* vyznačuje se chytrostí a opatrností; srov. III, 88. — *obludí.* Obluditi = oklamati, ošáliti; rov. v Alex.: nejeden se tiem obludí; jesť obluzen. *Oblud* = klam, omyl (držeti sě obluda = klamati se); *obludný* = klamavý: ach světe, kak jsi obludný! (Alex.) — *túr jarohl.* = túra s bujnou, silnou hlavou, silného; srov. II, 94. — 163. *Zdě a t. d.* Smysl: Zde nás může Vlaslav s hůry viděti, protož sejdi rychle dolů a obcházej kolem tohoto vrchu tak, aby vždy ti, kteří napřed byli, od nepřítele nespozorováni k zadním se připojili a tak se zdálo, že nepřetrženou linii činí. Tímto způsobem (tako) opakuj chody (pochody, Marsch) u paty (dolem) hory (vrchu). — *dolem* instr. jako kolem; srov. III, 57 rozkosem.

167. *sie zdieše* = to učinil, 30.

i hrnu sě vojska devětikrát.
Tako vrahóm vzmnožichu svá čísla,
tako vrahóm vzmnožichu jich strachy.
Rozstúpichu sě po nižniem chvrastí,
by sě lsknula braň jich v zracě vrahóm;
i by leskem naplněma hora.
Naliť vyrazi Čstmír se zástupem,
zástup sien bě čtyřie hlukóv četný;
s niem ze stienóv lesniech vyrazi Třas,
Třas osěde četné voje vrahóm:
V zad! v zad! — Strach i jim by ze vsia lesa;
rozprnú sě řady sěmo tamo.
Vojmír vnoči na ně chrabrú rukú,
i zastúpi úval na vzchod na pól,
v bok sě stavi protivo Vlaslavu.
Aj, řičie les řvániem iz úvala,
jak by hory s horami válely
i vsie drva v sebe rozlámaly.
I vyskoči Vlaslav protiv Čstmíru,
i vyrazi Čstmír proti Vlaslavu
v lutú sěč; ranú, opět ranú
srazi Vlaslav dolov.

— 168. *vojska* III, 165. — 172. *po niž. chvr.* t. po nízkých křovinách; cyr. chvrastije = virgulta. — 173. *lsknula* 135 lsknieše. — *v zracě vrahóm.* Strany dativu 72 nad hlavami vojem. — 174. *naplněma* m. naplnima; II, 43 rozvaděma bratry.

175. *Naliť* = rychle §. 219 (186). — 176. *čtyř. hlukóv.* Čtyry je zde subst. a protož spojeno s genit., jako ostatní číslovky od pěti počínajíc mají platnosť jmen statných a s genit. se spojují; avšak X, 91 čtyřie valné voje. Co se *hluku* týče III, 171. — 177. *Třas* III, 166 Strach. — 178. *osěde* aor. 2. od km. *oséd* inf. *osiesti* (osednouti); II, 20 sěde. — *voje vrahóm* 173 v zracě vrahóm. — 179. *V zad! v zad!* s vynecháním slovesa, aby se naznačila rychlosť, s jakou vojíni Vlaslavovi *prchají.* — *ze vsia lesa. Vsia* skloň. jmenné §. 130, 3 (104, 3); tak V, 29; jinak na př. X, 61 mnostvie *vsieho* luda. §. 141, 5 (115, 5). — 180. *rozprnú* sě m. rozprchnú sě §. 178, 2 (150, 2); srov. VIII, 75 prnúti, a X, 80. 102 rozprnuchu. — *řady* roz. Vlaslavovy. — 181. *vnoči. Vnočiti* km. nik (v-nik-nouti) §. 35, 1 (31, 1). = vrazil, uhodil na ně. Tak v Alex.: pes k němu (t. vepři) vnočí. — 182. *na vzchod na pól.* Oba dva výrazy omezují slova *zastúpi úval*; roz. zastoupil úval do polou k východu. — 183. *v bok* se staví Vojmír proti Vlaslavu, Čestmír pak *v čelo* mu žene (188). — 184. *řvániem* t. rykem válečným. — *iz úvala,* 141. Smysl: Válečný ryk, který z úvalu vycházel, ozýval se v lese. — 185. *válely* 156. — 186. *v sebe* = do sebe, jakoby rozlámané silou svou stromy *do sebe* pohltily. Obraz zajisté velikolepý. Srov. 65. — 190. *srazi a t. d.* Čestmír srazil Vlaslava

Vlaslav strašno po zemi sě koti,
i v bok, i v zad, vstáti nemožieše:
Mořena jej sýpášę v noc črnu.
Kypieše krev ze silna Vlaslava,
po zelenē trávē v·syrú zemiu teče;
aj, a vyjde duša z řvúcej huby,
vyletě na drvo a po drvěch
sěmo tamo, doníž mrtev nežžen.
Ulekú sě u Vlaslava súcí,
upěchu vz horu na stráň otsud
skryto před Čstmírovým videm,
před Čstmírem Vlaslavobojcem.
Zevzni vícestvie k Neklaňu radostnu uchu,
i zrači sě kořisť Neklanovu radostnu oku.

dolů. — 191. *strašno* II, 10 kruto. — 193. *Mořena* III, 33. — *sýpáše*. *Sýpati* = uspávati tvořeno jesť z km. sъp (cyr. sъpati) §. 36, 1 (32, 1), jako *lípati* z km. lьp (lpěti) §. 36, 2 (32, 2). Podobně v Žaltáři Wittenb. (Výb. I, 61): proč zasypuješ, Hospodine? (quare obdormis, Domine?). Mořena smysly muže těžce raněného zatemní a pomalu jej v černou smrti noc *uspává*. — 197—198. *vyletě a t. d.* srov. III, 227 vele duš těká. — *po drvěch* roz. těká. — *doníž* = don-ie-d-ž t. do kteréž roz. doby, dokudž (*do* předl. *n* vsuvka, §. 66, 3 (50, 3); *ie* = je, genit. žens. rodu zájm. ji, ja, je §. 141 (115), c. *d* opět vsuvka, *ž* jesť příklonné = *že*; srov. pon-ie-va-d-ž); cyr. donьdeže aneb donьžde = donec. Srov. Alex.: Doňadž koně nepokuši t. dokud koně nezkusím (§. 186 [158], 1, d). — *nežžen*. Zde jesť řeč o pálení mrtvoly, ješto III, 231 o zahrabávání mrtvých těl se mluví. Z toho viděti, že obé u pohanských Čechů bylo v obyčeji. Co do formy *nežžen* srov. 23 sežže. Celé místo = dokudž mrtvola Vlaslavova nebyla spálena.

199. *Ulekú* aor. I. §. 155 (129). — 200. *upěchu* III, 179.

203. *Neklaňu*. Tak Jireč. Echtheit der K. H. §. 80. místo dosavadního *Neklanu*; s přídav.: Neklaň-nia-nie (t. Neklanův-ova -ovo) srov. III, 104 král'-lia-lie (t. králův-ova-ovo), a co do zakončení též 52 k vyšňu hradu. Avšak i způsob čtení „k Neklanu radostnu uchu“ dá se držeti, docházeje objasnění svého naukou o tak zvaném *spodobení pádův (assimilatio casuum)*. Je-li totiž genitiv závislý na jiném pádu (nejčastěji předložkovém), spodobuje se tomuto. Pročež m. „k radostnu uchu *Neklana*“ lze říci: „*k Neklanu* radostnu uchu. Z mnohých příkladů, které Bartoš (v Časop. Mat. Mor. II, 123 a V, 66) k doložení tohoto úkazu sebral, vyjímám tyto dva: Vstavše k *svatému Pankráci* hrobu šli m. k hrobu *svatého Pankráce* (Pass. 85). Před hodem *velikú nocú* (m. *veliké noci* t. velikonočním) přišel Ježíš do Bethanie (Jir. Anth. I, 80, 2. vyd.). Podobně slýchati často z úst lidu: Před *sluncem* východem, po *slunci* západu, s kouskem *chlebem* a pod.

V. Jelen.

Lyricko-epická báseň tato volného rozměru pochází též z doby pohanské. Opěvá se v ní smrt jinocha od vraha zabitého, jehož všecky děvy oplakávají. Zda-li to děj skutečně historický čili jen od básníka vymyšlený, rozhodnouti nelze.

Běháše jelen po horách, po vlasti,
poskakova po horách, po dolinách:
krásná parohy nosi;
krásnýma parohoma hustý les prorážе,
po lesě skákáše hbitými nohami.
Ajta junoše po horách chodíva,
dolinami chodíva v luté boje;
hrdú braň na sobě nosíva,
braňú mocnú rozráže vrahóm shluky.
Nenie již junoše v horách!
Podskoči naň zdě lstivo lutý vrah,
zaměši zraky zlobú zapolena,
udeři tiežným mlatem v prsi,
zevzněchu mutno žalostní lesi;
vyrazi z junoše dušu, dušicu!

V.

1. *Běháše a t. d.* Přirovnání: Jako běhal jelen po horách, po vlasti a poskakoval po horách, po dolinách; tak chodíval jinoch po horách a dolinami v luté boje; jako onen krásné parohy, tak tento hrdou (skvostnou) braň nosil; jako onen krásnýma parohoma hustý les, tak tento mocnou braní shluky vrahův prorážel.

3. *krásná parohy* srov. II, 8 a 9 rodná bratry; VI, 21 dravá ostrá drápy; IX, 76 črná ščíty a j. — 6. *junoše*, přehl. m. junoša = jinoch, skloň. §. 99 (77). — 9. *vrahóm shluky* = vrahův houfy. O dat., srov. IV, 173 v zracě vrahóm a tamže 178 voje vrahóm.

11. *Podskoči* t. j. lstivě naň a z nenadání vyskočil, tak že jinochovi jinak braní mocnou vládnoucímu nebylo možná litému vrahu na odpor se postaviti, což zajisté útrpnost vzbuzuje. Obyčejnější jest nyní vazba „podskočiti někoho“ t. ošiditi jej. — 12. *zaměši* IV, 54. — *zraky zapolena* III, 51. 146. — 13. *tiežným* = tížným, těžkým. — *mlatem* III, 56. — *v prsi* III, 66 s prsú na prsi. — 14. *mutno* II, 23. — 15. *vyrazi dušu* srov. III, 164 mlat dušu vyrazi. — *dušu dušicu.* Krásný obraz, jakoby se duše tratila a vždy menší a menší byla. Kladení zdrobnělých slov vedle původních jest časté; srov. dole 23 dúbec dub; VI, 16 drahú předrahúčkú; a tamže 4 s milú přesmilitkú. —

Sie vyletě pěkným táhlým hrdlem,
z hrdla krásnýma rtoma.
Aj tu leže!
Teplá krev za dušicú teče, za otletlú,
syrá země vřelú krev pije:
i by v každej děvě po žalním srdečcě.
Leže junoše v chladnej zemi,
na junoši roste dúbec, dub,
rozkládá sě v suky šíř i šíř.
Cházievá jelen s krásnýma rohoma,
skáče na nožiciech rúčiech,
vz horu v listie piená táhlé hrdlo.
Sletujú sě tlupy bystrých krahujcev
ze vsia lesa sěmo na sien dub,
pokrakujú na dubě vsici:
„Pade junoše zlobú vraha!“
Junoše plakáchu vsie děvy.

16. *Sie vyletě* = ta (dušička) vyletěla; srov. IV, 197 duša vyletě na drvo; III, 227 vele duš těká. O přehl. tvaru *sie* m. *sia* §. 140, 2 (114, 2). Tak ještě VII, 6 sie chasa; X, 215 sie smrt.

19. *krev teče,* srov. IV, 194 kypieše krev. — *za dušicú, za otletlú* t. za dušičkou, která byla odletěla. O opakování předlož. III, 4. — 20. *syrá* — *pije*, srov. IV, 195. — 21. *po žal. srdečcě*; *po* distributivně = každá děva měla žalné srdéčko t. naplněno bylo srdce každé děvy žalostí.

22. *Leže* — *v zemi.* O pochovávání mrtvol IV, 198 nežžen. — 23. *dúbec, dub,* jakoby se tím rozkládání stromu toho naznačovalo, srov. 15 dušu, dušicu. — 24. *v suky*. *Suk* jest vl. počátek haluze čili větve ve stromu, a pak *větev* sama. V témž smyslu čte se XIII, 29 a v Alex.: (Paris) vzvrha (t. uvázal) na suk uzdu s koně. — 25. *cházievá* a 27 *piená.* Jednoduché opětovací tyto tvary v novoč. se vytratily; avšak s předložkami říkáme až podnes *přicházívati* a *vypínati.* — 29. ze vsia lesa IV, 179. — 32. *Junoše plak.* *Plakati* někoho genit. = oplakávati. Tak Hist. Troj.; (Elena) slzami líci (dual §. 107) [83] močieše, plačíc *muže i bratří svých* (Výb. II, 122); (Menelaos) je se plakati *únosu* své ženy (tamže 127). Smil Flaška: Máš *čeho* plakati (Výb. I, 904).

VI. Zbyhoň.

Báseň tato též lyricko epická psána jest veršem dvanáctislabičným. Líčí se v ní žalost jinocha, kterému Zbyhoň, vladyka loupeživý, milenku unesl, načež on do hradu Zbyhoňova se dostav, Zbyhoně zabil a děvu svou vysvobodil. Něžně a vtipně jest osud onoho jinocha a milenky jeho k stejnému osudu holubičky, již krahujec uchvátil, připodobněn. Je-li děj v ní obsažený historický čili nic, neví se, avšak z krahujců pohanským Čechům posvátných, kteří se v ní jako v předešlé básni připomínají, souditi lze, že vznikla dříve doby křesťanské.

Poletova holub se dřeva na dřevo,
žalostivo vrka hoře vsiemu lesu:
„„Aj ty lese šírý! v tobě jáz letávách
s holubicú drahú, s milú, přesmilitkú.
Ach a zlobný Zbyhoň chváti holubicu,
i otnese u hrad, ach, a u hrad tvrdý!““
Aj obcháze junoše kol tvrda hrada,
žalostivo vzdycha po svej drahej milej.
Ot hrada na skálu, na skálě si sěde,
žalostivo sědie, s němým lesem mlčie.
I přiletě holub, žalostivo vrka.
Podviže junoše hlavu k němu, vece:
„Ty holúbče mutný! tobě mutno samu.
Tobě-li krahujec uchváti tvú družu?
Ty Zbyhoni tamo na tom tvrdě hradě,

VI.

2. Překrásně řečeno: Vrkal hoře všemu lesu t. hoře své projevoval žalostným vrkáním, které se celým lesem rozléhalo. — 4. *přesmilitkú*. Přesmilitký = přemiloučký; srov. XIII, 4 bělitký = bělоučký; XVI, 6 malitký = maloučký. Ostatně V, 15 dušu, dušicu. — — 5. *chváti* = chytil, uchvátil. Tak X, 203. Podobně v Alex.: Tisiúc sě jich řebřie chváti t. tisíc se jich chytilo řebříka (řebřie genit. m. řebřije, nom. řebří m. řebřija. Skloň. §. 100 [78]). Srov. chvátati VII, 50. O stupň. kmene *chyt* v *chvat* §. 37, b (33, b). — 6. *hrad tvrdý* IV, 88 v tvrdě hradě.

7. *Aj obcháze a t. d.* Podobenství: Jako holub zarmouceně obletoval hrad, tak i jinoch žalostivě obcházel okolo něho; srov. V, 1. — *junoše* V. 6. — 8. *po svej dr. mil.*, kterou též Zbyhoň uchvátil 16. — 9. *ot hr. na skálu* roz. ubíral se. — *sěde* II, 20. IV. 178 osěde — 10. *sědie a mlčie* III, 9 sědie a mútie.

12. *podviže* = pozdvihl km. *dvih* a *dvihnu*; časov §. 177—178 (149—150). *vece* II, 100. — 13. *mutný* a *mutno* II, 23. — *samu* — samotnému. — 14. *uchváti* VII, 50. — *družu* = družku, milou, ho-

ty ůchváti moju drahú, předrahúčkú,
a otnese, ach! u hrad, u hrad u tvrdý!
Holúbče! ty bysi byl válel s krahujem,
kdyby tobě bylo srdice udatno;
ty bysi byl vydřel krahujcu svú drahú,
kdyby tobě byla dravá, ostrá drápy;
ty bysi byl zabil krahujce zlobného,
kdyby ti byl tvrdý, masožravý nosec."
„„Vz horu mutný junoše, ženi na Zbyhoň!
Tobě srdce přeudatno proti vrahu,
tobě protiv jemu braně silná, ostrá,
tobě jemu v hlavu těžek železný mlat!""
Rúče junoše dolov, v dolě temným lesem.
I vze na sě svoju braň i na rámě mlat svój,
spěje lesem temným ku hradu ku tvrdu.
Bě u hrada tvrda nocú. Vezdě temno.
Tluče silnú pěstú.
„„Kto to?"" s hrada slova.
„Já sem lovec bludný."
Otvořie sě vrata.
Tluket silnú pěstú: otvořie (sě) vteré.

lubici. — 16. *ty uchváti* = tys uchvátil. — *drahú předr.* V, 15 dušu, dušicu. — 17. *otnese* = tys odnesl. — *u hrad* a t. d. o opakov. předložky III, 4. — 18. *válel* III, 153. — 19. *kdyby tobě bylo* a t. d. srov. lat. si tibi esset animus fortis; rovněž 21 a 23. — 22. *krahujce zlob.* Tak stálo původně v rukop., což tam později na *krahujec zlobný* přepraveno. Ostatně jsou rasury v rukop. i na jiných místech (IV, 118 na jeje vrsě), zvláště pak jsou genitivní koncovky při akkusativech vyškrábány na př. Vojmír(a) Neklan(a) a t. d., z čehož souditi, že pozdější přepisovatel již byl uvykl na genitivy m. akkusativů. — 21. *dravá, ostrá drápy* dual.; srov. V, 3. — 23. *nosec* = zobec, zobák.

24. *Vz horu a t. d.* Těmito slovy (24—27) vybízí holub jinocha, který mu byl hoře své žalo- val, aby útok učinil na zlobného Zbyhoně. *Ženi* III, 27 mluvi; IV, 10 vedi. — 27. *mlat* III, 56.

28. *dolov* roz. sběhne se skály, na které seděl 9. Jinoch uposlechl tedy vybídnutí holubova (24—27). — *tem. lesem* roz. spěje, pospíchá 30. — 29. *vze* = vz-je (III, 19), vzal; srov. IV, 13 sně; XIII, 31 přižech.

31. *nocú.* Instr. k vytknutí doby, kterou se co děje; srov. dnem i nocí, a pak III, 203. 204. — *vezdě* III, 70 t. všude před hradem bylo temno, tak že jinocha nepoznali. — 32. *s hrada slova* roz. slyšeti bylo. Slova: *kto to?* pronesl vrátný na hradě Zbyhoňově, jenž cizincům vrata otvíral. — 33. *já* jen zde, všude jinde jáz §. 124, 1 (105, 1). — 34. *Tluket* = tlukot; IV. 154 jeket. Smysl: Po otevření prvých vrat tlonkl jinoch na vrata druhá (II, 52 vteré), a i ta byla mu otevřena. — *otvořie sě vteré*; *sě* přidáno k doplnění verše; v ru-

„Kdě vladyka Zbyhoň?“
„„Za velikú sieňú.““
Tamo Zbyhoň vilný, tamo plaka děva.
„Aj otvoři lovcu!“
Neotvoři Zbyhoň.
I rozrazi mlatem dřvi silný junoše,
i rozrazi mlatem Zbyhoněvi hlavu.
Hradem vezdě běha, i vsie v hradě pobi.
U svej krásnej děvy do usvěta leže.
Přijde rané slunce vrcholy dřev k hradu;
přijde nová radost v junošino srdce,
že svú krásnú děvu chova v silnú pažú.
„Čie ta holubice?“
„„Zbyhoň ju uchváti.
Jako mě zdě věza, tak ju v tvrdě hradě.““
„V lesy s tvrda hrada!“
I letieše v lesy,
i letieše sěmo, i letieše tamo,
se dřeva na dřevo se svojím holúbcem,
s holúbcem spáváše na jednej větvici.
Vzradova sě děva, se svojím junošú
chodi sěmo tamo, vezdě kamo zechtě,
smilitkem spáváše na jednom ložici.

kop. se nečte. — 35. *vladyka* zde šlechtic nižšího řádu; srov. I, 5. — *sieňú* roz. síň hostinskou, za nížto se jiné komnaty nacházely. — 37. *Aj — lovcu* volá jinoch na Zbyhoně. *Otvoři* 24 ženi. — *Neotvoři* = neotvořil, neotevřel. — 38. *dřvi* = dvéře.

42. *vrcholy* instr. na označení místa, kudy se rané slunce muselo prodírati, aby ku hradu přišlo. — 43. *junošino*. III, 5 pláčem holubiným; IV, 7 krajiny Neklaniny. — 44. *silnú pažú* III, 56 paži. — 45. *Čie ta hol.?* táže se jinoch své milé, načež ona mu odpovídá: Zbyhoň ju uchváti atd. — 46. *věza* aor. 2. slovesa vězati cyr. vęzati = ligare; tudyž = uvázal, uvěznil. Týž aorist avšak přehlasený čte se XIII, 29 vězech. — *tak ju* roz. věza. — 47. *V lesy atd.* Jinoch dává holubici svobodu, řka: V lesy leť . . . — 52. *kamo zechtě* t. kam zechtěla, kam se jí zachtělo. — 53. *smilitkem* m. s smilitkem t. s milým, ač nemá-li se čísti s militkem; avšak srov. 4 přesmilitký; XIII, 5 zmilitka = milá; tamtéž 41 zmilitku = milou; XVI, 7 zmilitka = milého.

VII. Oldřich a Boleslav.

(*V Ruk. [O pobitie Po]lanóv i vyh[nánie z Prahy].*)

Epické básně této zůstala nám jen poslední třetina, kterou zachovalé listy Rukopisu Král. počínají. Událost, ku které báseň tato se vztahuje, jest následující:

Boleslav II. Pobožný († r. 999) zůstavil tři syny: Boleslava, Jaromíra a Oldřicha. Na trůn dosedl po něm Boleslav III. Ryšavý, podlý nekázanec, před nímž bratří jeho Jaromír a Oldřich museli prchnouti. I utekli k vévodovi Bavorskému, k potomnímu to císaři Jindřichu II. S nesmírnou rychlostí klesala říše česká pod nehodným knížetem tímto, a tudyž se stalo, že vévoda polský, Boleslav Chrabrý, muž ducha podnikavého, do zemí českých vtrhl, a dobyv Krakova netoliko nynější Halič, ale i Moravu a celé Slovensko v Uhřích do rukou svých dostal. I čekaltě jen příležitosti, jak by Čech samých mohl se zmocniti. Čechové, nemohouce ukrutné vlády Boleslava III. snésti, povolali na trůn Vladivoje, bratra Boleslava Chrabrého. Boleslav III. utekl do východních Frank k markraběti Jindřichovi čili Hezilovi, který ho dal zatknouti a do vězení zavésti. Avšak Vladivoj panoval jen několik měsíců. Umřel na počátku roku 1003. Po jeho smrti povolán na trůn Jaromír, kterýžto, navrátiv se s bratrem svým Oldřichem z Němec, přijat jest od lidu se všeobecným plesáním. Mezi tím ale pustil markrabě Jindřich Boleslava III. z vězení. Tento utekl se k nejmocnějšímu nepříteli svému, Boleslavovi Chrabrému, který jej mocí válečnou zase uvedl do Prahy. Jaromír musel po druhé vlast opustiti a ucházeti se o pohostinství u Jindřicha II. Avšak sotva že Boleslav III. vlády se zmocnil, počal znova páchati ukrutenství, tak že Čechové opět se vzbouřili a samého Boleslava Chrabrého povolali, kterýžto Boleslava III. oslepil a do vězení poslal, kdež později zemřel; sám pak přišed do Prahy uvázal se v české knížetství. Brzo však upadli Polané pro násilí kterého se dopouštěli, v nenávist Čechů tak, že tito čekali příhodné doby, jak by se jich mohli zprostiti. Když tedy císař německý, Jindřich II., protože Boleslav Chrabrý Čechy od něho v léno přijati nechtěl, proti němu do Čech vtrhnul, a Jaromír a Oldřich jej provázeli, národ celý k nim se klonil. Praha mužnému Oldřichovi otevřena, Polané vyhnáni a Jaromír dosazen podruhé na stolec knížecí. To stalo se na počátku měsíce září r. 1004. (Palacký Dějiny I. 1, 282. Zap. Česk.-Mor. Kron. I, 271.) Tuto tedy porážku Boleslava Chrabrého a vypuzení Poláků z Prahy slaví naše báseň, kterážto zajisté ne dlouho po události samé složena jest. Verš jest desítislabičný.

— — — — — — — — sě v črn les
tamo, kam(o) sě vladyky sněchu,
sedm sich vladyk s udatnými sbory.
Výhoň Dub tamo s niem snahú chváta
se vsiú chasú svojú temnem nočniem.
Sie chasa mu bieše na sto chlapóv,
všěch sto jmieše v nožnách břietné meče,
k mečem všěch sto jmieše mocná paže,
k Výhoňu v utrobách statnú vieru.
Dostúpichu mýta středem lesa,
podachu si kolem pravě rucě,
tichými slovesy hovořili.
Noc sě převalíše přes pól noci,
pokročíše k jutru šedošeru.
Ajta! vece Výhoň kněžu Oldřě:
„Hoj poslyš ty veleslavný kněže!
Bóh ti bujarosť da u vsie údy,
Bóh ti da věhlasy v bujnú hlavu;
ty ny vedi proti zlým Polanóm!

VII.

1. *sě v črn les*, roz. Oldřich bral se v črn les. Černým lesem rozumí se široký povrch Petřína a Strahova na Malé straně Pražské, tenkráte ještě lesem porostlý. — 2. *kamo*, k vůli verši; v rukop. *kam.* — *vladyky* VI, 35. — 3. *sedm* se vyskýtá vždy co jedno- — osm za starší doby vždy co dvouslabičné slovo; teprvé ve 14. stol. nalezají se doklady jednoslabič. osm; srov. 43 a 26. — *sich* = těch §. 139 (113). — sbory III, 171. — 4. *s niem* roz. s Oldřichem. — *snahú* = snažně; buď pouhý instrum. k naznačení spůsobu, jakým se co děje, aneb m. s snahú: srov. IV, 108 skály. — 5. *chasú. Chasa* zde znam. lid branný. — 6. *sie chasa atd.* = Ta chasa (V, 16) Výhoně Duba obnášela 100 mužův. — 7. *v nožnách. Nožna* neb *nožnice* vl. pochva na nůž č. meč (cyr. nožь = gladius; nožьnica = vagina); srov. Alex. (meč) nemóž v nožnice nikako (Jír Anth. I, 47; 2 vyd.). — *břietné* = břitké, ostré; srov. břitva a cyr. briti = tondere. — 8. *mocná paže* III, 56 paži. — 9. *utrobách. Utroba* = vnitřnosť; srov. utr = vnitř II, 26. — *statnú vieru* = pevnou důvěru: III, 78 vieru. — 10. *mýta. Mýto* = vymýtěné místo v lese. — *středem* instr. k vytknutí místa, kudy činnosť běží; srov. VI. 43 vrcholy. — *lesa.* 1. — 11. *podachu* — *rucě*, roz. na znamení věrnosti; srov. III, 66 s prsú na prsi vsi kladechu rucě. — 12. *tichými* — *hovořili* srov. III, 67 věhlasno dávachu slova k slovóm. — *slovesy*, nom. slovo, genit. slovese jako nom. nebe (cyr. nebo), genit. nebese. § 123. c. (97, c). — *hovořili*, novější forma m. staršího *hovořichu*.

13. *převalíše* — *pokročíše* III, 63 vratíše, a tamže 73 zatemníše. Šmysl: Blížilo se k ránu. — 15. *Oldřě* nom. Oldra; srov. Jindra = Jindřich; Ondra = Ondřej. — 17. *bujarosť* = jarou sílu, zmužilosť. — 18. *věhlasy* množ. číslo naznačuje intensivnosť = znamenitou č. velikou moudrosť; III, 67 věhlasno. — 19. *vedi* IV, 10.

Po tvém slově pójdem v pravo, v levo,
buď v před, buď v zad, u vsie pótky luté;
vz horu, vzmužte chrabrosť bujných srdec!“
Ajta! kněz vze prapor v mocnú ruku:
„Za mnú, za mnú chrabro na Polany,
na Polany, vrahy našich zemí!“
Hrnuše sě za niem osm vladyk,
s vladykami třie sta pól sta vojnóv,
vojnóv přeudatných tamo, kdě bě
mnostvie Polan rozvaleno ve sně.
Na vrsě kdě stáchu pokraj lesa:
aj, vsia Praha mlčie v jutřniem spání,
Vltava sě kúřie v raněj pářě,
za Prahú sě promodrujú vrsi,
za vrchy vzchod šedý projasňuje.
S hory dolov. Ticho vsie tichúnko:
v tichej Prazě chytro pokrychu sě,
oružie vsie krzny zahalichu.
Ide pastucha po šerém jutřě,

— 20. *po tvém slově* = jak ty rozkážeš; III, 99 slovem. — 22. *bujných srdec* III, 20 bratrských srdec.

23. *vze* VI, 29. — 26. *Hrnuše* nepravid. m. hrniaše nebo přehl. hrnieše. Že *hrnúti* stojí m. *hrbnúti* (srov. hrabati), o tom §. 178, 2 (150, 2). — *osm vladyk* t. Výhoň Dub a oněch sedm vladyk, kteří se před jeho příchodem v lese byli sešli; srov. 2. — 27. *třie sta — vojnóv* = půl čtvrta sta. Sto jich přivedl s sebou Výhoň Dub. 6. — *vojnóv* III, 167.

30. *Na vrsě*; 1 črn les. Smysl: S vrchu, na kterém stáli, na pokraji lesa bylo viděti, jak celá Praha mlčí atd. — *pokraj* užíváno za předložku. Srov. Dalem. kap. 36.

Ku knězu sě věrní sebrachu,
tajně sě před Prahu brachu,
a s pastuškú sě smluvichu,
dobrý dar jemu slúbichu,
by Prahu chtěl proraditi.
Slúbi jim to učiniti:
káza jim na Strahov státi,
tu svej trúby poslouchati.
Že na tom miestě stráž jměli,
tomu lesu Strahov vzděli. —

31—34. *Aj — projasňuje.* Popis vyhlídky ze Strahova na Prahu. — *mlčie* IV, 10. — 32. *Vltava — pářě* m. ranní pára se kouří z Vltavy; srov. vytlačiti krev z masa neb maso z krve, vypleti koukol z pšenice aneb pšenici z koukole. — 34. *vschod šedý* = šedý, šerý východ; srov. 14 a 38.

35. *dolov* III, 8. — 36. *v tichej Prazě* t. na Malé straně. — 37. *oružie* III, 235. — *krzny*. *Krzno* = svrchní šat, kabát. Mat. Verbor. vykládá *kirzno* (krzno §. 16, 3 d, β.) [15, 2, d, β] takto: Mastruga, vestis germanica ex pelliculis ferarum; a na jiném místě: clamis, pallium est, quod ex una parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur. Podobně znam. v Alex. *krzno* t. c. svrchní oděv ženský (Výb. I, 1128).

38. *pastucha.* Onoho času měla Praha ještě obecného pastucha svého, jenž vyháněl dobytek každodenně na pastvu; jeho zatroubení mělo býti znamením ku po-

hlása bránu otvořiti vz horu.
Slyše stráže volánie pastušino,
otvoři mu bránu přes Vltavu.
Vznide pastýř na most, hlasno trúbi;
vzskoči kněz na most, sedm vladyk za niem;
prokní cvála se všěm se svým ludem.
Udeřichu rány bubni hromné,
vyrazichu zvuky trúby hlučné.
Chorúhvi tu sbory na most vrazia,
ves most otřásá sě pód jich davem.
Strach udeři u vsie u Polany.

vstání všech přátel dávných knížat českých. Srov. co o tom Dalemil nahoře (30). — 39. *otvořiti vz horu.* Starodávný druh brány záležel z prken, zasazených v kolích, kteréžto koly běhaly mezi dvěma sloupy. Chtěl-li kdo bránu otevříti, musel koly *vzhůru* vytáhnouti; spustil-li kdo koly, byla brána zavřena. — 40. *stráže,* čti *stráž'*; X, 283 tako ž'. — *pastušino* VI, 43 junošino srdce. — 41. *přes Vltavu.* Dle R. K. strhl se boj na mostě přes Vltavu. Přes tento most vtrhli Oldřich a vladykové s lidem za šerého rána do Starého města a odtud Polany ustrašené vypudili. Srov. Palacký: Dějiny národu česk. I, 1. 284. Jinak o tom nejstarší kronikáři. Srov. na př. Dalemil kap. 36:

Kázav sobě pastucha most spustiti,
je sě náramně trúbiti.
Čechové na Prahu vzběhú,
Polené ot všeho zběhú.
Češie střed hradu stojechu,
za Polany neběžechu.
Polany sě neozřechu,
druzí s stráně sě plazichu.

Dle Dalem. stala se ona událost ne dole ve městech Pražských, ne na mostě *přes Vltavu,* nýbrž nahoře na hradě Pražském. Neboť mluví Dalem. *o mostu zdvihacím*; Čechové *na Prahu* vyběhli a *střed hrada* se postavili; Polené *se stráně* utíkali. Podobně líčí události tyto i Kosmas. Jest pravdě podobno, že slova *přes Vltavu* teprv později omylem do básně se dostala. Jos. Jireček čte tedy ve své Antholog. ze staré lit. české str. 21 (2. vyd.) bránu *přes příekopy* t. k mostu, jenž ku hradu (nyní Hradčanům) vedl, poněvadž hned po tom (53) o tom řeč jest, jak Polané *davem* ku zadní bráně *hradními příkopy* utíkali. Srov. též Česko-Mor. Kronika I, 271. — 42. *Vznide* IV, 92. — 44. *Prokní* II, 46. — 44. *se všěm se svým* III, 4 ot krajin ote všěch. — 45. *Udeřichu.* Subjekt: *bubni* t. bubnové udeřili (udeřením ze sebe vydali) hromné rány. — 47. *chorúhvi* nom. chorúhy §. 121 (93). — *sbory* m. s sbory = se sbory IV, 108 skály. — *vrazia* nepřehl. srov. I, 2 stroja III, 230 neboja. Tak za příčinou verše m. *vrazily*, k čemuž rasura v rukop. ukazuje. — 48. *davem,* koř. du (douti). §. 37, a (33, a). — 49. *Strach — Polany.* Kosmas: Irruit super eos formido et pavor, quod erat mira Dei permissio et sancti Venceslai intercessio. Nato prý, vypravuje Kosmas dále, Polané všickni se rozběhli; onen zapomena na sebe i na zbraň nahý že vyskočil na koně nahého a utíkal; onen, jak byl spal, i bez nohavic na útěk že pospíchal. —

Aj, Polené oružie chvátajú,
aj vladyky sěčné rány sěkú!
Polené tu skáčú sěmo tamo,
davem trčiú ku bráně přiekopy,
dále, dále před udatnú sěčú.
  Aj, vícestvie jesti bohem dáno!
Vstane jedno slunce po vsiem nebi,
vstane Jarmír nad vsiú zemiú opět.
Roznosi sě radosť po vsiej Praze,
roznosi sě radosť kolkol Prahy,
rozletnu sě radosť po vsiej zemi,
po vsiej zemi ot radostnej Prahy.

50. *chvátajú* = chytají, chápají se. O tom že *chvat* povstalo stupňováním z *chyt* viz §. 37. b (33, b). Srov. III, 195, VI, 14 uchvátiti: IV, 88 zachvátiti a prosté chvátiti VI, 5. Ve smyslu *pospíchati* čte se: VI, 100 naši kroci chvátajú vícezit a na hoře v. 4. — 51. *sěčné rány,* naopak rána bodná. — 52. *Polené* přehl. zpětné m. Polané §. 26 (24). Ostatně stojí Polené m. Polenie, přeskakuje tedy v nom. množ. do *i*-kmenů §. 116, 1 (91, 1). — *skáčú* km. skáči a skáka; časov. dle §. 190 (162). — 53. *trčiú* neprav. m. trčia; trčeti = běžeti, čte se též X, 274; srov. trkati, strkati. — *ku bráně* roz. k zadní úzké bráně, u Kosmy *arta posterula,* kdežto prý jich pro těsnosť východu množství se umačkalo.

56—57. *Vstane* — *opět.* Tak jako jedno slunce na celé obloze vzešlo (vyhnání Polanův dálo se totiž za šerého rána): tak i Jaromír opět nad celou zemí vládcem se stal. — *opět* t. podruhé. Ponejprv povolali totiž Čechové Jaromíra na trůn po smrti Vladivoje, bratra Boleslava Chrabrého, na počátku roku 1003. Avšak tenkráte vládl Jaromír jen několik neděl. Neboť vtrhnutím Boleslava Chrabrého do Čech podruhé přinucena se viděl opustiti vlasť. (Úvod.) Ostatně IX, 11.

VIII. Beneš Heřmanóv.

(*V Ruk. O pobitie Sasíkóv.*)

Epický zpěv tento spočívá na události následující:

Když byl král Přemysl Otakar I. zajel do říše, aby tam pomáhal Otovi IV. Bavorskému proti odpůrci jeho Filipovi Staufovci, vtrhli Němci Sasíci přes Zhořelské hory v české krajiny, plenice je ohněm a mečem, až od Beneše syna Heřmanova v lese pod Hrubou Skalou na hlavu poraženi jsou r. 1203. Bylit oni Sasíci houfy Dětřicha markraběte Míšenského, který za to, že Otakar jeho sestru

Adlétu zapudil, vpádem tímto na něm pomstíti se chtěl. Beneš, syn Heřmana Markvartice z Ralska, byl županem krajiny na hořejší Jizeře, kde od pradávna rod Markvarticův velikými statky vládl. (Palacký Dějiny I, 2, 115. Zap. Čes.-Mor Kron. I, 725.) Báseň, kterážto nedlouho po události opěvané vznikla, liší se formou svou od ostatních básní Rukopisu Král. Sestává totiž ze strof o čtyrech verších, z nichžto prvý 8, druhý a třetí 7 a čtvrtý 5 slabik čítá.

Aj ty slunce, aj sluněčko!
ty-li si žalostivo?
čemu ty svietíš na ny,
na biedné ludi?
Kdě jesť kněz, kdě lud náš branný?
K Otě daleko zajel!
kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice!
Dlúhým tahem Němci tahú,
a sú Němci Sasíci,
ot Zhořelských dřevných hor
v naše krajiny.
Dajte, nebožátka, dajte
střiebro, zlato, zbožice;
paky vám vyžehajú
dvory, chyžice!
A vsiecko nám vyžehachu,
střiebro, zlato pobrachu,
hovědce otehnachu;
dále k Troskám jdú.

VIII.

1—4. Smysl: Sluněčko! i ty se rmoutíš nad vpádem nepřátel do země? A proč tedy svítíš na nás? — Slunce se béře za soucitného svědka a sdílce strasti lidu od nepřátel souženého. — 3. *čemu* III, 91. IV, 161. — 5. *kněz.* Přemysl Otakar I. — 6. *K Otě.* Ota IV. Bavorský. — *zajel* novější forma m. staršího aor. *zaje* t. zajede §. 209, b (181, b). — 8. *vlastice:* srov. 14 zbožice, 16 chyžice, 19 hovědce, VI, 19 srdice, tamže 53 ložice, XII, 4 kytice, tamže 7 vodica, tamže 9 pérce. — 9. *tahú* IV, 44; *tahem tahú* srov. VII, 51 sěčné rány sěkú. — 11. *Zhořelských. Zhořelské* hory mají jmeno své od města *Zhořelic* (Görlitz) v Horní Lužici. Jesť to část Krkonoší. — *dřevných* t. dřevy č. stromy porostlých, lesnatých. (Hanuš vykládá: uralt). — 17. *vyžehachu.* V rukop. stojí omylem *vyžehach.* — 19. *hovědce* povstalo ze slova *hovado* přehlas. zpětným §. 26 (24). — 20. *dále k Troskám.* Od Zhoř. hor táhli Němci *dále k Troskám*, vysokým to skalám v Boleslavsku, na kterých rozvaliny starých hradeb a věží již z daleka se spatřují.

Netužte, kmetie! netužte,
již vám travička vstává,
tako dlúho stúpaná
cuziem kopytem.
Víte věnce z polských květóv
svému vyprostiteliu!
Osenie sě zelená,
proměnie sě vsie.
Rúče sě (vsie) proměníše.
Ajta! Beneš Hermanóv
tajno lud v hromadu zve
protiv Sasíkóm.
Shlučechu sě kmetští ludé
v lesě pod Hrubú Skalú,
vsiak za oružie jme cep
protivo vrahóm.
Beneš, Beneš v předu jede,
za niem ves lud drážlivý.
„Pomstu, pomstu!“ — volá — „všem
Sasóm pleniúcím!“
Ajta! hněvi uchvátichu
krutosťú obě straně,
vzbúřichu sě v utrobách
rozezlených muž.

21—28. Těšivý hlas básníkův. — *Netužte. Túžiti* = stýskati, žalovati. Tomáš ze Štít.: (každý) má své nehody *túžiti* zde v Čechách královi (Jireč. Anthol. I, 147; 2. vyd.) Dalem. kap. 40. (Kochan) na svój rod poče *túžiti*; kap. 11. *túha* v zemi bieše t. úzkosť, hoře. Komenský v Lab. 8, 7: rukama lomíce a příhody své túžíce. Tak ještě v Oravě na Slovensku *tužiť sa* = stěžovati si. — *kmetie* I, 8. Zde znam. *kmeť* člověka selského, hospodáře. — 22. *trav. vstává.* Vstávání trávy, jakož i zelenání se osení (27) jesť zde obrazem naděje. — 25. *z polských. Polský* = polní. srov. 54 leský = lesní. Tak v Žalt. Wittenb. (Výb. I, 61. 62): zvieřata polská (bestiae agri), dřevo polské (lignum campi).

29. *proměniše* srov. VII, 13 převalíše. — 31. *tajno.* Tak dle fotogr. vydání. Ve všech dosavádních vydáních stojí chybně *tamo.* — 33. *kmetští ludé* = kmetie 21. — 34. *pod Hrubú Skalú.* Od Trosek (20) k Turnovu po břehu řeky Jizery táhnou se pověstné zbytky Rozmoklého vrchu, podivuhodné, zdaleka velikému městu podobné skaliny, na jichžto vrchu zříceniny bývalého hradu *Hrubá Skála* leží. — 35. *vsiak* I, 1. — oružie III, 235. — *jme* = chopí. — 37. *v předu.* Pozdější to forma lokalu m. staršího *v předě,* jež se čte IV, 121. 165. — 38. *drážlivý* čte se též X, 271. — 40. *pleniúcím* m. pleniacím, přehl. pleniecím; III, 62 búřiúce nebe.

41—42. *Ajta a t. d.* Smysl: Obě strany daly se hněvem uchvátiti i vzbudila se v nich krutosť. — 43. *v utrobách* II, 26. utr. —

Rozohnichu zraky jejú
protiv sobě strašivo:
vstanú kyji nad kyje,
kopie nad kopie.
Srazistě tu obě straně,
jakžby les v les sě valil;
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev.
Vzezvuče skřek hrózonosný,
poplaši ves zvěř leský,
vsie nebeská letadla
až po třetí vrch.
Rozléha sě po úvalěch
ot skalnatých (ote) hor
tu ráz kyjev, tu mečev,
jak kot vetchých dřev.
Tako stásta obě straně
protiv sobě bez hnutia
na zasazenú patú,
na pevnú lýtkú.
Obráti sě Beneš vz horu,
kynu mečem na pravo:
tamo sě síla hrnu;
kynu na levo.
I v levo búři sě síla.
„Ot zad na skalnatý lom!"

45. *rozohnichu.* Subj. hněvi. — *jejú* t. obou stran. Co do formy II, 24. — 49. *Srazistě* m. srazistě sě t. srazily se. Rovněž X, 101 srazúce Tateré středem v řady a tamže 246 srážajevě straně obě; avšak IX, 92 srazista sě oščepoma, X, 130 srazichu sě v sílu. Podobně *hnáti* zhusta = *hnáti sě*, jako III, 130: Záboj *hna* protiv Luděku; VI, 24: *Ženi* na Zbyhoň a t. d.; avšak III, 194 a 120: vsie *sě hnáše*; X, 170: Tateré *sě* v náspy hnachu. — 50. *les v les* srov. IV, 184—186. — 51—52. *jak blesk atd.* t. jako se svítí blesk hromu po nebi, tak se svítí blesk mečův; srov. III, 221. — 54. *zvěř* III, 229 plachý zvěř. — *leský* 25 polský. — 55. *letadla.* *Letadlo* = co lítá, pták, ptactvo. — 56. *po třetí vrch* = ku třetímu vrchu, daleko. — 58. (*ote*) *hor; ote* přidal jsem pro doplnění verše; v rukop. se nečte. — 60. *jak kot atd.* t. jako když se vetché (staré srov. lat. vetus) stromy kácejí; srov. III, 129. — 61. *stásta obě straně.* Přípona druhé a třetí osoby dvoj. čísla byla *ta* pro všecky rody; tak na př. muž. rod: III, 54 hlasy přecháze-s-*ta*; žens. rod zde: obě straně stá-s-*ta*; střed. rod: v Žaltáři Klement. oči jeho hledí-*ta*. Avšak již velmi časně užíváno v žensk. a střed. rodu i přípony *tě* na př. II, 78—80 dvě děvě sebras-*tě*, sbieras-*tě*, da-s-*tě* §. 152 (125), A, b, 2. — 70. *Ot — lom.* Tak velí Beneš

I s loma vsie kamenie
na Němce vrhú.
Ide pótka z chluma v rovňu;
i by Němcem upěti,
i by Němcem prnúti
i pobitie jim!

lidu svému, který velení jeho ihned uposlechne. — 74. *upěti* III, 179. IV, 200. — 75. *prnúti* = prchnúti §. 178, 2 (150, 2). Srov. IV, 180 rozprnú sě řady; a transit. X, 80, 102: Tateré rozprnuchu křesťany, rozprnuchu voje.

IX. Ludiše a Lubor.

(V Ruk. O slavném sědání.)

Báseň tato, psaná veršem osmislabičným, složena jest, jak se pravdě podobá, za doby krále Otakara II. (1253—1278), za něhož turnaje (klánie), zvláštní to, z ciziny uvedený, nový druh starodávného sědání (souboje na koni), ve zvláštní oblibu přišly. Proti cizím turnajům s mnohých stran nemálo horleno; vytýkáno jim, že ta cizota svou nádherou šlechtu na mizinu přivádí, a že pouhá hračka jsou. Dalemil praví (kap. 84):

Neumiem toho věděti,
by mi kto chtěl pověděti,
proč Češie za ludi stachu,
pokud turneje neznachu?
Jakž sě jechu v turnej jhráti,
tak za nic počechu státi.
Že jsú (mnozí) dobří turnejíci,
tiť v boji praví špatníci.

Může se tudyž právem za to míti, že pěvec národního smýšlení v době, kde turnaje v oblibě byly, staré a domácí sědání vylíčiti chtěl, které pravé bojovníky vychovává. Historického základu báseň tato nemá; osoby, jež v sědání účastenství mají, jsou od básníka vymyšleny. Že pak báseň nelíčí souvěký příběh, nýbrž sědání za starší doby v Čechách zavedené, vysvítá ze slov básně samé: Bieše *druhdy* kněz Zálabský.

Znamenajte staří, mladí
o pótkách i o sědání.
Bieše druhdy kněz Zálabský,
kněz slavný, bohatý, dobrý;
ten imieše dceř jedinu,
sobě i všěm milú vele.
Ta dci na div slíčna bieše:
těla urostlého krásně;
líce jmieše ovsěm bielé,
na lícech ruměnci ktviechu;
oči jako nebe jasné,
i po jejej bielej šíji
vlasi zlatostvúcí vějú
u prsténcěch skadeřeni.
Aj druhdy kněz káže poslu,
by sě páni vsici sněli
na hrad na hody veliké.
I kdaž bé deň ustavený,
sněchu sě sěm vsici páni
z dalných zemí, z dalných vlastí
na hrad knězu na sie hody.
Vzezni hlahol trub i kotlóv.

IX.

1—2. Povzbuzení k pozornosti. Srov. X, 1—4. — *sědání* (úvod). — 3. *kněz Zálabský* t. nějaký údělný kníže z rodu Přemyslova, který na pravém břehu Labském (za Labem) svůj úděl měl. — 5. *dceř* IV, 47. — 6. *vele* IV, 107 velevele. — 7. *na div* = ku podivu. Alex. na div umělý (Jireč. Anthol. I, 37; vyd. 1.); srov. X, 4 nadivno. — 9. *ovsěm* = zúplna, zhola. — 10. *ruměnci*. *Ruměnec* = červenost; srov. cyr. ruměnъ = ruber. — *ktviechu* = kvetiechu t. kvetly §. 166 (139). — 11. *oči — jasné*. Vyjasnění oblohy za dne i noci bývalo obrazem krásy a radosti. Tak srovnává se lepost Kublajevny s lepostí *luny* (X, 15) a s lepostí *zory* (X, 24), dosazení Jaromíra na stolec knížecí se vstáním jednoho *slunce* po vší zemi (VII, 56—57). — 12. *jejej* §. 141, c (115, c) — 13. *zlatostvúcí* srov. II, 47 bělě stvúcí.

16. *sněli* = s-n-jeli, sjeli II, 44 sněchu. — 17. *na hody*. *Hod* znam. vl. *čas* (cyr. godъ, godina = tempus), pak i *čas určitý*, *příhodný*, v který se jistá slavnost konala (srov. hod vánoční, velikonoční, svatodušní), a v množ. čísle i *hostinu* při nějaké slavnosti odbývanou. Pozvání pánů čili zemanů na hody shoduje se zcela s obyčejem, dle kterého knížata čeští svou šlechtu hostinou častovávali. Taková hostina byla to též, ku kteréž Boleslav r. 935 svého bratra Václava pozval, aby jej zavraždil. — 21. *knězu* buď pouhý dativ prospěchu jako na př. v Alex.: rád každý *tobě* stojí (Výb. I, 1098, 14); ssěde (II, 20) *jemu* s koně svého (tamže 1125, 25), aneb = k knězu, ku knězi IV, 108. — 22. *kotlóv*. Kotle byly

Páni ku kněžu sě hrnú,
poklonichu sě tu kněžu
i kněnì i lepej dceři;
za předlúhé stoly sědú,
prokní rozenie-dle svého.
Nosichu jedenie divá,
i nosichu pitie medná;
i by hodovánie hlučné,
i by hodovánie slavné.
Rozstúpi sě sila v údech,
rozstúpi sě bodrosť v myslech.
V ta doby kněz vece pánóm:
„Mužie! nebudi vás tajno,
z kakých příčin ste sě sněli.
Statní mužie! jáz chcu zviesti,
kací z vás mi najplznějí.
V mířě válku múdro ždáti:
vezdy nám súsědé Němci."
Die kněz. Přetrže sě ticho;
ot stolóv tu vstachu páni,
poklonichu sě tu kněžu
i knienì i lepej dceři.
Kotly, trúby slyšeti znova.
Vsie sě ku sědániu strojí,
tu před hradem v šíré lúcě.
Vz výši na pavlači krásné

druh bubnů, jichžto se při slavnostech užívalo.

25. *kněnì* pův. kněhynia, zkrác. kněnia, přehl. kněnie, staž. kněnì §. 101 (78); cyr. knęgyni = *ἄρχουσα*, princeps. — 26. *sědú* II, 20. — 27. *prokní – svého*. II, 46 prokní stúpi rozenia-dle svégo. — 28. *jedenie divá* = jídla divná, vybraná. — 29. *pitie medná* t. medovinu, nápoj to z vína a medu aneb z vody a medu. — 33. *bodrosť* = alacritas t. veselosť; bodrý (cyr. bodrъ) = alacer.

34. *V ta doby* §. 110, 1 (85, 2). — 35. *mužie* I, 2. — *nebudi* IV, 26. budi. — 36. *kakých* III, 35 kací bozi. — *sněli* 16. — 37. *zviesti* = zvěděti §. 198 (170). — 38. *najplznějí*. Co do formy §. 148, 1 (122, 1); srov. též III, 21 najniží. Co do významu I, 6 plezeň, IV, 31 plzno. — 39. *ždáti* = očekávati (cyr. žьdati a židati = expectare); sbíhá se buď s akk. (zde) neb s genit. (X, 196 milosti ždáti); neb s předl. *na* (X, 200 na milosť ždáti t. čekati; XIII, 18 na milého ždaje). Smysl: Moudré jesť v míře očekávati válku s Němci, kteří jsou naši sousedé, a cvičiti se v potýkání. Srov. lat. Si vis pacem, para bellum t. Kdo chce pokoji, hotov se k boji.

41. *Die* (naše dí) m. dě-je §. 174, 3 (146, 3), inf. dieti = říci. — 45. *slyšeti* čti *slyšeť*; II, 109 iskati. — 48. *na pavlači. Pavlač* m. povlač (povléci) §. 46, 1 (38, 1) jesť přístavek dřevěný neb zděný, jímž

sědieše kněz starostami,
sědie knienί s zemankami
i Ludiše s děvicemi.
I káže kněz zemanóm svým:
„Kto chtie prví na sědánie,
ty jáz kněz sám ustanoviu."
I káže kněz na Střebora,
Střebor Ludislava zývá.
Vsědasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú,
prudko protiv sobě hnasta,
dlúho spolu zápasista,
ež dřevce oba zlámasta;
i tak uondána běsta,
oba z dráhy vystúpista.
Zevznie hlahol trub i kotlóv.
I káže kněz zemanóm svým:
kto chtie vteří na sědánie,
aby knienί stanovila.
Knienί na Srpoše káže,
Srpoš Spytibora zývá.
Vsědasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú.
I hna Srpoš v Spytibora,
vysadi jej z tvrda sědla,
sám sě s koně rúče vrže.
Oba dobysta tu mečí,
ráz po rázě v črná ščíty,
jiskry vzprchú z črnú ščítú.
Spytibor Srpoše sěče,

je dům takořka *povlečen.* — 49. ***starostami*** m. s starostami IV, 108 skály. *Starosta* = hlava a správce rodiny, kterému údové její úctou a poslušností byli povinni. — 50. *sedie* III, 6. — *s zemankami. Zemanka* = žena zemana neb pána. — 51. *s děvicemi. Děvice* = panna, aneb naše šlechtična (slečna).

56. *zývá* = vyzývá, volá. — 58. *vzesta* III, 19 vze. — *dřevce* IV, 77. — *ostrú hrotú. Hrot* znam. železce střely, oštěpu, kopí atd. Dual stojí zde proto, že každý ze sědačů měl jedno dřevce. — 61. *ež* IV, 112. — 62. *uondána* = unavena 80. — 63. *z dráhy. Dráha* = místo, kde se zápasilo (Kampfplatz).

66. *vteří* II, 52. — 73. *tvrda* IV, 88. — 75. *mečí* přehl. genit. dual. m. mečú, aneb genit. plur. dle i-kmenů (hostí), jako v Alex.: muží, vojí. — 76. *v črná ščíty.* IV, 13 črn. O dualu 58 ostrú hrotú. Co se formy týće srov. 5, 3. — 77. *vzprchú.* Srov. Udeři (Filota Neguzara) v helm povrchu, až jiskry vysoko zprchú

Srpoš v chladnú zemiu pade.
I oba sta unavena,
oba z dráhy vystúpista.
Zevznie hlahol trub i kotlóv.
I káže kněz zemanóm svým:
kto chtie třetí na sědánie,
by Ludiše stanovila.
Kněžna na Lubora káže,
Lubor Bolemíra zývá.
Vsědasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú,
rúče v ohradu sě hnasta,
protiv sobě zaměřista,
srazista sě oščepoma:
Bolemír sě s koně koti,
ščít mu daleko zaletě:
otnesú jej chlapi z dráhy.
Zevznie hlahol trub i kotlóv.
Lubor na Ruboše zývá:
Ruboš rúče na kóň vzskoči,
prudko na Lubora žene;
Lubor kopie mečem přetě,
křepce v helm mu vrazi ránu;
Ruboš vazem s koně spade;
otnesú jej chlapi z dráhy.
Vzezni hlahol trub i kotlóv.
Lubor na zemany zývá:
„Kto sě chtějú se mnú bíti,
těm v ohradu sěmo jeti!“
I by hovor mezi pány,
Lubor na ohradě ždáše.

(Alex.). — 79. *pade* aor. 2. kmene *pad*, inf. *pasti*, jako II, 20 *sěde* km. *sěd*, inf. siesti. S uvedenými zde infinitivy dle I. třídy (§. 166 [169]) potkáváme se skutečně v staroč. písemných památkách, jako na př. v Alex.: káza poslóm *siesti* t. sednouti na koně (Výb. I, 146); v Příslovích Smila Flašky: S cizieho jest prostřed moře *ssiesti* (tamže 844); v téhož Nové radě: pro pýchu musil do nie (roz. do propasti) *upasti* (tamže 888). A ještě nyní v Dolní Oravě na Slovensku: *sast*, *past* (Šemb. Dial. 73). — 80. *unavena*. Že sloveso *unaviti* vzniklo stupňováním z kořene *ny* (nýti), a jakého jest významu, o tom v. XVI, 16 nyju.

92. *srazista sě* srov. VIII, 49. — 93. *koti* IV, 191 Vlaslav po zemi sě koti. — 100. *přetě* III, 132. — 101. *křepce* = silně, mocně; cyr. krěpъ č. krěpъkъ = fortis. — 102. *vasem* = naznak. — 107. *v ohradu* roz. ohradu okolo dráhy (Schranken). — 109. *ždáše*

Vytče Zdeslav dlúhé dřevce,
i na dřevci tuří hlava;
vzskoči na oř jarobujný,
hrdivými slovy vece:
„Praděd (mój) zbi diva túra,
otčík zahna Němcev sbory:
zkusí Lubor chrabrosť moju!“
I tu protiv sobě hnasta,
hlavama v sebe vrazista,
aj oba s koňú spadesta;
rúče zdě meče dobysta,
opěšalá zápasista,
křepce mečema máchasta,
kol sě rozléhachu rázi.
Lubor sě k němu přiboči,
mečem kruto v helm mu sěče,
helm sě rozskoči v dva kusy;
mečem v meč udeři ránu,
i meč vzletě za ohradu:
Zdeslav sě na zemiu vrže.
Zevzni hlahol trub i kotlóv.
Oklúči Lubora panstvo,
i vede jej přede kněze,
před knienί i před Ludišu.
Ludiše mu věnec stavi,
věnec z dubového listie.
Zevznie hlahol trub i kotlóv.

39; srov. X, 46 ždáchu. — 110. *vytče* = vytkl, vystrčil. — 111. *tuří* již přehl. a staž. m. tuřia. Mělť Zdeslav na dřevci tuří hlavu za znak, poněvadž praděd jeho d i v é h o t ú r a zabil. — 120. *meče dobysta* roz. každý z nich dobyl meče svého. — 121. *opěšalá* t. co pěší, pěšky. — 122. *křepce* 101. — 127. *mečem* t. Lubor mečem svým v meč Zdeslavův ránu udeřil. — 131. *oklúči* = obklíčilo; tak oklúčiti X, 111. 226.

X. Jaroslav.

(*V Ruk. O velikých bojech křesťan s Tatary.*)

Historický zpěv tento líčí, kterak divocí Tataré do klidných zemí západních vtrhli, přes sesutiny říše Ruské do Uher, do Polska a do Moravy se dostali, až konečně na Hostýně a u Olomouce pomocí vojska českého Jaroslavem ze Šternberka vedeného poraženi byli r. 1241. (Palacký Dějiny I, 2, 176. Zap Čes.-Mor. Kron. I, 794.) Báseň, psaná veršem desítislabičným, složena jest teprv několik let po události samé.

Zvěstuju vám pověsť veleslavnú
o velikých pótkách, lutých bojech;
nastojte i ves svój um sbierajte,
nastojte, i nadivno vám sluchu!
Ve vlasti, kdé Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jej imě;
máti božia divy tamo tvoří.
Dlúho vlasti naše v míře biechu,
dlúho obih mezi ludem ktvieše;
ne ot vzchoda v zemiech búřa vstáše,
vstáše dceře-dle taterska cháma,

X.

1—4. Úvod, kterým zvěstovatel povzbuzuje k pozornosti. Srov. začátek básně předešlé. — 3. *nastojte* vl. roz. spůs. = adstate. Co citosl. užívá se slova toho buď při povzbuzování (= pojďte sem! nuže! vzhůru!) aneb k vyjadření žele a lítosti (= žel! běda! 178 pro bóh aj nastojte!) — 4. *i nad. vám sluchu* = jest vám to podivno sluchu (slyšeti); *vám* dat. mravní; se slov. *nadivno* srov. IX, 7 na div. — 5. *vlasti* II, 17. — *Olomúc a Hostajnov*, jeviště hlavního příběhu. Hostajnov č. Hostýn od Olomouce asi 4 1/2 míle vzdálen. — *vévodí* = jest hlavou, panuje; I, 1 vojevodí. — 6. *hora nevys.* Hostýn asi 2000' nad hladinou mořskou. — 7. *Hostaj. jej imě* roz. *jesti* = jest jí jméno Host. O skloňov. stat. *imě* (jmeno), genit. *imene* atd. §. 124 (98). — 8. *máti — tvoří.* Tímto veršem vytknut jest přední motiv, jehožto mocí výsledek žádoucí bojů křesťan s Tatary byl dosažen, totiž zázračná pomoc Matky Boží. Na Hostýně ještě po tu dobu kostel Matce Boží zasvěcený stojí.

10. *obih* = hojnost, požehnání. Slovo to stojí m. *hobih*; srov. cyr. gobьzъ = prosper, gobizьnъ = dives, gobьziti = divitem reddere, ugobzi sę niva = přineslo hojné úrody pole. Ostrom. Ev. Luk. 12, 16. V nejstar. převodu sv. Písma Eccl. 21, 15: obihá nebo plýtvá v zlosti (abundat in malo). — *ktvieše* IX, 10. — 11. *ne* = než, ale, cyr. nъ; srov. II, 103 u = už. — *ot vzchoda* = od východu. — 12. *dceře-dle* = pro dceru; I. 6. plzně-dle. — *taterska cháma*

již křestěnští ludé pro kamenie,
pro perly i pro zlato zabili.
Lepá Kublajevna, jako luna,
uslyše, že vlasti na záchodě,
v siech že vlastech luda mnoho žive;
otpravi sě poznat nravóv cuziech.
Na nohy tu skoči junóv desěť
i dvě děvě ku próvodu jeje;
nahrnuchu, čeho třeba bieše,
i vsědachu vsi na rúčie koně,
i brachu sě, kamo slunce spěje.
Jako zora po jutřě sě sěje,
kehdy nad mrkavy šumy vznide:
tako sé dci Kublajeva cháma

= taterského cháma č. chána. Báseň udává příčinu vpádu Tatarův do zemí západních, zavraždění totiž dcery tatarského cháma Kublaje. Příčinu tuto vážil básník z podání národního; neboť ve Slezsku zavražděna skutečně kněžna, vnučka to velkoknížete Kyjevského, Michala Vsevolodoviče, který po pádu Kyjeva (1240), chtěje se uchrániti před Tatary, na západ táhl a až ku slezskému městu Středě (Neumarkt) přišel, u kteréhož od německých měšťanů přepaden a o svůj statek oloupen jest, při čemž i jeho vnučka o život přišla. Básník přenesl zavraždění toto, kteréž nejen ve Slezsku nýbrž i na Moravě a v Čechách známo bylo, na dceru cháma tatarského. — 13. *křestěnští* přehl. zpětné §. 26 (24).

15. *Kublajevna* = dcera Kublaje cháma. Jmena *Kublaj*, *Kublajevna* a *Kublajevic* ukazují, že báseň naše nějaký čas po události složena jest; nebo Kublaj panoval teprv od r. 1259—1295. Tento, jsa veliký milovník poslanství, vypravil též ku králi Přemyslu Otakarovi II. (1252—1278) posly s hojnými dary a přátelským listem. Znal tedy básník jmeno *Kublaj*, a maje snad za to, že jest to jmeno rodové a že vůbec každého cháma znamená, sloučil je s událostmi staršími. — *jako luna* srov. IX, 11. — 16. *na záchodě* = na západě. — 17. *v siech*. Tak v ruk.; srov. 107 a 122 sich Tatar t. těch §. 139 (113). — *žive* přít. čas slov. žíti, původ. živ-ti. §§. 64, 4. 167, 4 (49, 4. 140, 4). — 18. *poznat* supin. s genit. srov. III, 231 pohřebat mrch. — *nravóv* m. mravóv §. 68 6 (52, 6). — 19. *junóv* = jinochův, mládenců; nom. jun; srov. II, 32 uné. — 20. *jeje* = jejímu II, 28 jeja; tamže 72 výpovědi jeje; IV, 119 na jeje vrsě; IX, 12 jejej.

24. *po jutřě*. V rukop. stálo *po jutru*; avšak *u* jest vyškrábáno; nepochybně že chtěl opisovač *u* změniti v *ě*; srov. IV, 119 na vrsě. — *sě sěje*. *Sieti sě* = skvíti se; km. *sě* časuje se dle §. 173 (145); *sieše* (27) stojí m. sě-je-še §. 174, 3 (146, 3). — 25. *kehdy* II, 8. — *nad mrk. šumy*. *Mrkati* = tvořiti mrak (smrkáse); tudyž *mrkav-a-o* = mrak tvořící, mračný, temný; srov. cyr. mrъknąti = obscurari, mrakъ = tenebrae; *šuma* č. *šum* = les (šuměti = resonare, Šumava); cyr. šuma = silva, šumъ = sonus i silva: poljemь i šumomь = polem i lesem. — *vznide* IV, 92. — 26. *Kublajeva cháma* = Kublaje cháma;

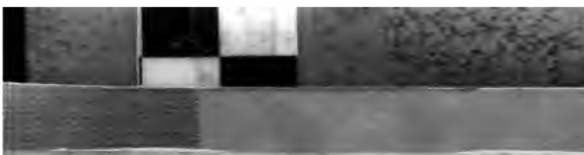
rozenú i strojnú krású sieše.
Obvlečena bě vsia v zlatohlavě,
hrdlo, ňádra rozhalena jmieše,
věněena kameniem i perlami.
Diviechu sě Němci krásě také,
záviděchu bohatstvo jej velím,
střežechu jej púti jeje dráhu,
vypadnuchu na niu mezi dřevy,
zabichu ju, i pobrachu zbožie.
II. Když sie slyše Kublaj, chám taterský,
če sě sta se dcerú jeho drahú:
sebra voje se všěch vlastí valných,
těže s voji, kamo slunce spěje.
Slyšechu to králi na záchodě,
ež chám spěje na ludné jich vlasti;
srotichu sě druhý ke druhému,
i sebrachu převelikú vojsku,
i tažechu polem protiv jemu.
Na rovni (sě) valnej položichu,
položichu i cháma zdě ždáchu.
Kublaj káže všěm svým čarodějem,
hadačem, hvězdářem, kúzelníkóm,

II, 15 Tetvy Popelova. — 27. *rozenú atd.* Rozená krása = natürliche Schönheit, strojná = künstliche. — 28. *obvlečena* = oblečena §. 64, 5 (49. 5). — *v zlatohlavě. Zlatohlav* m. zlatohav (*l* jest vsuvka; srov. šklubati a škubati). *Hav* = oděv (srov. lat. habitus); *zlatohlav* = zlatem protkaný oděv; tak v Hist. Troj.: rúcho zlatohlavové, drahým kamením a perlami okrášlené (Výb. II, 125). Ostatně srov. s krásným tímto popisem lepé Kublajevny podobný popis Ludiše IX, 7—14.

32. *velím* instrum. příd. jm. *velí, velia, velie,* co adverb. (srov. III, 227 vel'e duš.) = velmi. S instrum. srov. mnohem, málem. Tak v Alex.: *velím* viece a naopak *málem* viece. 33. *střežechu* = střehli jí dráhu pouti č. cesty její; *jí* dat. mrav. Sloveso *stříci* spojeno zde s akkus. místo obyč. genit., ač nemá-li se čísti *drahú* a vykládati „střehli jí dráhou jejího putování“ O genit. *jeje* 20. — 34. *mezi dřevy* t. mezi stromy, v lese. — 37. *če* II, 1.

38. *valných. Valný* srov. vel-í vel-ký a lat. val-idus, val-de — 39. *těže* aor. 2 km. tah (táh-nú-ti); zpět. přehl. m. taže (44 a III, 99). — *kamo — spěje* t. na západ, 23. Tataři obrátili se nejdříve *do Rusi.*

40. *králi na zách.* roz. knížata ruská, jimž bylo nejprvé setkati se s Tatary. *Záchod,* 16. — 41. *ež* IV, 112. — 42. *srotichu sě. Srotiti sě* = smluviti se, spiknouti se; srov. cyr. rota (§. 35, 3) [31, 3]. = jusjurandum, rotiti sę = iurare; srov. též: rotník = jurator a porota. — 43. *přev. vojsku.* III, 165 u vojsku. — 45. *sě položichu*; *sě* v rukop. není. — 46. *ždáchu* aor. 3. m. žda-jachu §. 40. 1 (35, 1); IX, 39 ždáti, tamže 109 ždáše.

aby zvěstovali, uhodnúce,
kťeraký by konec boj jměl vzieti.
Sebrachu sě nalit čaroději,
hadači, hvězdáři, kúzelníci,
na dvě straně kolo rozstúpichu,
i na dli tresť črnú položichu
i ju na dvě pólě rozčepichu:
prvej pólě Kublaj imě vzděchu,
vterej pólě králi imě vzděchu,
vetchými slovesy nad sím vzpěchu.
Počechu trsti spolu vojevati.
i tresť Kublajeva svícezíše.

51. *naliť*. IV. 175. — 54. *na dli* od nom. *dľa* přehl. *dle* = na délku (srov. Alex. dlí i na překy = na délku i na příč. Jir. Anthol. I, 39; 2. vyd.). — *tresť* (genit. trsti) = třtina; cyr. trъstь = arundo. — 55. *na dvě pólě*, nom. pól'a = půle. — *roscěpichu* = rozščepichu, rozštěpili. — 56. *imě vzděchu* = jmeno vzděli, jmeno dali (srov. převzděti, převzdívati). Dalem. kap. 1. (pole), jemuž Senaar dějechu; kap. 2. Lech, jemuž jmě dějechu Čech; tamt. tej hoře Říp vzděchu. — 57. *vterej* II, 52. — *králi*. Dle Hattaly (Obrana Lib. Soudu, Čas. Mus. 1858. 611) jest *králi* přehl. dat. místo *kráľu*, s čímž srovnává lat. vazby s *nomen dare*, *indere* a *imponere* na př. Liv. 7, 2. Vernaculis artificibus nomen histrionibus est inditum. Avšak spíše jest to *nom. množ. čísla*, jako v předešlém verši *Kublaj* jest nom. jednotný, a to tím více, poněvadž ve v. 40 o více králích se mluví: srov. též Dalem. kap. 2 Lech, jemuž *jmě dějechu Čech* a cyr. (Ijakovъ) prozva imę městu tomu *plъci* (Mikl. Chrest. Palaeosl. str. 7); prozva že Iosifъ imę prъvenьcu Manasij (tamže str. 19.). — 58. *vetchými* = starodávnými; VIII, 60 vetchých dřev. — *slovesy* VII, 12. — *nad sím* = nad tím §. 189 (118). — *vzpěchu* = vzpěli, zapěli — 59. *počechu* = počaly, II, 55. — *trsti* čti jednoslabičně. Srov. 280 krvi. O metrické zvláštnosti takovéhoto stahování slabik hláskami *l* a *r* utvořených v. XI, 13 svlekl. — 60. *svícezíše* III, 63 vrátíše. Podivuhodná jest shoda místa tohoto (47—66) nejen co do smyslu ale i co do slova s jedním místem, nalézajícím se v českém překladu latinského Millionu Marka Pavlova, pocházejícím z 1. polovice XV. stol., z čehož souditi se může, že jednak známosť o obyčejném počínání Tatarů před bitvou v Čechách vůbec rozšířena, jednak že překladateli báseň naše známa býti musela. Vypravujeť se tam o tatarském králi Chinchišovi, kterýžto prý sebrav se s velikým zástupem jel do země krále Unchama a polem se položil proti němu, poněvadž mu tento dceru svou za manželku dáti nechtěl. „I poslal, prý, (Chinchiš) k královi (Unchamovi), aby sě bránil. Tehdy ten král (Uncham) s velmi velikem vojskem přitáhne a položi sě na jednom poli blíž vojska taterského za 20 mil. Tehdy Chinchiš, taterskej král, přikáže čaroděníkóm a hvězdářóm svým, aby pověděli uhodnúce, kterakej by konec jejich boj měl vzieti. Tehdy ti odpověděli a na dvé rozdělili trsť na dli i položili před sebú na zemi, a jednej straně převzděli Chinchiš a druhej Un-

Vzradova sě mnostvie vsieho luda,
prokní teče rúče koněm svojim,
i do řad sě voje postavichu.
Křestěné ni světi neiměchu,
a hnachu bez uma v řady pohan,
s takú pýchú, jakú sílu jměchu.
Tu sě prvý boj v hromadu srazi:
střely dščichu jako příval s mrakóv,
oščepóv lom jako rachot hroma,
blsket mečev jako oheň búře.
Obě straně jarobujnú silú
druha druzě postúpati brání.
Pohany již mnostvie křesťan hnáše,
i již by jim byli odolelí,
by nepřišli čaroději v nově
přinesúce ty trsti rozčepené.

cham, i řekli královi: ‚Když my budem čísti v svých knihách, tehdy tě dvě polovici trsti budú spolu bojovati, a ten král svítězí v boji, čiež polovice tej trsti na druhej usěďne‘. Tehdy když sě veliké množstvie lida sběhne k přihlédání, a tak když ti čaroděníci a hvězdáři sú čtli v svých knihách, oně dvě polovici trsti hnuchu sebú, a zdáše sě, by jedna polovice proti druhé povstávala. Tehdy ta polovice Chinchišova položi sě svrchu na polovici Unchamově. Uzřevše to Tatarové a ujistivše sě budúcím sviecezením, veselili a posllili sú sě velmi. A tak na třetí den podali sú boj a mnoho jich z obú stran zhynulo. Avšak Chinchiš zvítězil a král Uncham zabit byl, a Tatarové jeho všecko jeho královstvie sobě podrobili.“ (Výb. II, 561.) Též ve sv. písmě starého zákona (Dan. 2) dočítáme se, že král Nabuchodonosor měv sen a jsa jím znepokojován rozkázal, aby sezváni byli *hadači i věštci i kúzelníci* (arioli et magi et malefici).

62. *prokní* II, 46. — *teče* IV, 53. 87. — *koněm svojim* buď prostý dat. cíle, jako v Alex.: poče spáti *dřevu* se klon podpíraje se o strom, a k koněm sv. IV, 108 sk 63. *voje* m. vojie I, 2 muž

64. *Křestěné* přehl. zp 52 Polené. — *světi.* *Svět* kmenů ženských §. 117) [chází od km. *vět* (vět-iti viti; srov. II, 100 vece) a tolik co smlouva. rada, Mat. Verb. vykládá *svět* lium. Mimo to čte se slo ještě u Dalem. kap. 11. (tajně s Vlastú svět jm jak se domnívám, i v Alex. (1122): Neguzalos ... Řek diviešе (m. dosavadního Ostatně nepřichází v žád staroč. památce. V 14. st valo se již slova *rada*; v Přídavcích na Dalem. kap. 2. Čechové dobré rad majíce. — 65. *bez uma* rozumu, bez rozvahy.

67—88. Popsání *prvéh* křesťan s Tatary na niv ských. — 68—70. srov. II — *dščichu* = dštichu, de deštily, pršely. — 76. *tr* — *rozčepené*, 55 rozčepic

Tateré sě vele zapolechu,
na křesťany luto vyrazichu:
tako krupo je po sobě hnachu,
že je jak zvěř plachý rozprnuchu.
Tu ščít leže, tu helmice drahá,
tu kóň vleče v střemnech vojevodu,
tu sien ješutno v Tatary teče,
ande milosrdie pro bóh prosí.
Tako Tateré sě rozznojichu.
Vz křesťany daň četnú položichu,
dvě králevstvě sobě podmanichu:
starý Kyjev i Novýhrad prostran.

77. *Tateré*, 64 křesťané. — *vele* = mnoho, velmi, III, 227. — *zapolechu* III, 51 zapolena zraky; tamže 146 zapolesta sě. — 79. *krupo* = kruto, krutě §. 77 (59); srov. pol. okropny = ukrutný a lat. populus s čes. topol. — 80. *zvěř plachý* III, 229. — *rozprnuchu* m. rozprch-nuchu §. 178, 2 (150, 2); km, prch, stupň. (§. 38) [34] prach, práš-iti, tudyž rozprnúti = rozprášiti; VIII, 75 prnúti. — 82. *střemnech* nom. střemeň (novoč. třmen), pův. střemy, genit. střemene §. 119 (95). cyr. strъmenь = stapia. — 83. *ješutno* = v ješut (99). Mat. Verb. glossuje *ješut* inania, vim nullam habentia a *ješutný* vanus. Protož *ješutno* č. *v ješut* = *nadarmo, marně* Tak v Alex.: Vše sě *ješutně* děje; Des. Káz.: ktož *ješutně* Boha vzývá; tamže: Boha *v ješit* nejmenujte. Podobně: ješitná radosť, ješitné veselé, ješitné obyčeje, ješitnosť a ješitenstvie (Výb. I, 348). Srov. cyr. ašjutъ = frustra. — *v Tat. teče* = na Tatary běží, 62. — 84. *ande* = a onde; srov. an = a on §. 138, 1 (112, 1). — *milosrdie* = milosrdí, milosrdenství. — 85. *sě rozznojichu.* Z rukopisu těžko rozeznati, má-li se čísti roz*n*ojichu čili roz*v*ojichu. Hanka čte v 1. vydání „roz*n*oichu" a pak již vždy „rozznoichu", kteréhožto posledního spůsobu čtení i my se zde držíme, majíce zření ku slovu *vznojiti* (v. 232). *Znoj* znam. tolik co *vedro (aestus)*, *rozznojiti* = roznítiti, rozpáliti. Básník, vylíčiv v předcházejících verších porážku, kterou křesťané od Tatarů utrpěli, opakuje ještě jednou s důrazem, co byl již v. 77 řekl: *Takto tedy Tateré sě rozznojili* t. roznítili, rozpálili. Podobně dole 232 na *vznojeném* nebi t. na vzníceném blesky a v Alex. úsilím veškeren lid *vznojen* = vznícen, uhřát, upocen (Jir. Anth. I, 47, 2. vyd.). Ve Výb. I, 46 *rozvojichu* = rozvojili, vojensky rozšířili; rovněž tak Thun Gedichte aus Böhmens Vorzeit str. 146; Jireček Anthol. I, 24 (2. vyd.), Vrťátko Č. Č. M. 1871 str. 418. — 86. *vz křesťany* III, 61 vz vrahy. — 88. *starý Kyjev.* Kyjev, staroslavné město v jižní Rusi, jehožto založení přičítá pověsť národnímu hrdinovi ruskému Kyjovi. — *Nový hrad.* Novým hradem nerozumí se zde ani *Velký Novgorod* na jezeru Ilmeňském; neboť tento nebyl, ač r. 1237 nebezpečenství blízké bylo, nikdy od Tatarů podmaněn; ani, jak v Echtheit der König. Hand. líčeno a dle toho v dřívějších vydáních od nás udáno jesť, *Vladiměř*, poněvadž snesením svědectví letopiseckých vysvítá, že Vladiměř co *celé* město neslul No-

V skořě roznosi sě hoře v zemiech,
po vsěch vlastech lud sbierati stanú;
postavichu čtyřie valné voje,
obnovichu vrastvie s Tatařiny.
Tateré sě hnuchu v pravú stranu.
Jak mrak črný, kehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí:
tako by roj slyšán ot daleka.
Nalit Uhřie v setniny sě shlukú,
nalit oruženi s nimi střetnú;
a v ješut by chrabrost, udatenstvie,
v ješut vsie jich drzostné vspieránie:
Srazúce Tateré středem v řady,
rozprnuchu vsie jich voje četné,
poplenichu vsie, če v zemi bieše.
Otstúpi naděja vsie křesťany,
i by hoře hořa vsieho věčšie;
vzmodlichu sě bohu žalostivo,

vým hradem, nýbrž že dělil se na části, ze kterých jen jedna nazývána Novým hradem, na rozdíl ode druhé, která nesla jméno *hradu pečerního* č. *středního*. *Prostranným Novohradem*, jak Nekrasov ve svém vydání Ruk. Král. (v Petrohradě 1872, str. 345) učí, sluší rozuměti dobytý l. 1224 od Tatarův *Novgorod Svjatopolčský* č. *Sěverský*, nyní krajské město v gubernii Černihovské u řeky Desny, které již v konci XI. století sídlem bylo údělného knížetství ruského. Se stejným osudem jako Nový hrad potkal se (v prosinci 1240) i staroslavný Kyjev. Dobytím Nového hradu a Kyjeva, hlavních to měst nejpřednějších ruských knížetství, klesla Rus.

89—103. *Druhý* boj křesťan s Tatary v Uhřích. Po dobytí Kyjeva totiž rozdělili se Tataré na troje oddělení. Jedno a to nejsilnější vtrhlo do Uher a proniklo až k Vácovu u Pešti. — 89. *V skořě* IV, 17. — *v zemiech* roz. západních. — 90. *stanú* = vstanú, pozdvihnou se, aby lid sbírali, počali po všech zemích lid sbírati. — 92. *vrastvie* = vražství, IV, 26 vrastvo. — 94. *ledem* = kroupami, kroupami. — 95. *posúti* = posypati, pokrýti 140. — 96. *roj* km. *ři* (srov. ři-nú-ti) §. 37 a (33, a), tolik co *proud*, *houf*. Smysl: Jako mrak černý, přinášející krupobití, z daleka se slyší; tak slyšán byl od daleka roj Tatarův; srov. III, 221. — 97. *nalit* IV, 175 — *Uhřie* I. 2 mužie. — 98. *oruženi* III, 235 oružie. — *střetnú*, t. potkají se s nimi; srov. III, 118 vstřiecu. Bitva tato svedena nad řekou Šajavou v dubnu 1241. — 99. *v ješut* = ješutno 83. — 101. *srazúce* m. srazúce sě VIII, 49. Co do formy III, 62 búřiúce. — *v řady* roz. Uhrův. — 102. *rozprnuchu* 80.

104. *Otstúpi — křesťany*. Rovněž spojuje se slov. *otstúpit* v Alex. Otstúpi ho (krále pohanského) vše naděje Jireč. Anthol. I, 43; 2. vyd.), a záporně s genit. *tebe* viec n'otstúpivě (Výb. I. 151). — 105. *i by — věčšie* t. nastalo hoře takové, které všecko hoře

by je spásal sich Tatar zlostivých:
„Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
sprosť ny vrahóv, sprosť ny stíhajúciech,
potlačiti chtějú dušu našu,
oklúčúce ny vňuž vlci ovce!“
Prvý boj nám ztracen. ztracen vterý;
Tateré sě v Polscě rozložichu,
blíže blíž poplenichu vsie vlasti.
dodrachu sě luto k Olomúcu.
Bieda vstane tužšia po krajinách,
niče neby prosto pře pohany.

ovalo. — 107. *spásal.* Spá- : zprostiti; cyr. sъpasati = ;. — 108. *Vstaň atd.* Mo- tato, jakož i 228—231 při- i na bibli a sice na Žaltář. Žaltář toho času, do kte- báseň naše padá, již do ' přeložen (zejmena Žaltář ntinský, Wittemberský a j. Šembera: Dějiny řeči a lit. . I, 120—121; 3. vyd. str. 135) a církevními modlit- dostala se známosť někte- eho částí do širších kruhů. *taň — svojem.* Srov. Žalm Povstaň Hospodine v hněvu a pozdvihni se v konči- epřátel mých. — 109. *Sprosť ł.* Srov. Žalm. 7, 23: Vy- ť mne ode všech protivníků a vytrhni mne, aby (nešle- k) někdy neuchvátil jako še mé. — 111. *oklúčúce. iti* = obklíčiti IX, 13t. Co my 101 srazúce. *vňuž* t. ·ž, přebl. vniž = v kterouž ıčru = jako (quemadmo- §. 221, b (188, b). — *ovce* slabosti.

prvý boj — vterý. Kře- přemoženi jsou v Rusi a ích. — 113. *v Polscě.* Druhé ıní Tatarův táhlo od Ky- o rozlehlých rovin polských. .e 18. února r. 1241 podlehl Sudoměř a brzy potom i v. Dne 9. dubna téhož roku strhla se bitva na tak zvaném Dobrém Poli u města Lehnice mezi vojsky polskými a tatarský- mi. Křesťané poraženi jsou opět na hlavu. Těchto událostí dotýká se básník jen jedním veršem (113). — 114. *blíže blíž* t. pořád blíže a blíže ku hranicím českým. Avšak Čechové byli ku přivítání vrahův připraveni. Král Václav I. dal hranice slezské opatřiti silnými zásekami, upevnil a obsadil hrady a města a položil silné vojsko u Kladska. Vidouce tedy Tataré nesnadnosť prodrati se přes hory a lesy do Čech, obrátili se po- dél Krkonoší a Sudet do Mo- ravy, a povedlo se jim vraziti starou stezkou opavsko-hrade- ckou k *Olomouci.* — 116. *Bieda atd.* t. ještě tužší bída než dříve; srov. 105. — 117. *pře pohany.* Tak má, jak Jir. dí (Echtheit §. 80), čísti se stojící v rukop. *ppohani* (při čemž *p* na prvním místě podtrženo). Neboť *před,* jak až dosud ve vydáních tištěných stojí, neznačí se nikdy v rukop. prostým podtrženým *p*, nýbrž buď jest celé vypsáno: *prsied,* aneb naznačeno jest skráceninou *pd* (při čemž *p* čárkou podtrženo). Prosté přetržené *p* znam. *pře* neb *při. Pře* jest zde přehlasená před- ložka *pro* (srov. slov. *pre* a cyr. *prě* v prědati = prodati = pro- dere) a znam. zde příčinu = propter, causa; srov. 258.

Váleno deň, váleno deň vterý,
vícestvie sě nikamo nekloni.
Ajta rozmnožie sě Tatar mnostvie,
jak sě množie večerní tma v jeseň,
i u povodňu sich Tatar lutých
kolébáše sě voj křesťan středem,
úsilno sě drúce k siemu chlumku,
na němž máti božia divy tvoří.
„Vz horu, bratři, vz horu!“ vola Vneslav,
udeři svým mečem na ščít střiebrn,
i chorúhvú výš nad hlavú toči.
Vsie sě vzmuži, vsie v Tatary vnoči;
srazichu sě v jednú sílu silnu,
vyrazichu jako oheň z země
tamo k chlumku iz Tatar přemnostvie.
Zpátečnými kroky chlumkem vz horu;
na podchlumí v šíř sě rozstúpichu,
k spodu súžichu sě v ostrú hranu,
v pravo, v levo pokrychu sě ščíty,
vz ramena vložichu bystrá kopie,
druzí prvým, tako druhým třetí.
Mraky střel tu s hory na Tatary.
V tom temná noc posula vsiu zemiu,

118—236. Boje Moravanův s Tatary. — 118. *Váleno deň atd.* Zdá se, že Moravané chtěli Tatarům brániti přístup do země na té cestě, kudy se do ní drali; avšak po *dvoudenním boji* od přílišného množství nepřátel zatlačeni jsou. — 120. *rozmnožie* a 121 *množie*, III, 6 sedie a mútie. — 121. *večerní* přehl. a staž. m. večernia; srov. IX, 111 tuří hlava. — *jeseň* = podzim, cyr. jesenь. Změny času ročního užito zde k přirovnání. — 122. *povodňu* akk. od nom. povodňa. — 124. *k siemu chl.* t. k Hostýnu (srov. 7—8), neboť bylo vidno, že nezbývá jiné spásy než aby voj křesťanský vynikl z davů tatarských na *chlum*, odkudž aspoň obrana byla možná.

126. *Vz horu atd.* Zde potkáváme se se slovy Hostýnského hrdiny Vneslava (Vněslava), jehož povzbuzením a vedením křesťané k chlumku se dodrali. — 128. *chorúhvú* VII, 47. — 129. *vnoči* IV, 181. — 130. *sílu silnu*, III, 188 krutú krutosť. — 131. *jako oheň z země* buď jako oheň od země založený aneb oheň ze země soptící. — 132. *iz Tatar přem.* = z přemnožství Tatarův IV, 141. — 133. *Zpáteč. kroky atd.* Na radu Vneslavovu obrátí se moravské vojsko, dostihnuvši chlumku, lícem proti Tatarům, kráčí zpátečnými kroky k vrcholu chlumku, a to ve způsobě klínu, jehož ostrá hrana namířena zůstala proti nepříteli. — 134. *podchlumí*. srov. III, 112 podnebesie. — 137. *vz ramena* III, 159. — *bystrá kopie* srov. III, 180 zbraň bystru; VI, 26 braně ostrá. — 139. *Mraky* akkus.; roz. *Mraky* střel tu s hory *vysílali* č. sypali křesťané na Tatary. Nom. čte se IV, 57 ledovití

rozvali sě k zemi i k oblakóm,
i zapřeti zraky zapolena
i křesťan i Tatar protiv sobě.
V hustě tmě křestěné náspy vrhú,
náspy zakopané kolkol vrcha.
V. Když na vzchodě jutro počínáše,
pozdviže sě vešken tábor vrahóv.
Tábor sien bě strašný; kolkol chluma,
až do nedozíráma daleka,
na rúčiech tu koniech vňuž hemžechu,
nosúce na kopiech napíchané
hlavy křesťan vz výš k chámovu stanu.
Shluče sě tu mnostvie v jednu sílu,
zaměřichu vsici v jednu stranu,
i mknuchu sě prudko vz chlumek vz horu,
i vzúpichu skřekem vsiestrašivo,
ež sě hory doli rozléhali.
Křestěné na náspech všudy stáchu,
máti Božia dodáše jim chrabrosť,
napínáchu rúče tuhy luky
i máchácbu silno ostré meče:
i by Tatarovóm ustúpati.
I vzjetři sě národ Tatar lutých,
zaměši sě chám jich krutým hněvem,
v třie prúdy sě rozstúpi ves tábor,
i hnachu třmi prúdy luto vz chlumek.
Křestěné skácechu dřeves dvadsěť.

mraci. — 142. *zapřeti*. Slov. *zapřetiti* souvisí s ruským *prjatatь*, *zaprjatatь* = *zakryti*, *zahaliti*, *zahraditi*. Smysl: Noc zakryla (zahalila, zahradila) zraky křesťanův a Tatarův proti sobě rozohněné t. j. způsobila, že jedni druhých neviděli, a tak boji přítrž učinila. Srov. cyr. prętati = comprimere. — *zraky zapolena* III, 51. — 144—145. *V hustě atd.* Moravané opevňují stanovisko své náspy a zákopy.

149. *nedozíráma* přít. příč. trpné, staž. m. nedozírajama přehl. nedozírajema (§. 159. B. 1) [138, B. 1]; srov. *znám* m. znajam, přehl. znajem; *do nedoz. daleka* = do dálky, která se nedozírá, nedohlédá, do nedohlednuté dálky. — 150. *vňuž* 111. — 153. *mnostvie* roz. Tatarů. — 155. *vz chlumek*. 137 *vz ramena*. — 156. *vzúpichu*. *Vzúpiti* = žalostivě vzkřiknouti, rozdílné od upěti III, 179. IV, 200. VIII, 74. — *vsiestrašivo* = velmi strašlivě. — 157. *ež* IV, 112. — 159. *dodáše*. O významu tohoto aor v. II, 3. — 162. *Tatarovóm*. III, 232 bohovóm.

163. *vzjetři sě*. *Vzjetřiti sě* = rozpáliti se, rozhněvati sě; srov. jitří se rána t. zapaluje se. — 164. *zaměši sě*. IV, 54. — 168.

všech dvadešěť, če jich tamo stáše,
přivalichu klády pokraj násep,
  Již již Tateré sě v náspy hnachu.
skřekem řvúce až do oblak strašno,
již sě jechu náspy rozkotati.
I svalichu s násep klády mocné,
sie smačkachu Tatary jak črvy,
sdrtichu je ješče vzdál na rovni.
I by bojeváno dlúho kruto,
až noc temná konec bojem zdieše.
  Pro bóh! aj nastojte slavný Vneslav,
slavný Vneslav srazem s násep šípem!
Krutý žel tu teskné srdce rváše
trapná žízň utrobu kruto smáhše,
sprahlým hrdlem lzali rosnú trávu.
VI. Večer tich tu projde na noc chladnú,
noc sě proměníše v jutro šero,
i v táboře Tatar kludno bieše.
  Deň sě rozhořieva na poledne,
křestěné padachu trapnú žízňú,
vypražená usta otvierachu,
pěvše chrapavě k mateři božiej,

če II, 1. — *tamo* roz. na Hostýně. — 169. *klády* t. oněch 20 skácených a větví zbavených stromů. — *pokraj* VII, 30. — 172. *jechu sě* = jali se; II, 108 je sě. — 173. *svalichu* roz. křestěné. — 174. *črvy*. Červi jsou obrazem slabosti. — 177. *zdieše* IV, 30. Moravané na Hostýně obklíčení obdrželi sice toho dne vrch nad nepřátely, avšak hrdina Vneslav (126) padl téhož dne (178—179); mimo to soužila je téhož i následujícího dne trapná žízeň (181 — 182. 187 a sledd.). — 178. *nastojte* 3. — 179. *srazem* = srazěm m. srazím; II, 43 rozvaděma bratry a IV, 174 naplněma hora. — 181. *žízň* čti jednoslabičně, jako i 201. *ň* v staroč. básnictví, jako podnes u Poláků a Rusínů, nětvoří slabiky, leč po hrdelních hláskách na př. oheň (70. 131); ale na př. tryzň, kázň, piesň atd. jsou jednoslab. Tak v Alex. (Jireček Anthol. I, 32; 2. vyd.): Ti *přiesň* jmajú na vezření; Výb. I, 257: proto pojde v *kasň* jich duše; Výb. II, 11: tak *tryzň* nad nimi páchách. — *utrobu* II, 26. utr. — *smáhše* nepravid. aor. 3. km. smah (smah-nú ti, smaž-iti) m. smažiaše, přehl. smažieše. — 182. *lzali* = lízali; srov. IV, 135 lsknieše, tamže 173 lsknula.

183. *Večer atd.* t. nastala druhá noc, nastal i druhý den od té doby, co Moravané na Hostýn se dodrali a od Tatarů obléháni byli; srov. 131. 140. 146. — 184. *proměníše* III, 63 vrátíše. — 189. *pěvše*. *Pěti* = hlasitě odříkávati (recitare) roz. modlitby, protož zde = hlasitě se modliti, rozdílné v staroč. od *zpievati* (cantare); srov. páteř pěti, hodiny pěti, vieru pěti t. otčenáš, hodinky, věřím v Boha hlasitě odříkávati aneb modliti se. — *k mateři* nom. máti §. 122 (96).

k niej svá umdlá zraky obracechu,
žalostivo rukama lomichu,
ot země do oblak teskno zřechu.
„Nevzmožno nám déle žížňú tráti,
nevzmožno (nám) pro žížň vojevati;
komu zdravie, komu drah živótek,
tomu v Taterech milosti ždáti.“
Tako řechu jedni; tako druzi:
„Trapněje zhynúti žížňú meča;
v porobě nám bude vody dosti.“
‚Za mnú, kto tak smýšle!‘ — vece Vestoň, —
‚za mnú, za mnú, koho vy žížň trápí!‘
Tu Vratislav jak túr jarý skoči,
Vestoňa za silně paži chváti,
die: „Prorado, skvrno křesťan věčná!
v záhubu chceš vrci dobré ludi?
Ot boha na milosť ždáti chvalno,
ne v porobě ot svěřepých Tatar.
Nerodťe, bratřie, spěti v pahubu!

193. *tráti* m. trvati; tak v Alex. nemóžeš na dlúze tráti. Výb. I, 1130. Dalem. kap. 4. nebude moci váš jazyk dlúho tráti; u Štítného: najdél trá rovné, duše trála; cyr. trajati = durare. — 194. *nevzmožno nám. Nám* v rukop. není; avšak verš tento slovem tím doplniti dlužno. Vyhledává toho i rozměr i poměr k verši předchozímu. O jednoslab. *žížň* 181. — 196. ždáti IX, 39. — 197. *řechu* m. řečechu §. 168, b, 3 (141, b, 3). — 198. *Trapněje — meča* = Trapnější jesť zhynouti žízní než mečem. Při kompar. klade se přirovnaný předmět do genit. (v řeč do genit. v lat. do abl.) obyčejně jen tenkráte, když by jinak v *nom.* státi měl (105 i by hoře hořa vsieho věčšie); někdy jako výjimkou i tenkráte, když by *v jiném pádu* státi měl (jako zde v instr.) Srov. Curt. Griech. Schulgramm. §. 146. Anm. 1. O formě kompar. trapněje §. 148, 1 (122, 1). — 200. *Za mnú atd.* Zrádný Vestoň křesťany žízní trápené vyzývá, aby se nepříteli vzdali, avšak od šlechetného Vratislava pokárán jest. — *smýšle* m. smýšlie m. smýšleje §. 40, 2. — 201. *koho vy* spodobení pádův m. koho vás. *žížň* 181.

202. *túr jarý* II, 94 jarým túrem. — 203. *silně paži* III, 56. — *chváti* VI, 5. — 204. *die* IX, 41. — *prorado* = *zrado*, zrádce. — 206. *na milosť ždáti.* Kotsmíchovi zdá se, že potřebno opraviti: nám milosť ždáti. Že sloveso *ždáti* i s akk. se spojuje, o tom v IX, 39 *válku* ždáti, s čímž srov. IV, 150 očekáváše *je*; než i s předl. *na* mimo naše místo ještě XIII, 18. — 207. *svěřepých. Svěřepý* = divoký; cyr. sverěpъ = ferus. Mat. Verb. sverěpice = divoká kobyla. — 208. *nerodťe. Neroditi* (vždy záporně) = nechtíti (= nolle s infin.); *nerodťe spěti* = nolite festinare (nepospíchejte). Ev. Nerodi báti se; v Alex.: žejs' ho slyšeti nerodil. Též bez inf. *neroditi o někom, o něčem* = nedbati, nemilovati (negligere, contemnere). Dalem. kap. 67. dobrý svój jazyk plodí (t. množí, velebí),

Přetrpěchom najlutěje vedro,
bóh ny sílil v rozháralé póldne;
bóh nám sešle pomoc ufajúcím.
Zastyďte sě, mužie, takých řečí,
ač sě hrdinami zváti chcete.
Pohynem-li žízňú na siem chlumcě,
smrť sie bude bohem zaměřena,
vzdámy-li (sě) mečem našich vrahóv,
sami vražbu nad sobú spáchámy.
Mrzkosť jesť poroba Hospodinu,
hřiech, v porobu samochtiec dáti šíju.
Za mnú pojďte, mužie, kto tak smýšle,
za mnú před stolec mateře božiej!"
Ide za niem mnostvie k kaplě světěj:
„Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
i povyš ny v krajinách nad vrahy,
vyslyš hlasy k tobě volajúcie!
Oklúčeni smy lutými vrahy,
vyprosť ny z osidl krutých Tatar,
i daj svlaženie utrobám našim;
hlasonosnú oběť tobě vzdámy!
Potři v ziemiech našich nepřátely,
shlaď je u věk a věky věkoma!"
Áj hle, na vznojeném nebi mráček!
vzdujú větři, zahučie hrom strašný,

nevěrný o svém nerodí. Cyr. neraditi = contemnere, nerodovati = negligere; staroč. neroda = nechuť, ošklivosť. Výb. I, 945. — *v pahubu. Pahuba* = pohuba, záhuba §. 46, 1 (38, 1); srov. pohubiti II, 36. — 209. *najlutěje*; v rukop. omylem opisovačovým *najlutějej*. Co do formy srov. 198 trapněje. — 210. *rozhár. póld.* srov. 186 deň sě rozhořievá na poledne. — 211. *ufajúcím. Ufati* = doufati. — 213. *ač chcete* = chcete-li; srov. Dalem. kap. 34. nedajmy knieżeciemu plemeni vzníti, ač sami chcem mocni býti; kap. 42. ktož jesť v Boleslavi býval, ač chtěl, ten stolec vídal. — 215. *smrť sie* srov. V, 15 sie chasa. — 216. *vzd. sě*; *sě* v rukop. vynecháno. — 217. *vražba* = vražda. — 219. *samochtiec*, žens. rod m. samochtieci, absolutně; srov. novoč. vyjmouc, počnouc, počítajíc atd. — *dáti* čti dát; srov. II, 109 iskati.

222. *světěj* §. 144 (118); mimo to srov. II, 22 světě. — 223. *Vstaň atd.* srov. 108—110. — 229. *hlasonosná oběť* = hostia vociferationis; Svob. přel. Dankesopfer. — 231. *u věk — věkoma* = nyní i na věky věkův. *Věky* je dual. akk. a *věkoma* dual. dat. (m. genit.), jimiž se v tomto spojení lat. *in saecula saeculorum* v staroč. zhusta vyjadřovalo. Ještě dosud slýchati *na věky věkům* m. věkův; cyr. въ вѣкы вѣкомъ.

232. *vznojeném* 85 sě rozznojichu. Tímto veršem počíná kata-

chmuráše sě tuča po vsiem nebi,
blsky rázráz bijú v stany Tatar:
hojný přieval pramen chlumský zživi.
Minu búřa. — Voje v řady hrnú;
ze vsěch vlastí, ze vsěch krajin země
k Olomúcu chorúhvi jich vějú.
Těžcí meči po bocěch jim visa,
plní túli na plecech jim řehcú,
jasní helmi jim na bujných hlavách,
i pod nimi rúčí koni skáčú.
Vzezvučali hlasi rohóv lesních,
udeřili zvuky bubnóv břeskných.
Nalit srážajevě straně obě:
podvihaje sě mhla ote pracha,
i by pótka krutá posledněje.
Vznide chřest i drnket ostrých mečev,
vznide siket kalených střel strašný,
lom oščepóv, rachet kopí bystrých.
I by klánie, i by porubánie,
i by lkánie, i by radovánie.

strofa básně. — 234. *chmuráše sě.* *Chmurati sě* = mračiti se, tmíti se; sroz. chmura, pošmurný. — *tuča* II, 4. — 235. *blsky*. Jediný to příklad v Ruk. Král., kde s jistotou říci můžeme, že stat. jmeno ku tvrdým a-kmenům mužským náležející v nom. množ. čísla v *y* m. v *i* se končí. Srov. s tím na př. IV, 55 mraci, tže 100 kroci; V, 15 žalostní lesi a t. d. — 236. *chlumský* srov. VIII, 25 polský; tamže 54 leský. — *zživi* = zživil, oživil.

237. *Voje atd.* Moravanům dostává se pomoci vojsk českých, která se hrnou se všech krajin k Olomouci, spásu nesouce posádce Hostýnské. Podání o vítězství nad Tatary u Olomouce a pověsť o zázračném zachránění lidu křesťanského na Hostýně sloučil básník i co do místa i co do děje tak, jakoby Hostýn a Olomouc nedaleko od sebe ležely a celý boj tu svedený nepřetržené pásmo činil. — *hrnú* roz. vůdcové. — 239. *chorúhvi* VII, 47. — 240. *visa* m. visia srov. I, 2 stroja, IV, 39 stoja. — 244—245. *Vzezvučali atd.* srov. VII, 45—46. — 245. *udeř. zvuky*. Subjekt: ti, kdož k tomu ustanoveni byli (t. bubeníci). *Udeřili* = udeřením na buben způsobili; srov. udeřiti ránu. — 246. *nalit* IV, 175. — *srážajevě str. ob.* = my obě strany sě srážíme t. my křesťané, kteří jsme na Hostýně (jedna strana) a pak ti, kteří nám na pomoc přišli (druhá strana) se srážíme, abychom spojenými silami na Tatary útok učinili. *Srážati* časov. §. 188 (160). = srážeti se VIII, 49. — 247. *podvih. sě. Podvihati sě* = pozdvihovati se. — *mhla ote pracha* srov. Alex. mhla bieše ot prachu (Jireč. Anthol. I, 42; 2. vyd.). — 248. *posledněje* m. najposledněje §. 149, 3 (123, 3). Co do formy srov. 198 trapněje, 209 najlutěje. — 249. a sledd. *drnket, siket, rachet.* srov. IV, 154 jeket. [illegible] 25?. *kopí bystr.* 137 bystrá

Krev sě vale jak bystřiny dščevy,
mrch tu ležeše jak v lesě dřievie.
Siemu hlava na dvé rozčpena,
siemu srubeně stě rucě obě,
sien sě kotie s oře pře druhého,
i sien zeřivý své vrahy mlátí,
jak po skalách lutá búřa dřeva;
siemu v srdce po jilce meč vtasí,
i siemu Tatařín ucho střieže.
Uh! by ryk, stenánie žalostivo!
křestěné počechu utiekati,
Tateré je lutým davem hnáti.
Ajta Jaroslav jak orel letě!
tvrdú ocel na mohúcech prsech,
pod ocelí chrabrost, udatenstvie,
pod helmicú velebyster věhlas;
jarota mu z žhavú zrakú pláše.
Rozkacen hna, jako lev drážlivý,
když mu teplú krev sě uda zřieti,
kehdy nastřelen za lovcem žene:

kopie. — 254. *vale* III, 193. — *bystřiny dščevy*. *Bystřina* = bystřice t. bystře tekoucí potůček: *dščev-a-o* = dešťový á-é (srov. 68 dščiti m. deštiti, pršeti); *bystřiny dščevy* jsou tudyž potůčky, kterými voda při silném dešti stékává. Množství krve porovnává se tu s válením se nadeštěných bystřin. Ostatně srov. III, 192. — 255. *mrch* III, 231. — *ležeše* m. ležieše; srov. III, 68 přicházeše; IV, 146 docházeše. — 256. *rosčepena* 55 rozčepichu; 76 trsti rozčepené. — 258. *pře druhého*. Tak dle Jireč. Echtheit §. 80; v rukop. *pdruhého* (při čemž *p* přetrženo). Ve vydáních tištěných čte se až doposud *přes druhého*; avšak *přes* v ruk. buď zcela vypsáno bývá *(prsies)*, nebo naznačeno skráceninou *ps* (při čemž *p* podtrženo); ostatně srov. 117 pře pohany. — 259. *zeřivý* = zuřivý. Mat. Verb. *zer* = mania, ab insania et furore vocata. — 260. *jak — dřeva* srov. IV, 65. — 261. *jilce* t. hořejší část meče, která se rukou jímá. — *vtasí* = vrazí. Srov. Alex.: až do jilec meč v nich skúpa (Výb. I, 1121) a Virgil. Aeneid, II, 553, kdež řeč jest o usmrcení Priama synem Achilleovým Neoptolemem č. Pyrrhem: lateri capulo tenus abdidit ensem. — 262. *střieže* km. *střih* (stříhati); časov. §. 168 (141).

266. *Ajta Jaroslav*. Palacký praví v Dějinách I, 2, 179: „Obecné jest domnění a pravdě dosti podobné, že pan Jaroslav byl z toho rodu v Čechách a v Moravě, který nedlouho později přijal na se jmeno ze Šternberka i až podnes kvete ve stavu hraběcím.“ srov. III, 198. — 269. *věhlas* VII, 18. — 271. srov. III, 174. — *drážlivý*, který se snadno dá rozdrážditi. — 273. *uda se mu zřieti*. Sloveso *udati se* s infinit. zhusta vyskytá se v Alex. na př. Jireč. Anthol. I, 34; 2. vyd.: paklí se uda osazovati tobě súda; 39. uda sě mu jeti; 40:

tako zlutí sě, vz Tatary trčí.
Česie za niem jako krupobitie.
Vrazi kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsěm velelutá.
Srazista sě oba oščepoma,
zlomista je oba velím praskem.
Jaroslav, ves ve krvi s ořem zbrocen,
mečem Kublajevica zachváti,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
tako ž' spade bezduch mezi mrchy.
Zarachoce nad niem túlec s lukem.
Uleče sě ves lud Tatar lutých
otmetáše dřevce siehodlúhé,
palováše tu, kto téci móže,
tamo, otkad slunce jasno vstává.
I by prosta Haná Tatar vrahóv.

uda sě mi uzřieti. — 274. *trčí* VII, 53. — 275. *Česie* = Češi I, 2 mužie a tamže 8 lěsi. — 275. *jako krup.* srov. III, 221. — 276. *Kublajevica.* Jak jsme již nahoře (15) podotkli, měl básník jmeno Kublaj za jmeno rodové; protož znam. mu Kublajevic potomka velikého chána vůbec. I Dalemil, mluvě o této události praví (kap. 82), že Tataři před Olomoucem se stavili a tu *kralevice* ztratili. — 278. *srazista sě.* V rukop. omylem: srazista *sta*; srov. IX, 92. — 279. *velím* = velkým, 32. — 280. *krvi.* V *krvi* a odvozených odtud tvarech *kr* za 13. a 14. stol. slabikou nebývá. Alex. Výb. I, 143: tekl potok zemiu krvavě. — Jireč. Anthol. I, 33; 2. vyd.: svého vraha krvi utočil. Ostatně srov. X, 59 trsti a XI, 13 svlekl. — 282. *šúrem* = šourem, šikou, šikmo. — *kyčlu.* Kyčla = Hüfte. — *protče.* *Protknouti* = probodnouti. — 283. *tako ž'* = tako že, tak že, elise u básníků 13. stol. obyčejná. Tak v Alex. Výb. I, 150: mniece, ž' byt sě to slúbilo; srov. VII, 40 stráž' m. stráže. — *mrchy* III, 231. — 284. *zarachoce. Zarachotati* km. *zarachoci* a *zarachota*; časov. §. 190 (162). Ostatně srov. Homérovo: *δούπησεν δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.* Il. IV, 504 a j.

286. *siehodl.* = sáhodlouhé; srov. do-sie-ci m. do-sieh-ti t. dosáhnouti km. *seh* cyr. sęg. §. 18, 2 (17, 1). — 287. *palováše. Palovati* = upalovati, utíkati. — *téci* IV, 53. — 289. *Haná*, nejúrodnější část Moravy na říčce téhož jmena.

XI. Róže.

Báseň tato jakož i všecky, které následují, jsou básně lyrické. Jsou to vesměs písně prostonárodní vynikající jemným, hlubokým citem, libou prostotou a pěknými obrazy. Složeny jsou v dobách nestejných, některé z nich nepochybně již za doby pohanské, z kteréž zachovaly se ústním podáním.

Ach ty róže, krásná róže!
čemu si raně rozkvetla?
rozkvetavši pomrzla?
pomrzavši usvědla?
usvěděvši opadla?
Večer sěděch, dlúho sěděch,
do kuropěnie sěděch,
nic doždati nemožech,
vsie dřiezhy, lúčky sežžech.
Usnuch. Sněše mi sě ve sně,
jako by mně, nebožcě,
na pravej rucě s prsta
svlekl sě zlatý prstének,
smekl sě drahý kamének.

XI.

V písni této pronáší se něžným spůsobem touha milenky po milém. Verš jest sedmi- a osmislabičný.

2. *čemu si* čti *čemus'*. — 4. *usvědla*. *Usvědnouti* (usvěděti) = uvadnouti; srov. cyr. uvęnąti m. uvędnąti (macrescere), km. vęd. — 6. *sěděch* = seděla jsem. — 7. *kuropěnie* = pění kohoutův; cyr. kurъ = pol. kur = kohout; pol. kura = slepice; srov. naše *kuře*; *do kuropění* = do úsvitu. — 8. *doždati* = dočkati; srov. IX, 39 ždáti. — 9. *dřiezhy* = třísky §. 76, 2 (58, 2). — *sežžech*. IV, 198 nežžen. Smysl: Jako ty jsi, růže, marně rozkvetla, aniž se kdo v kráse tvé kochal, tak já marně na milého jsem čekala, aniž jsem se čeho dočkala. — 11. *nebožcě*. *Nebožka* = nebohá, ubohá, chudáček; km. *boh* = dives; srov. bohatý a nebožák t. chudák; cyr. nebogъ = miser. — 13. *svlekl* a 14. *smekl* čti jednoslab. *svlek'*, *smek'*. V příč. minulém činném, končí-li se v *l* s předcházející souhláskou, vypouštívá se u výslovnosti v básních staroč. za příčinou verše ono *l*, jako podnes v obecné mluvě. Tak na př. v Alex.: zajisté *přisáhl* by za ně; vnuž by sě *třásl* svět i moře; *pobodl* bieše svého koně a t. d. Podobně, kde toho výslovnosť dopouští, i v jiných slovech slabiky hláskami *l* a *r* utvořené se slabikami předchozími v jednu bývají stahovány; v. XIV, 7: jablko (dvojslab.); X, 59 a 75 trsti (jednoslab.); tamže 280 krvi (jednoslab.). Tak na př. v Alex. *l* a *r* slabik netvoří v slovech: *mysl*

Kamének nenadjidech,
zmilitka sě nedoždech.

(tu mysl mají mnozí liudie); *jablko* (a ty zlaté jablko jměchu), *vesl* (genit. slova *veslo:* ne tak brzo vesl dosiehú), *modl* (genit. slova *modla*: byli svých modl odstúpiece), *mistr* (tehdy mistr slyšav řeč takú), *vietr* (vietr protivný vše rozvěje), *srdce* (neb obrové srdce jměješe), *milosrden* (milosrden buď k nevinnému) a j. — 15. *nenadjidech* m. nenajidech = nenašla jsem. Rovněž: nadjide Jesus oslě (Ev. Výb. I, 6); tu jej (roz. Ježíše) nadjidú; nadjidech hrob; nadjidech otce (Výb. I, 415. 422. 511). — 16. *zmilitka.* Zmilitek = miláček, zmilitka = milá; VI, 53. — *nedoždech* aor. 2. tvořený na základě kratšího kmene *žd* m. nedoždach. §. 193, (165, 4).

XII. Kytice.

Věje větřieček s kniežeckých lesóv,
běže zmilitka ku potoku,
nabiera vody v kovaná vědra.
Po vodě k děvě kytice plyje,
kytice vonná z viol a róží.
I je sě děva kyticu loviť,
spade, ach! spade v chladnú vodicu.
Kdabych věděla, kytice krásná!
kdo tebe v kyprú zemicu sáze:
tomu bych dala prstének zlatý.
Kdabych věděla, kytice krásná!
kdo tebe lýkem hebúčkým sváza:
tomu bych dala jehlicu z vlasóv.

XII.

I tato báseň jeví, jako předešlá, něžné toužení milenčino po milenci. Verš jest desítislabičný.

1. *Věje větříček a t. d.* roz. avšak to není větříček, nýbrž jest to pozdravení, které mládenec dívce ve způsobě kytice posílá. Srov. II, 18—20. — 2. *zmilitka.* XI, 16. — 3. *v kovaná vědra* = v okovanou nádobu. V různořečí Domažlickém jsou ještě nyní vědra t. c. konve (Šemb. Dial.). — 4. *plyje* = pluje, plove, plyne; km. *ply*, *plu*; čas. §§. 173. 174, 1 (145. 146, 1) a *plynu*, čas. §. 175 (147). — 6. *je sě.* = jala se II, 108. Dívka ví dobře od koho kytice ta pochází, a protož jala se ji loviti a spadla při tom do vody. Avšak dosáhla přece kytice a mluví k ní žertovně tak, jakoby nevěděla, od koho poslána jest.

Německý básník Göthe přeložil tuto píseň do něm. jazyka a po-

i zabude krásná děva
v nožici bolný trn.

Laskachom sě, milovachom,
slunce na záchodě.
Pojeď milý rúče domov,
slunečko nám zajde.

Vskočich rúče na konieček,
jako sniežek bielý,
i vzech zmilitku v náručie
otjedech s niú domov.

100. z kmene *tn* atd. — 33. *zabude. Zabyti* slov. *zabudnúti* = zapomenouti. — 35. *laskachom. Laskati* = hladiti, cyr. laskati = adulari. Tak v Oravě: laskať sa = kochati se (Šemb. Dial.). — 36. *na záchodě* X, 16. — 42. *domov* III, 8 dolov.

XIV. Zezhulice.

V šírém poli dúbec stojí,
na dúbci zezhulice;
zakukáše, zaplakáše,
že nenie vezdy jaro.

Kakby zrálo žitko v poli,
by vezdy jaro bylo?
Kakby zrálo jablko v sadě
by vezdy léto bylo.

Kakby mrzli klasi v stozě,
by vezdy jeseň byla?
Kakby děvě těžko bylo,
by vezdy sama byla!

XIV.

Píseň tato dává na jevo, že se nemá dívka v lásce, v jaře to života, neustále kochati, než i o to dbáti, aby sama nezůstala. Ve strofě čtyrřádkové střídá se osmislabičný verš se sedmislabičným.

7. *jablko* čti jako v obecné mluvě *jab'ko*. Ostatně v. XI, 13 svlekl. — 9. *v stozě*. *Stoh* = kupa aneb hranice obilí řemeslně složená; cyr. stogъ = acervus. — 10. *jeseň* X, 121.

XV. Zarmoucená. (Opuščená.)

Ach vy lesi, tmaví lesi,
lesi Miletínští!

Čemu vy sě zelenáte
v zimě, létě rovno?

Ráda bych jáz neplakala
nemútila srdce.

A řekněte, dobří ludie,
kto by neplakal zdě?

Kdě mój otčík, otčík milý?
Zahřeben v rovečcě.

Kdě moje máti, dobrá máti?
Trávka na niej roste.

Ni mi bratra, ni mi sestry,
junošu mi vzechu!

XV.

Píseň tato projevuje žalosť dívky nad ztrátou rodičů a milence. Ve strofě dvouřádkové střídá se osmislabičný verš se šestislabičným.

2. *lesi Miletínští. Miletín*, městečko v Bydžovsku. Z lesů těchto zde jmenovaných souditi lze, že píseň tato původ svůj vzala v Podkrkonoší. — 3. *čemu* XIII, 8. — 6. *nemútila* II, 1. mútíši. — 7. *a* = avšak, ale; IV, 66. — 10. *zahřeben*, inf. zahřiebsti č. zahřiesti §. 167, 2 (140, 2); cyr. zagresti = sepelire. přít. čas: zagreba. — *rovečcě* XIII, 11 pochládečcě. — 11. *moje* čti *moj'*. — 14. *junošu* XIII, 24.

XVI. Skřivánek.

Pleje děva konopě
u panského sada;
pytá sě jiej skřivánek,
pro če žalostiva?

XVI.

V písni této jeví se bolesť mylenky, že jí milého odvedli na kamenný hrádek. Strofa je čtyřřádková: prvá a třetí řádka je sedmislabičná, druhá a čtvrtá šestislabičná.

3. *pytá sě* = ptá se, táže se cyr. pytati = interrogare. —

Kakbych mohla ráda býti,
malitký skřivánče?
otvedechu zmilitka
u kamenný hrádek.

Kdybych pérce iměla,
písala bych listek;
ty malitký skřivánče,
ty by s niem tam letal.

Nenie pérce, nenie blánky,
bych písala listek;
pozdravuj drahého pěniem,
že zdě hořem nyju.

5. *býti* čti být; XIII, 25 chovati. — 6. *malitký* VI, 4 přesmilitký. — 7. *zmilitka* XI, 16. — 9. *pérce* = pérko; VIII, 8 vlastice. — 12. *letal* m. letěl §. 46, 1. — 13. *blánky*. *Blána*, *blánka* = kůže, zde m. pergamenu. Ostatně nemusí se předpokládati, že dívka sama psáti uměla, nýbrž jen, že věděla, čeho k psaní třeba. — 16. *nyju*. *Nýti* = hynouti, mdlíti, chřadnouti. Z kořene *ny* vzniká stupňováním dle §. 37, a (33, a) příčinné (faktitivné) sloveso *unaviti*, kteréžto znamená 1) *mdlým* učiniti, jako IX, 80: oba sta *unavena*, čehož synonymum jest užité tamže 62: tak *uondána* běsta. 2) *usmrtiti*, jako v Alex. (Jireč. Anthol. I, 45; 2. vyd.): třetieho mečem ublavi, čtvrtého mlatem *unavi* t. třetímu mečem hlavu utal, čtvrtého mlatem usmrtil; (Výb. I, 163): v tom boju řiedký zbaven, by nebyl Hřeky *unaven* t. v tom boji málo kdo tomu ušel, aby nebyl od Řekův usmrcen. Z téhož kořene *ny* vzniklo týmž spůsobem i statné jm. *nav* (cyr. navъ), genit. *navi*, jež znamená hlavně mrtvého č. zabitého; na př. v cyr.: němъ bystъ aky navь t. němý byl jako mrtev (mrtvola); iz navij vъskrьse t. z mrtvých vzkříšen jest č. vstal. Napotom znam. slovo *nav* i *příbytek mrtvých* t. podsvětí (tartarus), hrob, hrobka. Tak v Alex. (Výb. I, 1079): ustlav jiným v *navi* bydlo; Dalem. 3. Potom Krok jide do *navi*, tři dcery múdré ostavi; Háj. 23: oba odešli do navi. Viz Hattala. Krok I, 166—172; 211—214.

Seznam

slov a vysvětlení v poznámkách obsažených.

Drexler

	DATE DUE		